GOSPODAR PRSTENOVA

KNJIGA PETA

I. poglavlje

MINAS TIRITH

Pippin izviri iz zaklona ispod Gandalfove pelerine. Nije bio načisto je li budan ili još sanja, je li još u onom snu koji se brzo kreće i u koji je umotan poodavno, otkako su krenuli na veliki put. Tamni je svijet promicao mimo njega i vjetar mu glasno pjevao u ušima. Nije vidio ništa do zakovitlanih zvijezda, i daleko na desnoj strani goleme sjene naspram neba gdje je gorje na jugu stupalo pored njih. Onako bunovan, pokušavao je izračunati dane i dijelove putovanja, ali mu je pamćenje bilo dremljivo i nepouzdano.

U prvo su vrijeme jahali strahovito brzo, bez zaustavljanja, a onda je u zoru opazio blijed, zlatan odsjaj – stigli su do mirnoga grada i velike puste kuće na brijegu. Tek što su bili stigli u njen zaklon, nad njima je još jednom prohujala krilata sjena a ljudi klonuli od straha. Ali Gandalf mu je tiho nešto šapnuo, pa je zaspao u kutu, umoran ali nemiran, nejasno svjestan kako ljudi dolaze i odlaze razgovarajući, i kako Gandalf izdaje zapovijedi. A onda su opet jahali i jahali u noći. Bijaše to druga – ne, nego treća noć, otkako je zavirio u onaj kamen. Obuzet tim grozomornim sjećanjem, potpuno se razbudio i zadrhtao, a hujanje vjetra bijaše puno prijetećih glasova.

Na nebu se upalilo nekakvo svjetlo, proplamsaj žute vatre iza tamnih zapreka. Pippin se skutri, uplašen načas, pitajući se u kakvu ga to užasnu zemlju vodi Gandalf. Protrlja oči, a onda opazi da se to mjesec diže ponad istočnih sjena, gotovo već uštap. Noć dakle nije daleko odmakla, jahat će još sate i sate. Promeškolji se i prozbori:

"Gdje smo to, Gandalfe?"

"U kraljevstvu Gondor" odgovori mu čarobnjak. "Još prolazimo kroz Anórien."

Opet zavlada šutnja, a onda Pippin iznenada uzvikne hvatajući se za Gandalfovu pelerinu:

"Što je ono? Gledajte! Vatra, crvena vatra! Da nema zmajeva u ovom kraju? Gledajte, eno još jedne!"

Umjesto odgovora, Gandalf podvikne konju:

"Hajde, Shadowfaxe! Moramo se požuriti. Nemamo više vremena. Gledaj! Svjetionici su u Gondoru upaljeni, zovu u pomoć. Buknuo je rat. Gledaj, eno vatre na Amon Dînu, i plamena na Eilenachu; eno ih gdje jure na zapad: Nardol, Erelas, Min-Rimmon, Calenhad i Halifirien na granicama Rohana."

Ali Shadowfax uspori korak i zastane, a onda zabaci glavu i zanjišti. Iz mraka mu se odazovu njištanjem drugi konji; začas se razlegne konjski topot, a tri konjanika dojure i odjure poput letećih sablasti na mjesečini i nestanu ka zapadu. Tad se Shadowfax pribere i pojuri dalje, a noć je tekla iznad njega poput hujanja vjetra.

Pippin je opet zadrijemao i nije se mnogo obazirao na Gandalfa, koji mu je pripovijedao o običajima Gondora, i kako je gospodar Grada dao podići svjetionike na vrhovima najviših bregova uz rubove obaju gorskih lanaca i uspostavio postaje na tim točkama, na kojima su uvijek spremni svježi konji da mu ponesu glasnike do Rohana na sjeveru i do Belfalasa na jugu.

"Odavno već gore ti svjetionici na sjeveru" reče. "U drevno doba Gondora, nisu bili ni potrebni jer su tada imali sedam kamenova."

Pippin se nemirno promeškolji.

"Spavaj dalje, i ne boj se!" reče mu Gandalf. "Jer ti sad ne ideš kao Frodo u Mordor nego u Minas Tirith, tamo ćeš biti siguran kao nigdje drugdje na svijetu ovih dana. Ako Gondor padne, ili ako ostanemo bez Prstena, onda ni Shire neće više biti nikakvo utočište."

"Niste me baš utješili" reče mu Pippin, ali ga san ipak shrva. Posljednje čega se još sjećao prije nego što je utonuo u dubok san, bijaše letimičan pogled na visoke bijele vrhunce što su svjetlucali poput otoka koji plove iznad oblaka hvatajući svjetlo mjeseca što se kloni zapadu. Pitao se gdje li je Frodo, je li već u Mordoru ili je poginuo; nije znao da Frodo negdje daleko gleda taj isti mjesec kako zalazi iza Gondora prije nego što će svanuti.

Pippina probudi nekakva graja. Prošao je bio još jedan dan skrivanja i još jedna noć putovanja. Bilo je praskozorje: ponovo se bližila studena zora, a oko njih se vukle hladne sive izmaglice. Shadowfax je stajao pušeći se od znoja, ali je ponosno dizao uvis vrat ne pokazujući ni najmanji trag umora. Oko njega je stajalo mnogo visokih ljudi zaogrnutih teškim ogrtačima, a iza njih se u magli nazirao kameni zid. Činilo se da je ruševan, ali još prije nego što je prošla noć, razlegli su se zvuci užurbanog rada: udaranje čekićima, zveckanje zidarskim lopaticama i škripa kotača. Ovdje-ondje u magli mutno su sjale baklje i vatre. Gandalf je razgovarao s ljudima koji su mu prepriječili put. Slušajući ih Pippin shvati da je riječ upravo o njemu.

"Jest, istina je, Mithrandire, da mi tebe znamo" reče vođa onih ljudi "i da ti znaš lozinke za Sedmora vrata i da možeš slobodno dalje. Ali ne poznajemo tog tvog suputnika. Što je on? Patuljak iz gorja na sjeveru? Ne želimo nikakve neznance u ovo doba u našem kraju, osim ako nisu snažni bojovnici u čiju se odanost i potporu možemo pouzdati."

"Zajamčit ću za njega pred Denethorovim prijestoljem" reče Gandalf. "A što se srčanosti tiče, ona se ne mjeri stasom. On je prošao kroz više bitaka i opasnosti nego vi, Ingolde, iako ste dvaput viši od njega; upravo dolazi s osvajanja Isengarda, o čemu vam donosimo glase, i silno je umoran, inače bih ga probudio. Zove se Peregrin i vrlo je hrabar čovjek."

"Čovjek?" sumnjičavo će Ingold, a svi se ostali nasmiju.

"Čovjek!" uzvikne Pippin koji se posve razbudio. "Čovjek! Ne, zaista nisam čovjek! Ja sam hobit, i nisam hrabar, kako što nisam ni čovjek, osim možda ovda-onda kad me nužda pritjera. Ne dajte se obmanuti od Gandalfa!"

"Mnogi od onih koji su izvršili junačka djela ne bi mogli više o sebi kazati" reče Ingold. "A šta je to hobit?"

"Polutan" odgovori mu Gandalf. "Ne, nije onaj o kome se onoliko pričalo" nadoda kad opazi čuđenje na licima ljudi. "Nije onaj, ali je od njegova soja."

"Jest, nije onaj, ali je putovao s njim" nadoda kad opazi čuđenje na licima ljudi. "Nije onaj, ali je od njegova soja."

"Jest, nije onaj, ali je putovao s njim" nadoda Pippin. "A bio je s nama i Boromir iz vašega grada, on me spasio od snjegova na sjeveru, a na kraju je poginuo braneći me od mnogobrojnih neprijatelja."

"Šuti!" reče Gandalf. "Tu je tužnu vijest trebalo najprije javiti njegovu ocu."

"I sami smo se tome dosjetili" reče Ingold "po nekim čudnim znacima u posljednje vrijeme. Nego, prolazite što prije! Jer gospodar Minas Tiritha jedva čeka da vidi nekoga tko će mu donijeti najnovije vijesti o sinu, pa bio to čovjek ili…"

"Hobit" reče Pippin. "Neću moći biti od velike pomoći vašem gospodaru, ali učinit ću sve što mogu u spomen na hrabroga Boromira."

"Onda zbogom!" pozdravi ih Ingold, a ljudi se razmaknu da propuste Shadowfaxa, pa on prođe kroz uske vratnice u zidu. "Želim vam, Mithrandire, da dadete dobar savjet Denethoru u njegovoj nevolji, i svima nama!" dovikne još za njima Ingold. "Samo što nam i ovaj put donosite vijesti o pogiblima i opasnostima, kao i obično, kako vele."

"Zato što dolazim rijetko ali uvijek onda kad vam je moja pomoć najpotrebnija" odgovori Gandalf. "A što se tiče savjeta, rekao bih da prekasno popravljate zidine Pelennora. Sad će vam najbolja obrana od oluje koja dolazi biti hrabrost – hrabrost i ono malo nade koju vam donosim, jer nisu sve vijesti koje donosim loše. Ipak, ostavite se zidarskih lopatica, radije nabrusite mačeve!"

"Ovaj ćemo posao završiti do večeri" reče Ingold. "Ovo je posljednji dio bedema koji se mora osposobiti za obranu: dio koji će najmanje biti izložen napadima zato što je okrenut našim prijateljima iz Rohana. Znate li štogod o njima? Mislite li da će se odazvati našem pozivu?"

"Hoće, doći će. Samo što su oni vodili mnoge bitke iza vaših leđa. Ni ova cesta ni bilo koja druga nisu više sigurne. Ostanite budni! Da nije bilo Gandalfa Burovranog, neprijateljska bi vojska već bila navalila iz Anóriena na vas, a ne bi vam stigli ni jahači iz Rohana. Ipak, možda će još stići. Zbogom, i držite oči otvorene!"

Gandalf se dohvatio prostranog kraja iza Rammas Echora. Tako su ljudi Gondora zvali vanjski zid koji su bili podigli velikim trudom, pošto je Ithilien bio pao u sjenu njihova neprijatelja. Jer on se protezao tridesetak i više milja od podnožja gorja i opet natrag, opasujući polja Pelennora: lijepu i plodnu prigradsku zemlju na dugačkim kosama i zaravancima što su se spuštali do duboke nizine Anduina. Na najdaljoj točki od Velikih vrata Grada, na sjeveroistoku, do zida je bilo dvanaest milja, a tu je, s mrgodne obale, zid gledao na dugu nizinu uz rijeku, tu su ga ljudi izgradili visokog i snažnog; jer na tom mjestu, po ozidanom nasipu, cesta što je dolazila od gazova i mostova Osgiliatha prolazila je kroz dobro čuvana vrata i između kula s kruništima. Na najbližoj točki od Grada do zida, a to je bilo na jugoistoku, bilo je nešto više od tri milje. Tu je Anduin, zaobilazeći u širokom luku brda Emyna Arnena u južnom Ithilienu, zavijao oštro na zapad i zid se dizao na samom njegovu rubu, a ispod njega su se nalazili kejovi i pristaništa Harlonda za lađe što su stizale uz rijeku s posjedâ na jugu.

Ograđena je zemlja bila bogata, sa širokim oranicama i mnogo voćnjaka; bijahu tu posjedi s hambarima i sušnicama za hmelj, s oborima i stajama, i s mnogim potočićima što su žuborili kroz zelenilo, od prigorja do Anduina. Pa ipak, nije tu obitavalo mnogo stočara i ratara, većina pučanstva Gondora prebivala je u sedam krugova Grada, ili u visokim udolinama na rubovima gorja, u Lossarnachu, ili dalje na jugu, u ubavom Lebenninu s njegovih pet hitrih rijeka. Između gorja i mora živio je odvažan narod. Smatrali su ih ljudima Gondora, ali su bili miješane krvi i među njima je bilo i onih niskih i crnomanjastih kojima su preci potjecali od zaboravljenih ljudi što

su prebivali u sjeni brda u crnim godinama prije dolaska kraljeva. Ali tamo dalje, na veleposjedima Belfalasa, stolovao je knez Imrahil u svom dvorcu Dol Amrothu kraj mora, a on je bio plemenite krvi, kao i njegovi podanici, visoki i ponositi ljudi, očiju sivih kao more.

Pošto je Gandalf jahao još neko vrijeme, pojačalo se svjetlo na nebu pa se Pippin probudi i pogleda oko sebe. Slijeva je ležalo more magle što se na istoku dizala do sumornih sjena, ali zdesna su velike planine digle glave protežući se od zapada do strmog i nenadanog kraja, baš kao da se rijeka u stvaranju te zemlje probila kroz neku veliku zapreku i izdubla silnu dolinu da bude u budućim vremenima zemlja bitaka i sukoba. A ondje gdje je završavalo bijelo gorje Ered Nimraisa opazio je, kao što mu je Gandalf bio obećao, tamnu masu planine Mindolluin, zagasitopurpurne sjene njezinih visokih udolina i visoko lice što se bijeljelo u osvit dana. Na njezinu ispruženu koljenu nalazio se branjeni Grad, sa svojih sedam kamenih bedema, toliko čvrstih i starih da su se doimali kao da nisu sagrađeni nego da su ih divovi isklesali od kostiju zemlje.

Još dok je Pippin gledao u čudu, boja zidina pretvorila se iz nejasna sivila u bjelinu što se ovlaš rumenjela u zoru; iznenada se sunce bilo uspelo preko istočne sjene i bacilo snop zraka što su pogodile samo lice Grada. Pippin glasno usklikne jer je kula Ecthelion, što je visoko stajala unutar najviših zidina, zasjala naspram neba poput cvjetnog klasa od bisera i srebra, visoka, lijepa i skladna, a vrh joj blistao kao da je sazdan od kristala; na kruništu su se razvili i zavijorili bijeli stjegovi na jutarnjem povjetarcu, a iz visine i daljine doprlo je zvonko brujanje poput trubljenja srebrnih truba.

Tako su u osvit dana Gandalf i Peregrin dojahali do Gradskih vrata Gondora i pred njima se otvorila željezna vrata.

"Mithrandir! Mithrandir!" vikali su ljudi. "Po njemu znamo da je oluja zaista blizu!"

"Već je nad vama" reče Gandalf. "Dojahao sam na njezinim krilima. Pustite me da prođem! Moram do gospodara Denethora dok je još namjesnik. Što god se dogodilo, došao je kraj Gondoru kakvog ga poznajete. Pustite me da prođem!"

Ljudi su uzmaknuli pred njegovim zapovjedničkim glasom i nisu ga više ništa pitali, iako su u čudu gledali hobita koji je sjedio pred njim, i konja na kojem su jahali. Jer stanovnici grada gotovo da se nisu ni služili konjima i malokad su ih viđali na ulicama, osim onih koje su jahali glasnici njihova gospodara. Stoga su govorili:

"Ovo je valjda jedan od onih velikih konja kralja Rohana? Možda će nam Rohanci uskoro doći u pomoć?"

A Shadowfax se ponosito penjao dugom, vijugavom cestom.

Jer Minas Tirith bijaše sagrađen na sedam razina, od kojih je svaka bila ukopana u brdo, a oko svake je od njih podignut zid i u svakom su zidu bila vrata. Ali vrata nisu stajala u nizu jedna za drugima: Gradska vrata u gradskom bedemu bila su na istočnom kraju kruga, sljedeća su gledala napol na jug a treća napol na sjever, i tako naizmjence dalje uzbrdo. Stoga je popločani put što je vodio do citadele išao u cik-cak liniji preko lica brijega. A kad god bi prelazio preko linije Gradskih vrata, prolazio je kroz nadsvođen prolaz probijajući se kroz golemi zid od stijene, čija je golema izbočena masa dijelila nadvoje sve krugove grada osim prvoga. Jer djelomice prirodnim oblikovanjem toga brijega, a djelomice zahvaljujući silnoj vještini i trudu

izrastao je u davno doba iz stražnjeg prostranog dvorišta iza Gradskih vrata visok bastion od kamena, kojem je rub, oštar poput brodskog pramca, gledao na istok. Dizao se taj bastion čak do razine najvišeg kruga gdje bijaše okrunjen kruništem, tako da su oni koji su bili u citadeli mogli, poput mornara na orijaškom brodu, gledati s vrha na Gradska vrata oko dvjesto trideset metara ispod sebe. Ulaz u citadelu bijaše također okrenut na istok, ali ukopan u živu stijenu; odatle je dug uspon osvijetljen svjetiljkama vodio do sedmorih vrata. Tako su ljudi napokon stizali do Visokog dvorišta i do Trga vodoskoka podno Bijele kule: visoko i skladno građene, pedeset hvati od temelja do vrha, na kojoj se vio stijeg namjesnikâ oko tristo pedeset metara nad ravnicama.

Bijaše to doista snažna utvrda koje ne bi mogla osvojiti nijedna neprijateljska vojska dok god u njoj ima nekoga tko može nositi oružje, osim ako dušmanin ne bi došao odostraga i popeo se uz niže obronke Mindolluina i tako se dokopao uske izbočine koja povezuje Stražarski brijeg s planinskom masom. Ali ta izbočina, što se dizala do visine petoga zida, bijaše omeđena velikim bedemima sve do same strmine nadvijene nad njezinim zapadnim krajem; na tom prostoru stajale su kuće i grobnice s kupolama negdašnjih kraljeva i gospodara, zauvijek utihlih između planine i kule.

Pippin je u sve većem čudu gledao taj velebni kameni grad, silniji i sjajniji od svega što je ikad sanjao; veći i tvrđi od Isengarda, i kudikamo ljepši. Pa ipak je iz godine u godinu grad propadao i nedostajala mu je već polovica ljudi koji su mogli prebivati u njemu. U svakoj ulici nailazili su na poneku velebnu kuću ili dvorište, nad čijim su vratima i nadsvođenim vratnicama bila urezana mnoga lijepa slova neobičnih i starinskih oblika: imena, pomislio je Pippin, velikih ljudi i porodica koji su tu nekoć boravili; sad su ta mjesta bila tiha, nikakvi koraci nisu odjekivali širokim pločnicima niti se čuli glasovi u dvoranama niti je koje lice izvirilo na vrata ili prostor.

Naposljetku su izašli iz sjene sedmih vrata i toplo sunce, što je sjalo dolje iza rijeke dok je Frodo hodao proplancima Ithiliena, obasjavalo je ovdje glatke zidove i ukopane stupove, i velik luk sa zaglavnim kamenom isklesanim u obliku okrunjene kraljevske glave. Gandalf je sjahao jer nijedan konj nije smio ući u citadelu, pa je Shadowfax, na blagu riječ svoga gospodara, dopustio da ga odvedu.

Čuvari vrata bijahu odjeveni u crno a kacige im bile čudnovata oblika, visoke, s dugim, tijesno priljubljenim štitnicima za obraze, a iznad štitnika bijahu zadjenuta bijela krila morskih ptica. Kacige im blistale srebrnim plamenom jer su bile iskovane od *mithrila*, baštinjena iz slavnih starih dana. Na crnim širokim plaštevima bijaše izvezeno stablo bijelo kao snijeg što je cvalo ispod srebrne krune i višekrakih zvijezda. Takva je bila dvorska odora nasljednika Elendilovih, koju više nitko u Gondoru nije nosio osim čuvara citadele ispred dvorišta s vodoskokom, gdje je nekoć raslo to bijelo stablo.

Činilo se da je glas o njihovu dolasku stigao prije njih jer su ih odmah pustili unutra šutke, bez pitanja. Gandalf je žustro kročio po bijelo popločanom dvorištu. Milozvučan vodoskok poigravao je na jutarnjem suncu, a oko njega se pružala jarkozelena tratina. U sredini je stajalo, nadvijeno nad bazenom, suho stablo, sa čijih su se ogoljenih i skršenih grana tužno cijedile kapi u bistru vodu.

Hitajući za Gandalfom, Pippin je zirnuo na nj. Pomisli kako se turobno doimlje, i upita se zašto su to suho stablo ostavili ovdje gdje se sve drugo tako dobro održava.

Sedam zvijezda, kamenova i stablo bijelo krošnju što zri.

Prisjetio se tih riječi koje je Gandalf bio promrmljao. A onda se nađe na vratima velebne dvorane podno blistave kule, pa prođe za čarobnjakom pokraj visokih, nijemih stražara i stupi u prohladne sjene kamene palače u kojoj odzvanjahu koraci.

Pošli su popločanim hodnikom, dugačkim i pustim, a Gandalf u hodu tiho upozori Pippina:

"Pazi na svoje riječi, majstore Peregrine! Nije vrijeme za hobitsku kočopernost. Théoden je dobrostiv starac. Denethor je drugog soja, ponosit i pronicav, čovjek kudikamo plemenitijeg porijekla i veće moći iako ga ne zovu kraljem. Ali on će se najviše tebi obraćati i uvelike te ispitivati zato što ga ti možeš najbolje izvijestiti o njegovu sinu Boromiru. Njega je silno volio: možda i previše, još više zato što su bili posve različiti. Ali pod okriljem te ljubavi mislit će da može lakše saznati što želi od tebe nego od mene. Nemoj mu govoriti više nego što moraš, i ne spominji mu Frodov zadatak. Ja ću se pozabaviti time kad dođe vrijeme. I nemoj mu ništa govoriti o Aragornu, osim ako baš ne budeš morao."

"Zašto ne? Što nije u redu sa Striderom?" prošapće Pippin. "Zar nije i on kanio doći ovamo? Pa i doći će, svakako."

"Možda, možda" otpovrne Gandalf. "Ali ako i dođe, doći će na neki način koji nitko ne očekuje, čak ni Denethor. I bolje da je tako. U najmanju ruku, ne smijemo najaviti njegov dolazak."

Gandalf zastane pred visokim vratima od uglačane kovine.

"Pazi, majstore Pippine, nemamo više vremena da te sad upućujem u povijest Gondora, iako bi bilo bolje da si naučio štogod o tome još dok si tražio ptičja gnijezda i bježao iz škole u šume Shirea. Drži se kako sam ti rekao! Kad se jednom moćnom vladaru donosi vijest o smrti njegova nasljednika, nije baš mudro previše govoriti o dolasku nekoga tko će, ako dođe, polagati pravo na njegovo prijestolje. Je li ti ovo dovoljno?"

"Prijestolje?" zgrane se Pippin.

"Da" potvrdi Gandalf. "Ako si sve ove dane hodao zatvorenih očiju i uspavana duha, sad se napokon probudi!"

I on pokuca na vrata.

Vrata se otvore, ali se nije vidjelo tko ih je otvorio. Pippin zaviri u veliku dvoranu. Bila je osvijetljena kroz duboke prozore u širokim prolazima s obje strane, iza redova visoka stupovlja na kojima je stajao krov. Monoliti od crna mramora dizali su se do velebnih kapitela na kojima bijahu izrezbareni mnogi neobični likovi životinja i lišća; visoko gore u sjeni sjajio se širok strop od mutna zlata optočen ukrasima što su se prelijevali u mnogim bojama. U toj dugoj svečanoj dvorani nije bilo zastora ni tapiserija ni bilo čega drugoga od tkanine ili drva, ali je između stupovlja stajala nijema skupina visokih kipova od hladna kamena.

Iznenada se Pippin prisjeti isklesanih stijena Argonath i obuzme ga strahopoštovanje dok je gledao tu aveniju odavno mrtvih kraljeva. Na suprotnom kraju dvorane stajao je na postolju od više stepenica visok prijesto pod mramornom nebnicom u obliku okrunjene kacige. Iza njega je na zidu, izrezbarena i urešena draguljima, bila urezana slika stabla u cvatu. Ali prijesto je bio prazan. Na dnu postolja, na najnižoj stepenici, širokoj i visokoj, nalazila se kamena stolica, crna i neukrašena, a na njoj je sjedio neki starac zagledan u svoje krilo. U ruci je držao bijelu

palicu sa zlatnom glavom. Nije digao pogled. Njih su dvojica svečano stupala prema njemu po dugačkom podu dok nisu došli na tri koraka od njegove stolice. Tad Gandalf prozbori:

"Zdravo, gospodaru i namjesniče Minas Tiritha, Denethore, sine Ecthelionov! U ovom mračnom času donosim vam vijesti i savjete."

Tek tad starac uzgleda. Pippin mu promotri izbrazdano lice ponositih kostiju i kože kao od bjelokosti, s dugim kukastim nosom između tamnih, duboko usađenih očiju; nije ga podsjetio toliko na Boromira koliko na Aragorna.

"Doista je mračan čas" otpovrne starac "i obično nam u takvim vremenima vi i dolazite, Mithrandire! Ali premda svi znaci predskazuju da je propast Gondora na pomolu, ta mi tmina nije tako strašna kao moja vlastita. Čuo sam da mi dovodite nekoga tko je vidio kako mi je sin poginuo. Je li to taj?"

"Jest" odgovori Gandalf. "Jedan od njih dvojice. Drugi je kod Théodena u Rohanu, možda će još doći za nama. To su vam, kao što vidite, polutani, ali nije to onaj o kome govore znamenja."

"Ipak je polutan" mrko će Denethor "a to mi ime nije drago otkako su nam one proklete vijesti poremetile planove i odvukle mi sina na nepromišljeno putovanje u smrt. Boromire moj! Sad si nam baš najpotrebniji. Trebalo je da Faramir ode umjesto njega."

"Pa i on bi bio otišao" reče Gandalf. "Ne budite nepravedni u svome jadu! Boromir je sam zatražio da ode, i ne bi podnio da netko drugi ode umjesto njega. On nije trpio pogovora i uzimao je što god bi poželio. Ja sam dugo putovao s njim i dobro mu upoznao ćud. Vi već govorite o njegovoj smrti? Doznali ste za nju prije nego što smo mi došli?"

"Evo što sam primio" reče Denethor, pa odloži palicu i podigne iz krila ono u što je bio zagledan. U svakoj je ruci držao po jednu polovicu velikog roga raskoljenog po sredini – roga divljeg bika optočenog srebrom.

"Taj je rog Boromir uvijek nosio sa sobom!" uzvikne Pippin.

"Tako je" potvrdi Denethor. "I ja sam ga nosio u svoje vrijeme, nosio ga je svaki najstariji sin naše kuće, sve tamo do davno minulih godina prije pada kraljeva, otkako je Vorondil, otac Mardilov, lovio divlja goveda Arawa u dalekim poljima Rhûna. Čuo sam ovaj rog kako se nejasno oglašava na sjevernim granicama prije trinaest dana, a rijeka mi ga je donijela slomljenog: nikad više neće dati glasa od sebe." On ušuti i nastane tajac. Odjednom svrne svoj mrki pogled na Pippina. "A što ti na to kažeš, polutane?"

"Trinaest dana, trinaest dana" promuca Pippin. "Da, bit će da je tako. Da, stajao sam pokraj njega kad je zapuhao u rog. Ali niotkud pomoći. Samo je još više orkâ navrlo."

"Tako, dakle" reče Denethor i oštro pogleda Pippina. "Ti si bio tamo? Ispričaj mi nešto više o tome! Zašto mu nitko nije pritekao u pomoć? I kako si ti umakao a on nije, onako snažan čovjek kakav je bio, iako nije bilo drugih neprijatelja do orkâ?"

Pippin pocrveni i zaboravi na strah.

"I najsnažniji čovjek može poginuti od jedne strelice" odgovori "a Boromira je probolo mnogo. Kad sam ga posljednji put vidio, bio je klonuo pokraj nekog drveta i čupao crnoperu strelicu iz boka. Tada sam se onesvijestio i pao u zarobljeništvo. Više ga nisam vidio i ništa više ne znam. Ali poštujem uspomenu na njega jer je bio vrlo

hrabar. Poginuo je da nas spasi, moga rođaka Meriadoca i mene, kad su nas u šumi zaskočili vojnici Gospodara tame. I premda je pao i nije nas spasio, nisam mu zato ništa manje zahvalan."

Pippin pogleda starca u oči jer se u njemu, začudo, bio probudio ponos, povrijeđen prezirom i sumnjom u onom hladnom glasu.

"Tako velik gospodar ljudi kao što ste vi zacijelo misli da mu ne može biti velike koristi od hobita, polutana iz Sjevernog Shirea; ali ja vam želim učiniti sve što mogu ne bih li se odužio."

Odgurnuvši naglo sivu pelerinu, Pippin isuče svoj mali mač i položi ga Denethoru do nogu.

Preko starčeva lica preleti blijed osmijeh poput sjaja hladna sunca u zimsko predvečerje, ali on odloži krhotine roga, obori glavu i ispruži ruku.

"Daj mi to oružje!" reče.

Pippin dohvati mač i pruži mu balčak.

"Otkud ti to?" upita ga Denethor. "Mnogo, mnogo godina počiva na ovom maču. Njegovo je sječivo jamačno iskovao netko od našeg roda na sjeveru u davno doba?"

"Potječe iz humlja na granicama moje domovine" odgovori mu Pippin. "Ali tamo sad počivaju samo zle utvare, i ne bih htio više raspredati o njima."

"Vidim da se oko tebe pletu čudne priče" reče Denethor. "Još jednom se pokazalo da vanjština čovjeka – ili polutana – može svakog zavarati. Prihvaćam tvoju ponudu. Ne daješ se zastrašiti riječima, i uglađeno govoriš iako ti riječi nama na jugu možda čudno zvuče. Trebat će nam ovih dana svaki pristojan i pošten stvor, pa bio on velik ili malen. A sad mi prisegni!"

"Dohvati balčak" reče Gandalf "i govori za gospodarom ako si čvrsto odlučio."

"Jesam" odvrati Pippin.

Starac stavi mač sebi u krilo a Pippin položi ruku na balčak i uzme polako govoriti za Denethorom:

"Ovime prisežem na vjernu službu Gondoru, gospodaru i namjesniku ovoga kraljevstva, da ću govoriti i šutjeti, činiti i ne činiti, dolaziti i odlaziti, u dobru i zlu, u ratu i miru, u životu i smrti, od ovoga časa pa nadalje, sve dok me moj gospodar ne razriješi obveze, ili me smrt uzme ili svijet propadne. Tako kažem ja, Peregrin, sin Paladinov, polutan iz Shirea."

"A sve to slušam ja, Denethor, sin Ecthelionov, gospodar Gondora, namjesnik velikog kralja, i neću to smetnuti s uma niti propustiti da nagradim sve što treba nagraditi: vjernost ljubavlju, hrabrost počašću, kršenje prisege odmazdom."

Tada Pippin uzme opet svoj mač i vrati ga u korice.

"A sad" opet će Denethor "evo ti moje prve zapovijedi: ne šuti nego govori! Ispričaj mi sve što znaš, i nastoj se prisjetiti svega što možeš o mom sinu Boromiru. Sjedi sad tu i kazuj!"

Dok je još govorio, udario je u mali srebrni gong što mu je bio nadohvat ruke, pa se učas pojave sluge. Pippin opazi da su prije toga stajali u alkovenima s obje strane vrata pa ih on i Gandalf nisu vidjeli kad su ušli.

"Donesite vina i jela i stolice za goste" reče Denethor "i pazite da nas nitko ne ometa u sljedeći sat vremena. To je sve što mogu odvojiti za vas jer imam mnogo

drugih briga" obrati se on Gandalfu. "Mnogo je toga naoko važnije, ali za mene nije toliko hitno. Možda ćemo ipak moći još porazgovarati na kraju dana."

"Pa i ranije, nadam se" reče Gandalf. "Jer ja nisam dojahao ovamo iz Isengarda, prevalio četiristo i pedeset milja brzinom vjetra samo radi toga da vam dovedem jednog malog bojovnika, ma koliko bio pristojan i pošten. Zar vama ništa ne znači to što je Théoden vodio veliku bitku, i što je Isengard poražen, i što sam ja slomio palicu Sarumanu?"

"Da znači mi. Ali znam već o svim tim događajima koliko mi treba za moje planove glede opasnosti što mi prijeti s istoka."

On upre svoje crne oči u Gandalfa, a Pippin zapazi sličnost među njima dvojicom i nasluti napetost što je zavladala između njih, baš kao da vidi liniju pritajene vatre od očiju jednoga do očiju drugoga koja bi iznenada mogla buknuti.

Denethor se zapravo doimao mnogo više kao velik čarobnjak nego Gandalf, kraljevski lijep i moćan, pa i stariji je izgledao. Ipak, nekim osjetilom drukčijim od vida Pippin nasluti da Gandalf ima veću moć i dublju mudrost i nekakvu veličajnost zaodjevenu velom. I bio je stariji, kudikamo stariji. "Koliko stariji?" pitao se Pippin, a onda pomisli kako je čudno što nikad prije nije o tome razmišljao. Drvobradaš je bio nešto čudno rekao o čarobnjacima, ali ni onda nije pomislio da je Gandalf jedan od njih. Što je zapravo Gandalf? U koje je davno doba i na kojem mjestu došao na svijet, i kad će otići s njega? Zatim je prestao razmišljati i opazio da se Denethor i Gandalf svejednako gledaju u oči, kao da čitaju misli jedan drugome. Ipak Denethor prvi odvrati pogled.

"Da" reče "ako su kamenovi i izgubljeni, kažu, ipak su oči gospodara Gondora oštrije od očiju običnih ljudi i primaju mnoge poruke. Nego, sjedite radije!"

Tad im sluge donesu stolac i nisku klupicu, a jedan na pladnju i srebrni vrč s peharima i nekakve bijele kolače. Pippin sjedne, ali nije mogao odvojiti očiju od staroga gospodara. Je li doista bilo tako, ili mu se samo pričinilo, da je Denethor, kad je govorio o kamenovima, iznenada svrnuo blistav pogled na njega.

"A sad mi ispričaj svoju priču, podaniče" reče Denethor napol ljubazno, a napol podsmješljivo. "Jer riječi nekoga s kim se moj sin tako sprijateljio bit će mi zaista dobro došle."

Pippin nije nikada zaboravio taj sat vremena proveden u velebnoj dvorani pod prodornim pogledom poglavara Gondora, koji ga je svaki čas podbadao svojim pronicavim pitanjima. Istodobno je bio svjestan da ga Gandalf iz blizine motri i sluša i da (kako je Pippin slutio) obuzdava sve veću srdžbu i nestrpljenje. Kad je prošao sat vremena i Denethor ponovo udario u gong, Pippin je bio posve iscrpljen.

"Ne može biti više od devet sati", pomisli. "Mogao bih sad pojesti tri doručka za redom."

"Odvedite gospodina Mithrandira do stana pripremljenog za njega" reče Denethor "zasad može i njegov pratilac ostati s njim ako hoće. Ali neka se zna da je stupio u moju službu i da će nositi ime Peregrin, sin Paladinov, i saznati sve manje važne lozinke. Poručite zapovjednicima da dođu ovamo čim izbije treći sat. Dođite i vi, gospodine Mithrandire, kako i kad god želite. Nitko vam neće braniti da dođete k meni u svako doba, osim u onim rijetkim satima kad spavam. Čim se ohladi vaš gnjev na ludost jednog starca, vratite se da me utješite!"

"Ludost?" ponovi Gandalf. "Ne, gospodaru, kad budete ishlapjeli starac, vi ćete umrijeti. Vi se čak i iza svog jada znate prikriti. Zar mislite da nisam shvatio kamo smjerate ispitujući sat vremena nekoga tko ponajmanje zna dok ja ovdje sjedim?"

"Ako ste to shvatili, onda možete biti zadovoljni" odvrati Denethor. "Ponos bi bila ludost kad bih u nevolji prezreo pomoć i savjete; ali vi dijelite takve darove prema određenim zamislima. Ipak, gospodar Gondora ne smije poslužiti kao oruđe tuđim nakanama, ma koliko bile plemenite. Za njega nema uzvišenije nakane na svijetu, kako sada stvari stoje, od dobrobiti Gondora, a ja, gospodine, vladam u Gondoru i nitko drugi, bar sve dok se kralj ne vrati."

"Dok se kralj ne vrati?" priupita ga Gandalf. "E pa, gospodine namjesniče, vaša je zadaća da očuvate nešto od kraljevstva ako se to dogodi, u što malo tko vjeruje. Dobit ćete svu potporu koju zatražite da izvršite tu zadaću. Nego, nešto ću vam reći: ja ne vladam nijednim kraljevstvom, ni Gondorom ni bilo kojim drugim, velikim ni malim. Ali brinem se za sve vrijednosti koje su ugrožene na svijetu, kako stvari sada stoje. Što se mene tiče, ako Gondor i propadne, ja ću bar donekle izvršiti svoju zadaću očuva li se išta u ovoj noći što još može izrasti ili donijeti ploda i iznova procvasti u danima koji su pred nama. Jer i ja sam namjesnik. Zar to niste znali?"

Nato se okrene i izađe krupnim koracima iz dvorane s Pippinom koji je trčkao uza nj.

Gandalf nije u hodu pogledao Pippina niti mu riječi rekao. Vodič ih je poveo od vrata dvorane preko dvorišta s vodoskokom do prolaza između visokih kamenih zgrada. Nakon nekoliko zavijutaka došli su do kuće blizu zidina citadele na sjevernoj strani, nedaleko od stjenovite izbočine što je povezivala brijeg s planinom. U kući, na prvom katu iznad ulice, do koje su došli širokim izrezbarenim stubama, uveo ih je u lijepu odaju, svijetlu i zračnu, s krasnim neoslikanim draperijama mutnozlatnog sjaja. Soba je bila oskudno namještena. U njoj bijahu samo stolić, dvije stolice i klupa, ali se i s jedne i s druge strane nalazio zastrt alkoven, a u njima lijepo opremljene postelje s bokalima i lavorima. Tri visoka uska prozora gledala su na sjever, preko velike okuke Anduina, još obavijenog izmaglicom, sve do Emyn Muila i Raurosa u daljini. Pippin se morao popeti na klupu da baci pogled preko širokog kamenog podboja.

"Ljutite se, Gandalfe, na mene?" zapita kad je vodič izašao i zatvorio za sobom vrata. "Učinio sam sve kako sam najbolje znao i umio."

"Zbilja jesi!" nasmije se iznenada Gandalf, pa priđe Pippinu i stane uza nj, stavi mu ruku na ramena i zagleda se kroz prozor.

Pippin zirne pomalo u čudu na lice blizu sebe jer je smijeh zazvučao veselo i razdragano. Ipak je na čarobnjakovu licu najprije zapazio samo tužne i zabrinute bore, ali kad je malo bolje pogledao, razabrao je da se iza njih krije velika radost: izvor veselja koji bi mogao, kad bi šiknuo, nasmijati cijelo kraljevstvo.

"Zbilja si učinio sve kako si najbolje znao i umio" ponovi čarobnjak "i nadam se da se nećeš tako skoro opet naći u škripcu između dva tako strašna starca. Ipak je, Pippine, gospodar Gondora saznao od tebe više nego što ti možda i slutiš. Nisi mogao prikriti činjenicu da Boromir nije vodio vašu družinu iz Morije, i da je među vama bio jedan čovjek visoka roda koji je išao u Minas Tirith, i da je nosio sa sobom znameniti mač. Ljudi mnogo razmišljaju o pričama iz davnih dana u Gondoru, i Denethor je, otkako je Boromir otišao, često mislio na one stihove i riječi o *Isildurovoj kletvi.*

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

On nije, Pippine, kao drugi ljudi ovoga doba. Kako god se prenosila loza od oca na sina, nekim slučajem u njegovim žilama teče čista krv sa Zapadnih strana, kao što teče i u žilama njegova drugog sina Faramira, ali ne i u Boromira, koga je najviše volio. On vidi daleko i duboko. Ako usmjeri svoju volju, može vidjeti mnogo od onoga što se zbiva u glavama ljudi, čak i onih koji su daleko od njega. Teško ga je obmanuti, a opasno je i samo pokušati.

Nemoj to zaboraviti! Jer prisegnuo si da ćeš mu služiti. Ne znam što ti je sunulo u glavu ili u srce da to učiniš. Ali dobro si učinio. Nisam te spriječio u tome jer ne valja plemenita djela priječiti hladnim savjetima. Dirnuo si ga u srce, a i udobrovoljio si ga (ako se smije tako reći). Sad se bar smiješ kretati po Minas Tirithu kako te volja… kad nisi na dužnosti. Jer ima to i svoju drugu stranu. Sad si pod njegovim zapovjedništvom, a on ti to neće zaboraviti. Budi još na oprezu!"

Ušutio je i uzdahnuo.

"E pa, ne treba sad razbijati sebi glavu o tome što će donijeti sutrašnji dan. Jedno je sigurno, sutrašnji će dan svakako donijeti više zla nego današnji, a tako će biti još mnogo dana. Ja ne mogu tu ništa promijeniti. Šahovnica je postavljena i figure se pomiču. Jednu bih figuru silno želio pronaći, a to je Faramir, koji je sad Denethorov nasljednik. Ne vjerujem da je on u gradu; ali nisam imao kad saznati novosti. Moram ići, Pippine. Moram otići na to gospodarovo vijeće i saznati sve što mogu. Ali Neprijatelj je sad na potezu, samo što nije posve otvorio svoju igru. Pijuni će, Peregrine, sine Paladinov, vojniče gondorski, vjerojatno vidjeti od igre isto toliko koliko i svi drugi. Nabrusi mač!"

Gandalf pođe, ali se na vratima još okrene i reče:

"Žuri mi se, Pippine. Učini mi jednu uslugu kad izađeš. Još prije nego što se odmoriš, ako nisi preumoran. Idi pogledaj kako je Shadowfax smješten. Ovi su ljudi dobri prema životinjama, jer su dobrostiv i mudar narod, ali nisu tako vični konjima kao neki drugi."

Gandalf izađe, a dok je izlazio, razlegne se jasna i milozvučna zvonjava s kule na citadeli. Tri puta je zazvonilo, poput srebra u zraku, i umuknulo: treći sat od izlaska sunca.

Pippin priđe vratima, siđe niza stube i obazre se po ulici. Sunce je bilo toplo i sjajno, a kule i visoke kuće bacale su duge, jasno ocrtane sjene na zapad. Visoko u modru zraku planina Mindolluin dizala je svoju bijelu kacigu i snježni plašt. Gradskim ulicama prolazili su amo-tamo naoružani ljudi, kao da po izbijanju sata odlaze na smjenu straže i dužnosti.

"Kod nas bi u Shireu sad bilo devet sati" reče Pippin naglas sam sebi. "Pravo vrijeme za dobar doručak uz otvoren prozor na proljetnom suncu. Baš bi mi dobro došao doručak! Da li ovi ljudi uopće doručkuju, ili su već doručkovali? I kad to doručkuju, i gdje?"

Uskoro opazi čovjeka, odjevena u crno i bijelo, kako mu dolazi u susret uskom ulicom iz središta grada. Pippin se osjećao osamljen pa se nakani obratiti tom čovjeku kada dođe do njega, ali to nije bilo ni potrebno jer mu čovjek sam pristupi i upita ga:

"Jeste li vi polutan Peregrin? Čuo sam da ste prisegnuli na službu našem gospodaru i gradu. Dobro nam došli!"

Pippin prihvati pruženu ruku.

"Ja sam Beregond, sin Baranorov. Danas do podne nisam na dužnosti pa su me poslali da vas naučim lozinke i da vam kažem ponešto od onoga što će vas svakako zanimati. Što se mene tiče, i ja bih rado naučio štogod od vas. Jer mi u ovoj zemlji nismo nikad dosad vidjeli nijednog polutana, a premda smo čuli za njih, o njima se gotovo ništa ne govori u pričama koje poznajemo. Osim toga, vi ste Mithrandirov prijatelj. Poznajete li ga dobro?"

"Poznajem" odgovori Pippin. "Znam za njega otkako znam za sebe, moglo bi se reći; a u posljednje sam vrijeme i mnogo putovao s njim. Ali u toj se knjizi ima što čitati, a ja ne mogu tvrditi da sam pročitao više od stranicu-dvije. Ipak, možda ga poznajem kao malo tko drugi. Mislim da ga od sve naše družine jedino Aragorn dobro poznaje."

"Aragorn?" priupita ga Beregond. "Tko je to?"

"Ah" promuca Pippin "to je jedan čovjek koji je putovao s nama. Mislim da je sad u Rohanu."

"Čujem da ste i vi bili u Rohanu? Htio bih vas o toj zemlji svašta pitati, jer od ono malo nade što je još imamo mnogo polažemo u taj narod. Ali zaboravio sam što mi je zadaća: da najprije odgovorim vama na vaša pitanja. Što vas zanima, gospodine Peregrine?"

"Pa, ovaj" reče Pippin "trenutačno me, ako smijem tako reći, muči jedno goruće pitanje, a to je, ovaj, što je s doručkom i svim tim? Mislim, u koje se doba dana jede, ako razumijete što hoću reći, i gdje je blagovaonica, ako uopće postoji? I gdje su gostionice? Gledao sam na sve strane kad smo dolazili, ali ni jedne nisam vidio, iako me ovamo gore nosila nada u gutljaj piva čim smo došli do kuća mudrih i udvornih ljudi."

Beregond ga ozbiljno pogleda i reče:

"Vidim da ste stari ratnik. Kažu da ljudi koji odu na bojište neprestano samo gledaju gdje će nešto pojesti i popiti, iako ja baš nisam neki veliki putnik. Znači da danas niste još ništa okusili?"

"Ma jesam, zapravo, ako ćemo pravo, jesam" odgovori Pippin. "Ali samo pehar vina i jedan ili dva bijela kolača milošću vašega gospodara, ali me on zato sat vremena mučio svojim pitanjima, a od toga se bogme ogladni."

Beregond se nasmije.

"Kako ono mi kažemo, mali ljudi mogu za stolom počiniti velika djela. Ali vi ste dakle doručkovali kao i svi drugi u citadeli, samo s većim počastima. Ovo vam je tvrđava i stražarska kula, i to još u ratnom stanju. Svi ustajemo prije sunca i prigrizemo nešto u osvit dana pa odlazimo na svoje dužnosti u prvi jutarnji sat. Ali nemojte očajavati!" Ponovo se nasmije kad opazi zdvojan izraz na Pippinovu licu. "Oni koje je zapala kakva *teška* dužnost pojedu štogod i prije podne da se okrijepe. Onda slijedi objed, u podne ili malo kasnije, koliko se može od dužnosti; a svi se okupe za glavni obrok, negdje pred večer i vesele se koliko mogu. Idemo! Malo ćemo se još prošetati, a onda ćemo potražiti kakvu okrepu, pojest ćemo i popiti nešto na kruništu i promatrati odande ovo lijepo jutro."

"Čekajte malo!" opet će Pippin crveneći se. "Smetnuo sam nešto s uma zbog svoje proždrljivosti, ili gladi, kako biste se vi pristojnije izrazili. Gandalf, ili Mithrandir, kako ga vi zovete, zamolio me da mu prigledam konja – Shadowfaxa, velikog rohanskog konja i kraljeva ljubimca, kako vele, iako ga je poklonio

Mithrandiru radi usluga koje mu je ovaj učinio. Mislim da njegov novi gospodar voli tu životinju više od mnogih ljudi, pa ako njegova dobra volja išta vrijedi ovom gradu, onda ćete iskazati Shadowfaxu sve moguće počasti: postupat ćete s njim bolje nego s ovim hobitom, ako je to uopće moguće."

"Hobitom?" priupita ga Beregond.

"Tako mi sami sebe zovemo" odgovori mu Pippin.

"Drago mi je to čuti" reče Beregond "jer sad mogu reći da strani naglasak ne kvari lijep govor, a hobiti doista lijepo govore. Nego, idemo! Upoznat ćete me s tim dobrim konjem. Ja volim životinje, a mi ih u ovom kamenom gradu rijetko viđamo. Jer, moj se narod doselio ovamo iz gorskih udolina, a još prije toga iz Ithiliena. Ali ne bojte se! bit će to kratki posjet, puki formalni posjet, a odande idemo ravno do gradskih smočnica."

Pippin se uvjerio da je Shadowfax dobro smješten i zbrinut. Jer u šestom krugu, izvan zidina citadele, bilo je nekoliko lijepih konjušnica u kojima je bilo smješteno više hitrih konja, u neposrednoj blizini nastambi gospodarevih glasnika. Glasnici su uvijek bili spremni izvršiti hitne zapovijedi Denethora ili njegovih glavnih zapovjednika. Ali sad su svi konji i jahači bili na putu.

Čim je Pippin ušao u konjušnicu, Shadowfax je zarzao i okrenuo glavu prema njemu.

"Dobro jutro!" pozdravi ga Pippin. "Gandalf će doći što prije uzmogne. Zauzet je, ali te pozdravlja, a ja sam došao da vidim je li ti ovdje dobro i kako se odmaraš, nakon dugog i teškog putovanja."

Shadowfax zabaci glavu i udari kopitima, ali dopusti Beregondu da ga nježno pomiluje po glavi i pogladi po širokim bokovima.

"Reklo bi se da jedva čeka trku, a ne da je tek stigao s velika putovanja" reče Beregond. "Kako je samo snažan i ponosit! A gdje mu je oprema? Mora da je bogata i lijepa."

"Nema te opreme koja bi njemu bila dovoljno bogata i lijepa" reče Pippin. "On ne trpi nikakvu opremu. Ako pristane da vas nosi, onda će vas nositi; a ako ne pristane, onda ga, bome, nećete ukrotiti nikakvim žvalama, uzdama, bičem ni remenjem. Do viđenja, Shadowfaxe! Strpi se još malo. Bitka je na pomolu."

Shadowfax digne glavu i zanjišti tako da se konjušnica zatrese a njih dvojica začepe uši. Pošto su provjerili jesu li mu jasle pune, otišli su dalje.

"A sad na naše jasle" reče Beregond i povede Pippina natrag do citadele, pa do vrata na sjevernoj strani velike kule. Zatim su se popeli uz dugačke i hladne stube do široka prolaza osvijetljena svjetiljkama. S obje strane u zidovima bijahu prozorčići za serviranje jela, od kojih je jedan bio otvoren.

"Ovo je skladište i smočnica moje gardijske bojne" reče Beregond. "Zdravo, Targone!" pozdravi nekoga kroz prozorčić. "Znam da je još rano, ali ovdje je jedan gost kojeg je naš gospodar primio u službu. Jahao je dugo i daleko s pritegnutim pojasom, a jutros se već naradio, pa i ogladnio. Daj nam što imaš!"

Tako su dobili kruh i maslac, sir i jabuke: posljednje iz zimske zalihe, smežurane ali zdrave i slatke; i mješinicu s netom otvorenim pivom, i drvene tanjure i kupe. Sve su to potrpali u pletenu košaru i vratili se na sunce. Beregond je odveo Pippina do mjesta na krajnjem istočnom kraju velikog izbočenog kruništa, gdje je bio

otvor u zidinama, a ispod njega kameno sjedalo. Odatle su imali lijep pogled na krajolik pod sobom.

"Neću kriti od vas, gospodine Peregrine" reče Beregond "da vi nama izgledate gotovo kao jedno od naše djece, kao dečko od devet ljeta ili tako nekako, a ipak ste prošli kroz takve pogibli i vidjeli čuda kakvima bi se malo koji od naših bradonja mogao podičiti. Ja sam mislio da je to bio puki hir našeg gospodara da uzme sebi plemenita paža, po uzoru na kraljeve iz davnine, ali sad vidim da nije tako, pa vas molim da mi oprostite tu moju glupost."

"Opraštam vam" reče Pippin "iako niste bili daleko od istine. Po računu moga naroda, ja sam tek nešto više od dječaka i treba mi još četiri godine da postanem "punoljetan", kao što se govori u Shireu. Nego, ostavimo sad mene! Hajde da pogledamo što se sve može odavde vidjeti."

Sunce se sve više penjalo i u dolini se digla izmaglica. Još su se posljednji ostaci vukli upravo iznad njih, kao pramenje bijelih oblaka nošeno sve jačim povjetarcem s istoka, na kojem su vijorile i lepršale zastave i bijeli stjegovi na citadeli. Daleko dolje, u dnu doline, na petnaestak milja zračne linije, vidjela se Velika rijeka, siva i svjetlucava, kako teče sa sjeverozapada i zavija u velikom luku opet na sjever i zapad gubeći se u maglici i sjaju, iza kojih je, oko sto pedeset milja dalje, ležalo more.

Pippin je vidio sav Pelennor prostrt pred sobom, istočkan u daljini farmama i malim zidovima, hambarima i stajama, ali nigdje nije bilo ni traga govedima ni drugim životinjama. Mnoge ceste i staze presijecale su ta zelena polja, i bilo je mnogo gibanja amo-tamo: kola su se kretala u povorkama prema Gradskim vratima a druga su se vraćala. Ovda-onda dojahao bi koji konjanik, skočio iz sedla i pohitao u grad. Ali najveći dio prometa išao je glavnom cestom koja je vodila na jug, a onda zavijala oštrije nego rijeka uz sama brda i gubila se iz vida. Bila je široka i dobro popločana, a uz njen zapadni rub pružala se široka zelena jahačka staza i iza nje zid. Konjanici su jurili uzagrepce po njoj amo-tamo, ali se činilo da je cesta zakrčena velikim natkrivenim kolima što su odlazila na jug. Uskoro je Pippin shvatio da je sve to zapravo dobro uređeno: kola su se kretala u tri reda, ona najbrža vukli su konji, druga nešto sporija velika teretna kola s lijepim šarenim arnjevima vukli su volovi, a uz zapadni rub ceste mnogobrojna manja kola mukotrpno su teglili ljudi.

"To je cesta koja vodi do doline Tumladen i Lossarnach i planinskih sela, pa dalje sve do Lebennina" reče mu Beregond. "Eno, ono su posljednja kola koja odvoze u zbjeg starce, djecu i žene koje moraju s njima. Svi se oni moraju skloniti od Gradskih vrata i osloboditi put do podne na najmanje tri milje: tako glasi naredba. To je žalosno ali prijeko potrebno." Uzdahne. "Od onih koji se tu rastaju vjerojatno će ih se malo ponovo sastati. U ovom je gradu oduvijek bilo premalo djece, a sad ih uopće više nema – osim nešto mladih momaka koji ne žele otići, a možda će dobiti i kakav zadatak: među njima je i moj sin."

Ušutjeli su na neko vrijeme. Pippin je tjeskobno gledao na istok, kao da će svaki čas ugledati na tisuće orkâ kako nadiru preko polja.

"A što je ono tamo?" priupita upirući prstom u sredinu velike okuke Anduina. "Je li i ono neki grad, ili što drugo?"

"To je nekad bio grad" odgovori mu Beregond "glavni grad Gondora, a ovo je bila samo njegova tvrđava. To su vam, s obje strane Anduina, ruševine Osgiliatha, koji su naši neprijatelji nekad davno osvojili i spalili. Mi smo ga ipak ponovo zauzeli u

Denethorovim mlađim danima: ne da živimo u njemu nego da nam bude predstraža i da iznova podignemo most radi dopreme oružja. A onda su došli oni jezoviti jahači iz Minas Morgula."

"Crni jahači?" priupita ga Pippin otvarajući oči, razrogačene i tamne od stare, iznova probuđene prepasti.

"Da, bili su crni" potvrdi Beregond "a vidim da i vi nešto znate o njima iako ih niste spominjali u svome kazivanju."

"Znam ja njih" tiho će Pippin "ali neću sad govoriti o njima kad su tako blizu, tako blizu."

Umuknuvši podigne pogled preko rijeke, i učini mu se da ondje vidi samo jednu golemu i prijeteću sjenu. Možda je to bilo gorje koje se dizalo na kraju vidika, i kojem je nazubljene obrise omekšalo šezdesetak milja maglovita zraka, a iza toga još dublja tama. Ali još dok je gledao na tu stranu, pričini mu se da tama još više raste i zgušnjava se, dižući se polagano, sasvim polagano, da zastre osunčane predjele.

"Tako blizu Mordora?" tiho ga priupita Beregond.

"Jest, na toj je strani. Mi ga rijetko spominjemo izrijekom, ali smo oduvijek živjeli na vidiku te sjene: ponekad se doimlje slabije i dalje, a ponekad bliže i mračnije. Sad upravo raste i tamni, pa zato rastu i naš strah i nemir. Oni jezoviti jahači osvojili su ponovo gazove prije manje od godinu dana i pobili mnoge od naših najboljih ljudi. Upravo je Boromir napokon otjerao neprijatelja s ove zapadne obale pa još držimo u svojim rukama bližu polovicu Osgiliatha. Držat ćemo je još neko vrijeme. Očekujemo nove napade s te strane. Možda i glavni napad ovog rata što je na pomolu."

"A kad će to biti?" upita ga Pippin. "Znate li otprilike? Sinoć sam vidio upaljene svjetionike i glasnike, a Gandalf mi je rekao da je to znak da je izbio rat. Strašno mu se žurilo. Ali sad se čini da se opet sve pomalo smiruje."

"Samo zato što je sve spremno" reče mu Beregond. "To je samo zatišje pred buru."

"A zašto su noćas upaljeni svjetionici?"

"Prekasno je slati po pomoć kad si već pod opsadom" odgovori mu Beregond. "Ali ne znam kakve su odluke vijeća gospodara i njegovih zapovjednika. Oni na razne načine prikupljaju vijesti. Gospodar Denethor nije kao drugi ljudi: on je dalekovidan. Neki kažu da on, dok sjedi sam u svojoj visokoj odaji u kuli po noći, i usmjerava misli na ovu i na onu stranu, zna pročitati i ponešto od budućnosti, i da na mahove ispituje i misli Neprijatelja i nadmeće se s njim. Bilo kako mu drago, moj je gospodar Faramir na putu, preko rijeke na nekom opasnom zadatku, i možda nam je poslao neke vijesti.

Ako vas baš zanima što ja mislim zašto su svjetionici upaljeni, reći ću vam da je to zbog vijesti koje su preksinoć stigle iz Lebennina. Ušću Anduina približava se silno brodovlje gusara iz Umbara na jugu. Oni se već odavno ne boje moći Gondora i udružili su se s Neprijateljem, pa se upravo spremaju zadati nam težak udarac. Jer taj će nam napad odvući velik dio pomoći koju smo očekivali iz Lebennina i Belfalasa, gdje ima mnogo hrabrog svijeta. Zato sve više upravljamo misli na sjever, na Rohan, pa nas još više vesele vijesti o pobjedi koju ste nam donijeli.

Ipak" zastane u govoru, ustane i pogleda oko sebe, na sjever, istok i jug "događaji u Isengardu trebali bi nas upozoriti da smo ulovljeni u veliku mrežu i osvajačke planove. Ovo više nisu čarkanja po gazovima, pljačkaški upadi iz Ithiliena i Anóriena, prepadi i pljačke. Ovo je dugo pripremani rat, a mi smo u njemu samo jedna

šahovska figura, ma što nam govorio ponos. Javljeno je da se nešto kuha daleko na istoku, iza Unutarnjeg mora, pa i na sjeveru, u Mrkodolu i iza njega, i na jugu u Haradu. Sad će sve zemlje biti stavljene na kušnju, da se održe ili padnu – u sjenu.

Pa ipak, gospodine Peregrine, mi imamo tu čast da uvijek snosimo glavnu žestinu mržnje Gospodara tame, jer ta mržnja potječe iz dubina vremena i preko dubokih mora. Ovdje će udarac malja biti najžešći. Zato je i Mithrandir došao ovamo u takvoj hitnji. Jer, ako mi padnemo, tko će ostati? Vidite li vi, gospodine Peregrine, bar malo nade da ćemo se održati?"

Pippin mu ne odgovori. Zagledao se u silne zidine, u kule i uznosite stjegove i u sunce visoko na nebu, pa i u tamu što se zgušnjavala na istoku; i pomisli na dugačke prste Sjene: na orke u šumama i gorama, na izdaju Isengarda, na ptice zlopogleđe i na Crne jahače čak na puteljcima Shirea – i na krilati strah i trepet, nazgûle. Protrne, reklo bi se da je klonuo. Baš u tom trenu sunce se načas pokoleba i potamni, kao da je preko njega prešlo neko tamno krilo. Učini mu se da je začuo, visoko i daleko gore na nebesima, krik: slabašan ali jezovit, hladan i okrutan. Problijedi i pribije se uza zid.

"Što je to bilo?" upita ga Beregond. "Jeste li i vi nešto osjetili?"

"Jesam" promrsi Pippin. "To je bio znak našeg pada, i sjena propasti, grozomorni zračni jahač."

"Da, sjena propasti" ponovi Beregond. "Bojim se da će Minas Tirith pasti. Bliži se noć. Rekao bih da mi je i krv izgubila toplinu."

Neko su vrijeme još sjedili pognutih glava, šutke. Onda iznenada Pippin digne pogled i vidje da sunce svejednako sja i da stjegovi još lepršaju na povjetarcu. Strese se.

"Prošlo je" reče. "Ne, zasad još ne očajavam. Gandalf je bio pao, ali se vratio i opet je s nama. Održat ćemo se valjda, pa makar i na jednoj nozi, ili ćemo bar ostati na koljenima."

"Ta vam valja!" usklikne Beregond, pa ustane i ushoda se gore-dolje. "Ne, iako svemu mora jednom doći kraj, Gondor neće još propasti. Neće propasti, pa makar i zidine osvojio bezobzirni neprijatelj i podigao pred njima brdo od leševa. Ima još i drugih tvrđava i potajnih staza za bijeg u planine. Nada i sjećanje živjet će i dalje u nekoj skrovitoj dolini u kojoj se zeleni trava."

"Ja bih ipak volio da ovome već jednom dođe kraj, pa bio on dobar ili loš" reče Pippin. "Ja nisam nikakav ratnik i mrska mi je svaka pomisao na bitku, ali najgore je od svega čekati na početak bitke koja se ne može izbjeći. Kako mi se dug čini ovaj dan! Bio bih sretniji kad ne bismo morali stajati ovdje i čekati, ne micati se s mjesta, ne udarati nigdje prvi. Mislim da ni u Rohanu ne bi ničega bilo bez Gandalfa."

"E, sad ste se dotakli rane koja mnoge ovdje boli!" reče Beregond. "Ali možda će se sve promijeniti kad dođe Faramir. On je odvažan, snažniji nego što mnogi misle; dan-danas ljudi mogu teško povjerovati da zapovjednik može biti i mudar i upućen u zapisane legende i pjesme kao što je on, a da isto tako može biti srčan i hitar u prosudbama na bojištu. A takav je upravo Faramir. Nije onako nagao i žustar kao Boromir, ali nije ništa manje odlučan od njega. A što on stvarno može učiniti? Ne možemo ipak napasti planine tamo… tamo prijeko. Naš je djelokrug smanjen i ne možemo udariti na neprijatelja dok nam ne dođe na domašaj. Ali tada nam ruka mora biti teška!"

Udari svom snagom o balčak svoga mača.

Pippin ga pogleda: bio je visok, ponosit i plemenit kao i svi ljudi koje je do tada vidio u ovoj zemlji. Oči bi mu sijevnule kad bi pomislio na bitku.

"Ah," pomisli Pippin, "meni je pak ruka laka kao pero", ali ne reče ni crne ni bijele. "Kako je ono Gandalf rekao: pijun? Možda, ali na pogrešnoj šahovnici."

Tako su razgovarali dok sunce nije doseglo najvišu točku, a onda se iznenada oglasila podnevna zvona i nastalo komešanje u citadeli; jer svi su krenuli na ručak, osim stražara.

"Hoćete li sa mnom?" upita Beregond Pippina. "Danas možete sa mnom ručati, u našoj blagovaonici. Ne znam u koju ćete bojnu biti raspoređeni; a možda će vas i gospodar zadržati pod svojim osobnim zapovjedništvom. Svakako ste dobro došli. Bit će dobro da se upoznate sa što više ljudi dok još ima vremena."

"Rado ću poći s vama" otpovrne Pippin. "Osamljen sam, da vam pravo kažem. Ostavio sam najboljeg prijatelja u Rohanu, pa nemam više s kim razgovarati ni šaliti se. možda bih stvarno mogao pristupiti vašoj bojni? Jeste li vi zapovjednik? Ako jeste, mogli biste me valjda primiti, ili me bar preporučiti?"

"Ne, ne" nasmije se Beregond "nisam vam ja zapovjednik bojne. Nemam ja nikakvog čina ni položaja ni titule, ja sam vam običan vojnik u Trećoj bojni u citadeli. Ipak, gospodine Peregrine, u ovom je gradu čast biti i običan vojnik u gardijskoj bojni u Gondoru, takvi ljudi uživaju poštovanje u ovoj zemlji."

"Onda ja nisam ni približno dostojan te časti" reče Pippin. "molim vas da me odvedete do naše sobe, a ako ne nađemo u njoj Gandalfa, poći ću s vama kamo god želite… bit ću vaš gost."

Gandalfa nije bilo u sobi niti je ostavio kakvu poruku, pa Pippin pođe s Beregondom i upozna se s vojnicima Treće bojne. Reklo bi se da su Beregondu isto toliko iskazivali počasti koliko i njegovu gostu jer je Pippin doista bio dobrodošao. U citadeli se već uvelike govorilo o Mithrandirovu suputniku i njegovu dugom razgovoru s gospodarom. I pronio se glas da je sa sjevera stigao polutanski kraljević da prisegne na vjernost Gondoru i ponudi im pet tisuća mačeva. Neki su još tvrdili da će svaki jahač iz Rohana dovesti sa sobom po jednog polutanskog ratnika, malog doduše ali srčanog.

Premda je Pippin teška srca opovrgnuo tu priču punu nade, nije se mogao osloboditi svoje nove titule, koja je i te kako pristajala, po općem, mišljenju, nekome tko je prijateljevao s Boromirom i kome je gospodar Denethor iskazao posebnu čast. Stoga su mu zahvaljivali što je došao k njima, gutali sve njegove riječi i priče o tuđini, i dali mu jela i piva koliko je samo poželjeti mogao. Zapravo mu je jedino nezgodno bilo što je morao biti "na oprezu", po Gandalfovu savjetu, pa nije smio jeziku pustiti na volju da slobodno klepeće, kao što je uobičajeno u hobita kad se nađu s prijateljima.

Beregond napokon ustane i reče:

"Zbogom ostajte zasad! Ja sad moram na dužnost do zalaska sunca, kao i svi ostali ovdje, mislim. Ali ako ste osamljeni, kako kažete, možda bi vam dobro došao veseo vodič kroz grad? Moj bi sin vrlo rado pošao s vama. Mogu vam reći da je to dobar dečko. Ako vam je doista do toga, otiđite dolje do najnižeg kruga i pitajte za staru gostionicu u Rath Celerdainu, Fenjeraškoj ulici. Tamo ćete ga naći s ostalim

dječacima koji su ostali u gradu. Možda ćete vidjeti još zanimljivih stvari dolje oko Velikih vrata prije nego što se zatvore."

Beregond izađe, a uskoro za njim i svi ostali. Dan je bio još lijep, iako se počela hvatati izmaglica i bilo vruće za mjesec ožujak, čak i ovako daleko na jugu. Pippin je bio pospan, ali mu je u sobi bilo nekako neveselo, pa odluči da pođe dolje i razgleda grad. Ponio je nekoliko zalogaja koje je prištedio Shadowfaxu, koji ih zahvalno primi, iako se činilo da mu ništa ne nedostaje. Zatim produži dolje niz mnogobrojne vijugave puteljke.

Ljudi su zurili u njega dok je prolazio. Pred njim su svi bili ozbiljni i pristojni, pozdravljali ga kao što je uobičajeno u Gondoru, prigibajući glave i stavljajući ruke na prsa, ali za sobom je čuo mnoge povike, činilo se da oni vani dozivaju one u kućama da izađu i pogledaju polutanskog kraljevića, Mithrandirova pratioca. Neki od njih nisu govorili zajedničkim jezikom nego nekim drugim, ali je uskoro shvatio u najmanju ruku što znači *Ernil i Pheriannath*. Bilo je očito i da je njegova titula stigla u grad prije njega.

Napokon je nadsvođenim ulicama i mnogim lijepim prolazima i pločnicima došao do najnižeg i najšireg kruga, gdje su ga uputili u Fenjerašku ulicu, široku cestu koja je vodila do Gradskih vrata. U njoj je našao Staru gostionicu, veliku trošnu zgradu od siva kamena, sa dva krila podignuta okomito na ulicu. Između njih je bio uzak travnjak, a u dnu kuća sa mnogo prozora i trijemom u svoj dužini pročelja, sa stupovima i stubama sve do trave. Među stupovima igrali su se dječaci, prva djeca koju je Pippin vidio u Minas Tirithu, pa je zastao da ih pogleda. Uskoro ga jedan od njih spazi, vikne nešto, pretrči preko travnjaka i izađe na ulicu, a za njim i drugi. Stane pred Pippina i odmjeri ga od glave do pete.

"Dobar dan!" pozdravi ga. "Odakle si? Ti si stranac?"

"Bio sam" odgovori mu Pippin. "Ali kažu da sam sad podanik Gondora."

"Ma nemoj!" reče dječak. "Onda smo i mi svi ovdje ratnici. Nego, koliko ti je godina, i kako se zoveš? Meni je već deset i uskoro ću biti metar i pol visok. Viši sam od tebe. Ali meni je otac u gardi, jedan od najviših gardista. A što je tvoj otac?"

"Na koje pitanje da najprije odgovorim?" priupita ga Pippin. "Moj otac obrađuje zemlju oko Tuckborougha u Shireu. Uskoro će mi biti dvadeset devet godina, u godinama te dakle šišam, ali sam svega metar i dvadeset visok i vjerojatno neću više rasti, osim u širinu."

"Dvadeset i devet godina!" ponovi dječak i zazviždi. "Pa onda si već poprilično star! Kao moj stric Iorlas. Ipak" nadoda nadobudno "kladio bih se da bih te mogao okrenuti naglavce ili srušiti na leđa."

"Možda bi i mogao kad bih ti dopustio" reče Pippin i nasmije se. "A možda bih i ja mogao tebe: mi se u našoj maloj zemlji dobro znamo hrvati. I mogu ti reći da me tamo smatraju neobično krupnim i jakim, i da nikom još nisam dopustio da me okrene naglavce. Kad bismo se baš ogledali, i kad ne bih ništa drugo mogao, možda bih te morao ubiti. Jer, kad odrasteš, uvjerit ćeš se da ljudi nisu uvijek onakvi kako izgledaju, i premda ti se možda čini da sam ja neka slabotinja od stranca i lak plijen, upozoravam te da nisam, da sam polutan, čvrst, odvažan i opasan!"

Pippin se tako smrkne da dječak ustukne pred njim, ali se začas vrati stisnutih šaka i s borbenim plamenom u očima.

"Ne!" nasmije se Pippin. "nemoj vjerovati ni onome što stranci govore o sebi! Nisam ti ja nikakav borac. Nego, bilo bi u najmanju ruku pristojno da se i izazivač predstavi."

Dječak se ponosito isprsi pred njim i reče:

"Ja sam Bergil, sin gardista Beregonda."

"Tako sam i mislio" reče Pippin. "Sličan si ocu. Oca ti poznajem, on me i poslao da te potražim."

"Pa zašto onda nisi to odmah rekao?" priupita ga Bergil i iznenada mu se na licu pojavi zdvojan izraz. "Nemoj mi reći da se predomislio i da će me otpraviti iz grada s djevojkama! Ali ne može, otišla su već i zadnja kola."

"Njegova poruka i nije tako loša, ako već nije dobra" opet će Pippin. "Kaže da bi mi mogao, radije nego da me okreneš naglavce, provesti malo po gradu i utješiti me u mojoj osamljenosti. Ja bih ti zauzvrat mogao ispričati koju priču iz dalekih zemalja."

Bergil pljesne rukama i nasmije se od olakšanja.

"U redu!" uzvikne. "Idemo onda! Ionako smo baš htjeli skoknuti do Gradskih vrata da vidimo što se tamo zbiva. Hajdemo odmah tamo."

"A što se to tamo zbiva?"

"Očekuje se da će do večeri Južnom cestom stići zapovjednici iz Pokrajina. Hodi s nama da vidimo!"

Pokazalo se da je Bergil dobar pratilac, najbolje društvo koje je Pippin imao otkako se rastao s Merryjem. Domalo su se obojica smijali i veselo razgovarali dok su prolazili ulicama, ne obazirući se na mnogobrojne poglede prolaznika. Uskoro su se našli u gomili koja je išla prema Gradskim vratima. Tu je Pippin znatno porastao u Bergilovim očima jer ga je stražar, čim je izgovorio svoje ime i lozinku, pozdravio i odmah propustio; štoviše, dopustio je da povede sa sobom i svog pratioca.

"To je sjajno!" reče Bergil. "Nas dječake više ne puštaju kroz Gradska vrata bez pratnje starijih. Sad ćemo sve bolje vidjeti."

S one strane Gradskih vrata stajala je svjetina uz cestu i velik popločan prostor na koji su se slijevali svi putovi što su vodili do Minas Tiritha. Sve su oči bile uprte na jug i ubrzo se razlegao žamor:

"Gle kako se, tamo daleko, praši! Dolaze!"

Pippin i Bergil proguraju se kroz svjetinu. Negdje u daljini oglase se rogovi, i bučno klicanje dovalja se do njih poput vjetra što se diže. Zatim se razlegne snažno trubljenje a ljudi oko njih počnu vikati na sav glas:

"Forlong! Forlong!"

"Što to viču?" upita Pippin.

"Da je stigao Forlong" odgovori mu Bergil "stari debeli Forlong, gospodar Lossarnacha. Tamo živi moj djed. Hurrra! Eno ga! Dobri stari Forlong!"

Na čelu povorke stupao je snažan konj debelih nogu, a na njemu je sjedio plećat čovjek, širok u struku, star i sijede brade, ali u žičanoj košulji i crnoj kacigi, s dugačkim, teškim kopljem u ruci. Za njim je ponosno koračala povorka prašnih ljudi, dobro naoružanih, s velikim ratnim sjekirama; bili su smrknuti, ali niži i ponešto tamnoputniji od svih ljudi koje je Pippin vidio u Gondoru.

"Forlong!" urlali su svi oko njega. "Naš vjerni saveznik, naš vjerni prijatelj!" Ali, čim su prošli vojnici iz Lossarnacha, počeli su gunđati: "Kako ih je malo! Dvije

stotine, što je to? Nadali smo se da će ih biti deset puta više. To je vjerojatno zbog najnovijih vijesti o crnoj floti. Odvojili su za nas samo desetinu svojih snaga. Ipak, bolje išta nego ništa."

I tako su bojne pristizale i prolazile, pozdravljane i bodrene, kroz Gradska vrata, vojnici iz drugih zemalja koji su došli braniti grad Gondor u tom mračnom času, ali ih je svagda bilo premalo, svagda manje nego što ih je nada očekivala ili nužda zahtijevala. Vojnici iz doline Ringlóa stupali su za sinom svoga gospodara, Dervorinom: tri stotine njih. S visija Morthonda, iz velike doline Crnkorijena, došao je visoki Duinhir sa sinovima Duilinom i Derufinom i pet stotina strijelaca. Iz Anfalasa, dalekog Langstranda, stigla je duga povorka ljudi raznih zanimanja, lovaca, pastira i seljaka iz malih sela, oskudno opremljenih izuzev pratnje njihova gospodara Golasgila. Iz Lamedona je pristiglo nekoliko mrkih brđana bez zapovjednika. Pa ribari iz Ethira, stotinjak njih, koliko ih se moglo odvojiti od brodica. Pa Hirluin Lijepi od Zelenih bregova iz Pinnath Gelina, sa tri stotine hrabrih, zeleno odjevenih bojovnika. I posljednji i najponositiji, Imrahil, knez Dol Amrotha, gospodarov rođak, s pozlaćenim stjegovima koji su nosili njegovo znamenje – lađu i srebrna labuda – i bojna vitezova u punoj bojnoj opremi na konjima zelencima, a iza njih sedam stotina ratnika, visokih poput plemenitaša, sivookih, crnokosih, što su stupali pjevajući.

I to je bilo sve, ukupno manje od tri tisuće. Više ih neće ni doći. Njihovi povici i bat njihovih koraka gubili su se malo-pomalo i napokon izgubili u gradu. Gledaoci su još neko vrijeme šutke stajali. U zraku je lebdjela prašina jer je vjetar zamro i zavladala je sparina. Bližilo se vrijeme zatvaranja Gradskih vrata, crveno je sunce bilo zašlo za Mindolluin. Na grad je pala sjena.

Kad Pippin digne pogled, učini mu se da je nebo postalo pepeljastosivo, kao da nad njima lebde silna prašina i dim, kroz koje svjetlo jedva da prodire. Ali sunce je na zalasku potpalilo sav taj dim pa se Mindolluin crnio naspram ovog tinjanja istočkanog žeravicama.

"I tako se jedan lijepi dan završio u gnjevu!" reče on zaboravljajući na dječaka pokraj sebe.

"I bit će tako ako se ja ne vratim kući prije zvona o zalasku sunca" priklopi Bergil. "Idemo! Evo upravo truba oglašava da se zatvaraju Gradska vrata."

Držeći se za ruke, vratili su se u grad. Bili su posljednji koji su prošli kroz Gradska vrata prije zatvaranja. Kad su došli do Fenjeraške ulice, sva su zvona na kulama svečano zvonila. U mnogim su prozorima sinula svjetla, a iz ratničkih kuća i stražarnica uza zidine razlegla se pjesma.

"E pa, do viđenja" reče Bergil. "Pozdravi mi oca i zahvali mu na društvu koje mi je poslao. Molim te da opet skoro dođeš. Sad bih gotovo najradije da nema rata, tada bismo se možda dobro zabavili. Možda bismo otišli u Lossarnach, do mog djeda; tamo je lijepo u proljeće, šume i polja puni su cvijeća. A možda ćemo još i otići tamo zajedno. Neće oni nikad pobijediti našeg gospodara. Moj je otac, znaš, vrlo hrabar. Do viđenja, i dođi nam opet!"

Čim su se rastali, Pippin pohita do citadele. Put mu se otegnuo, sav se zagrijao i ogladnio, a crna je noć brzo padala. Ni jedne jedine zvijezde na nebu. Zakasnio je na večeru u blagovaoni, ali ga Beregond radosno pozdravi i posjedne do sebe da čuje

novosti o sinu. Nakon večere Pippin se zadržao još malo s njim, a onda se oprostio jer ga je obuzela neka čudna sjeta. Poželio je da što prije opet vidi Gandalfa.

"Hoćete li se znati vratiti sami?" upita ga Beregond na vratima male dvorane na sjevernoj strani citadele gdje su sjedili. "Mrkla je noć, a još je mrklija zato što je izdana naredba da se u gradu priguše svjetla, a izvan grada da se uopće ne pale. Mogu vas izvijestiti o još nečem: sutra rano izjutra pozvat će vas gospodaru Denethoru. Bojim se da ipak nećete doći u Treću bojnu. Ali nadajmo se da ćemo se opet vidjeti. Do viđenja i dobro spavanje!"

Soba je bila u mraku, samo je mala svjetiljka gorjela na stolu. Gandalfa nije bilo. Pippina još više obuzme sjeta. Popne se na klupu i pogleda kroz prozor, ali bilo je to isto kao da gleda u lokvu crnila. Sišao je s klupe, spustio kapak na prozoru i legao u krevet. Neko je vrijeme ležao i osluškivao ne bi li čuo da se Gandalf vraća, a onda je utonuo u nemiran san.

U noći ga probudi svjetlo i ugleda Gandalfa kako hoda gore-dolje iza zastora na alkovenu. Na stolu su stajale upaljene svijeće i svici pergamenta. Čuo je čarobnjaka kako uzdiše i mrmlja:

"Kad li će se vratiti taj Faramir?"

"Hej!" reče mu Pippin i zaviri iza zastora. "Ja sam već mislio da ste vi na mene potpuno zaboravili. Drago mi je što ste se vratili. Ovo je bio zbilja dug dan."

"Ali noć će biti prekratka" odvrati Gandalf. "Vratio sam se jer mi je bilo potrebno malo mira, samoće. A ti spavaj u krevetu dok još možeš. U zoru ću te opet odvesti do Denethora. Ne, ne u zoru nego kad nas pozovu. Nastupila je Tama. Zore neće biti."

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

II. poglavlje

ISPRAĆAJ SIVE DRUŽINE

Gandalf je bio otišao i topot Shadowfaxovih kopita zamro je u noći kad se Merry vratio do Aragorna. Imao je samo lak zavežljaj jer je naprtnjaču bio izgubio u Parth Galenu, pa mu je ostalo svega nekoliko upotrebljivih stvari koje je pokupio među ruševinama Isengarda. Hasufel je već bio osedlan. U blizini su stajali Legolas i Gimli sa svojim konjem.

"Ostalo nas je dakle još četvorica" reče Aragorn. "Jahat ćemo dalje zajedno. Ali nećemo biti sami, kao što sam mislio. Kralj je naumio krenuti odmah dalje. Otkad se pojavila ona krilata sjena, on se želi pod okriljem noći vratiti u brda."

"A kamo ćemo onda?" upita ga Legolas.

"Ne bih vam još znao reći" odgovori Aragorn. "Što se kralja tiče, on će otići obaviti smotru u Edorasu, koja će se održati za četiri dana. Tamo će, mislim, primiti vijesti o ratu pa će rohanski jahači krenuti u Minas Tirith. A što se mene tiče, i onih koji idu sa mnom…"

"Ja idem!" usklikne Legolas.

"A s njim ide i Gimli!" nadoda patuljak.

"E pa, što se mene tiče" nastavi Aragorn "preda mnom je mrak. I ja moram do Minas Tiritha, ali ne vidim još puta. Bliži se dugo pripremani čas."

"Samo nemojte mene ostaviti!" reče mu Merry. "Dosad vam nisam bio od neke velike koristi, ali neću da me ostavite kao prtljagu po koju ćete doći kad sve bude gotovo. Ne vjerujem da će se jahači htjeti opterećivati mnome. Kralj je doduše rekao da ću sjediti uza nj kad se on vrati kući i da ću mu pripovijedati o Shireu."

"Da" reče Aragorn "i ja mislim, Merry, da ćeš ti s njim na put. Ali ne očekuj na kraju veselje. Bojim se da će proći mnogo vremena dok Théoden ne bude opet bezbrižno sjedio u Meduseldu. Ovog gorkog proljeća istopit će se mnoge nade."

Uskoro su svi bili spremni za polazak: dvadeset i četiri konja, s Gimlijem iza Legolasa i s Merryjem pred Aragornom. Domalo su hitro jahali kroz noć. Nisu bili daleko odmakli od humlja kod gazova na Isenu kadli jedan jahač dojuri sa začelja kolone i reče kralju:

"Gospodaru, za nama jašu neki konjanici. Isprva mi se učinilo da ih čujem kad smo prelazili gaz, a sad sam siguran da brzo jašu za nama ne bi li nas sustigli."

Théoden odmah zapovjedi da svi stanu. Jahači se okrenu i dohvate koplja. Aragorn sjaše i skine Merryja s konja, pa isuče mač i stane uz kraljev stremen. Éomer je sa svojim pratiocem odjahao na začelje. Merry se više nego ikad osjećao poput nepotrebne prtljage pitajući se što će učiniti ako dođe do okršaja. Što će biti ako kraljeva mala pratnja padne u klopku i bude savladana, a on umakne u mrak – i ostane sam u pustim rohanskim poljima a da nema pojma gdje je, usred svih tih beskrajnih milja? "Ne valja!" pomisli. Isuče mač i pritegne pojas.

Golem ploveći oblak zakrije mjesec što je zalazio, ali iznenada mjesec opet izroni. Tad svi začuju konjski topot i istodobno ugledaju crne prilike kako im se brzo primiču stazom od gazova. Na mjesečini su im ovdje-ondje blistali vrhovi kopalja.

Nije bilo jasno koliko je progonitelja, ali reklo bi se da ih u najmanju ruku nije manje od broja članova kraljeve pratnje.

Kad su bili na pedesetak koraka udaljenosti, Éomer im dovikne iz sveg glasa:

"Stani! Stani! Tko to jaše Rohanom?"

Progonitelji naglo zaustave konje. Nastane tajac, a onda na mjesečini jedan od konjanika sjaše s konja i polako pođe naprijed. Šaka mu se zabijeli kad je podigne, s dlanom okrenutim nagore, u znak mira, ali se kraljevi ljudi maše oružja. Na desetak koraka od njih čovjek zastane. Bio je visok, tamna uspravna sjena. Tad mu odjekne zvonki glas:

"Rohanom? Rohanom ste rekli? To nam je ime drago čuti. U žurbi tražimo tu zemlju a dolazimo izdaleka."

"Našli ste je" odvrati Éomer. "Ušli ste u nju kad ste prešli preko onih gazova. Ali ovo je kraljevstvo kralja Théodena. Nitko ne jaše ovuda bez njegova dopuštenja. Tko ste vi? I kud ste navrli?"

"Ja sam Halbard Dúnadan, graničar sa sjevera" odgovori mu onaj. "Tražimo izvjesnog Aragorna, sina Arathornova, čuli smo da je u Rohanu."

"Našli ste ga" dovikne mu Aragorn. Predavši uzde Merryju, potrči i zagrli došljaka. "Halbarade!" usklikne. "Od svih radosti ovu sam najmanje očekivao."

Merry odahne. Već je bio pomislio da je ovo najnovija smicalica Sarumanova, da zaskoči kralja kad ovaj ima svega nekoliko bojovnika uza se, ali se sad činilo da neće poginuti braneći Théodena, bar zasad. Vrati mač u tok."

"Sve je u redu" reče Aragorn okrećući se svojima. "Ovo su ljudi mog roda iz daleke zemlje u kojoj sam nekad prebivao. A Halbarad će nam reći zašto su došli, i koliko ih ima."

"Ovdje nas je tridesetorica" odgovori Halbarad. "To je sve od našeg roda što smo uspjeli na brzinu okupiti, ali s nama su došli i braća Elladan i Elrohir koji su također željeli poći u rat. Čim smo primili vaš poziv, krenuli smo što smo brže mogli."

"Ali ja vas nisam pozvao" reče Aragorn "samo sam poželio da dođete. Često sam mislio na vas a najviše noćas, ali nisam vam ništa poručio. Nego, hajdemo! Sve to sad mora čekati. Zatekli ste nas u žurbi i opasnosti. Pođite dalje s nama ako kralj dopusti."

Théoden je, naravno, bio zadovoljan novostima.

"Sve je u redu!" reče. "Ako su ovi vaši rođaci bar donekle kao vi, gospodaru Aragorne, tridesetorica takvih vitezova bit će sila koja se ne smije računati samo po broju glava."

Jahači krenu dalje. Aragorn je neko vrijeme jahao s Dúnedainima, a kad su progovorili o vijestima sa sjevera i juga, Elrohir mu reče:

"Donosim vam poruku od mog oca: *Dani su kratki. Ako si u hitnji, sjeti se Staza mrtvih.*"

"Meni su se dani oduvijek činili prekratki da ostvarim svoju želju" odgovori mu Aragorn. "Ali odista ću morati biti u velikoj hitnji prije nego što se otisnem na taj put."

"To ćemo uskoro vidjeti" opet će Elrohir. "Nego, ostavimo se tih razgovora dok smo na otvorenom putu!"

Aragorn će tada Halbaradu:

"Što to nosiš, rođače?"

Jer opazio je da on, umjesto koplja, nosi dugačak štap, nešto kao kopljaču, samo što je to bilo čvrsto umotano u crno platno obavijeno mnogim remenjem.

"Ovo je dar koji ti nosim od gospodarice Rivendella" odgovori mu Halbarad. "Izradila ga je potajno, i dugo je radila na njemu. A šalje ti i ovu poruku: *Dani su kratki. Ili nam dolazi nada, ili je svim nadama došao kraj. Stoga ti šaljem ono što sam izradila za tebe. Zbogom, Vilinkamene!"*

Aragorn će na to:

"Sad znam što nosiš. Nosi mi to još neko vrijeme."

Pa se okrene i pogleda na sjever pod krupnim zvijezdama, a onda ušuti i ne progovori više ni riječi do kraja noćnog puta.

Noć je bila poodmakla i istok posivio kad su se napokon izvukli iz Duboka prodolja i vratili se do Rograda. Tu je trebalo da prilegnu, otpočinu i održe vijećanje.

Merry je spavao sve dok ga nisu probudili Legolas i Gimli.

"Sunce je odskočilo" reče mu Legolas. "Svi su drugi na nogama i već uvelike posluju. Hajdete, gospodine lijenčino, razgledajte ovo mjesto dok još možete."

"Ovdje je bila bitka prije tri noći" reče Gimli "ovdje smo se Legolas i ja igrali igre u kojoj sam ja pobijedio samo za jednog orka. Hajde da vidiš kako je to bilo! A tu su i pećine, Merry, čudesne pećine! Što misliš, Legolase, da ih obiđemo?"

"Ne! nemamo vremena" odgovori vilenjak. "Ne kvari čuda hitnjom! Dao sam ti riječ da ću se ovamo vratiti s tobom ako ponovo svane dan mira i slobode. Ali podne je već blizu, a o podne ćemo se, čujem, najesti i krenuti dalje."

Merry ustane i zijevne. Dva-tri sata sna nije mu bilo ni približno dovoljno; bio je umoran i prilično potišten. Nedostajao mu je Pippin, i osjećao je da je samo na teret dok svi drugi kuju planove kako da učine brže-bolje nešto što njemu nije potpuno jasno.

"Gdje je Aragorn?" upita ih.

"U odaji na vrhu dvorca" odgovori mu Legolas. "Mislim da se nije ni odmarao ni spavao. Otišao je tamo prije nekoliko sati, rekao je da mora o nečemu porazmisliti, a s njime je otišao samo njegov rođak Halbarad. Rekao bih da ga mori neka mračna sumnja ili briga."

"Čudna je to družina, te pridošlice" reče Gimli. "Kršni su i gospodstveni ljudi, rohanski jahači izgledaju gotovo kao dječaci prema njima; mrgodni su, izbrazdani od nevremena kao stijena, baš kao i sam Aragorn; i šutljivi."

"Ali su baš kao i Aragorn udvorni, kad progovore" opet će Legolas. "A jeste li promotrili braću Elladana i Elrohira? Nisu onako sumorno odjeveni kao ostali, lijepi su i otmjeni kao vilin-knezovi, čemu se ne treba čuditi u Elrondovih sinova iz Rivendella."

"A zašto su došli? Jeste li možda čuli što o tome?" upita ih Merry. Bio se obukao i zaogrnuo sivom pelerinom, pa sva trojica izađu i zapute se prema uništenim vratima dvorca.

"Čuli ste da su se odazvali pozivu" odgovori Gimli. "Kažu da su u Rivendellu primili poruku: *Aragornu je potrebna pomoć njegova roda. Neka Dúnedaini dođu k njemu u Rohan!* Ali sad više ni sami nisu načisto odakle je stigla ta poruka. Ja bih rekao da ju je poslao Gandalf."

"Nije, nego Galadriel" ubaci Legolas. "Zar nije ona po Gandalfu poručila da će stići siva družina sa sjevera?"

"Da, imaš pravo" reče Gimli. "Gospodarica šume! Ona je pročitala mnoga srca i želje. Zašto nismo i mi, Legolase, poželjeli da dođu neki od naših rođaka?"

Legolas je stajao pred vratnicama upirući užagrene oči u sjever i istok, a lijepo mu lice bijaše zabrinuto.

"Ne vjerujem da bi tko došao" odgovori. "Oni ne moraju jahati u rat jer rat već stupa njihovim zemljama."

Neko su vrijeme njih trojica išli zajedno razgovarajući o ovom i onom obratu u bici. Sišli su od porušenih vrata, prošli pokraj humaka izginulih na tratini pokraj ceste, došli do Helmova nasipa i bacili pogled na Prodolje. Tu je već bio Smrtni vis, crn, visok i kamen, a lijepo se vidjela i trava koju su Huorni bili izgazili i uništili. Dunlendinzi i mnogi iz posade dvorca radili su na nasipu, u poljima i oko razvaljenih zidina; pa ipak je sve bilo nekako čudno tiho: izmorena dolina što počiva nakon silne oluje. Uskoro su se vratili na objed u dvorani dvorca.

Kralj je već bio tu i, čim su ušli, pozvao je Merryja i zapovjedio mu da sjedne do njega.

"Nije baš onako kako sam želio" reče Théoden "jer ovo nije kao u mojoj lijepoj kući u Edorasu. I nema onog tvog prijatelja koji bi također morao biti ovdje. Ali možda će trebati još mnogo vremena da ti i ja sjednemo za visoki stol u Meduseldu; kad se vratim tamo, neće biti vremena za gošćenje. Nego, hajde sad! Jedi i pij, i razgovarajmo dok još možemo. A onda ćeš dalje na konju sa mnom!"

"Zar zbilja?" reče Merry, iznenađen i ushićen. "To bi bilo sjajno!" Nikad nije osjećao veću zahvalnost na nečijim riječima. "Bojim se da sam svima samo na smetnju" promuca. "Ali, znate, volio bih učiniti sve što mogu."

"U to ne sumnjam" reče kralj. "Dao sam da ti spreme jednog dobrog brdskog konjića. Taj će te nositi cestama kojima budemo išli isto tako brzo kao i svaki drugi konj. Jer ja neću od ovog dvorca udariti nizinom nego brdskim stazama, pa ću do Edorasa doći preko Dunharrowa, gdje me čeka gospa Éowyn. Možeš me pratiti, ako želiš. Ima li ovdje, Éomere, ratne opreme koja bi odgovarala mome mačonoši?"

"Ovdje, gospodaru, nema velikih zaliha oružja" odgovori mu Éomer. "Možda bi se našla kakva laka kaciga za njega, ali nemamo pancirne košulje ni mača koji bi njemu pristajali."

"Imam ja mač" reče Merry ustajući sa stolice i izvlačeći iz crnog toka svoj mali sjajni mač. Obuzet iznenada ljubavlju spram tog starca, klekne na jedno koljeno, uzme mu ruku i poljubi je. "Kralju Théodene, smijem li položiti mač Meriadoca iz Shirea vama u krilo?" uzvikne. "Primite me u svoju službu ako želite!"

"Vrlo rado" reče kralj pa položi svoje stare duge ruke na hobitovu smeđu kosu i blagoslovi ga. "A sad ustani, Meriadoče, rohanski pažu kuće Meduseld! Uzmi svoj mač i nosi ga na svoju sreću!"

"Vi ćete mi biti kao otac" reče Merry.

"Na neko vrijeme" priklopi Théoden.

Zatim su još razgovarali jedući, a onda Éomer reče:

"Gospodaru, bliži se čas koji smo odredili za polazak. Da zapovjedim da se oglase rogovi? A gdje je Aragorn? Njegovo je mjesto prazno, uopće nije jeo."

"Možemo se spremiti za polazak" reče Théoden. "Poručite gospodaru Aragornu da nam valja krenuti."

Kralj s Merryjem i svojom pratnjom siđe kroz vratnice dvorca do mjesta na tratini gdje su se okupljali jahači. Mnogi su već bili na konjima. Bit će to velika družina jer je kralj ostavljao tek omanju posadu u dvorcu, a svi koji su se mogli pridružiti odlazili su u Edoras da preuzmu oružje. Zapravo je već noćas bilo otišlo tisuću kopljanika; ali će ih još oko pet stotina krenuti s kraljem, mahom ljudi iz polja i dolina Zapadnog prigorja.

Ponešto po strani sjedili su na konjima graničari, tihi, u sređenoj skupini, oboružani kopljima, mačevima, lukovima i strijelama. Bili su u tamnosivim pelerinama, s kukuljicama navučenim preko kaciga i glava. Konji su im bili snažni i ponosita držanja, ali kosmati. Jedan je konj među njima stajao bez jahača, Aragornov, koga su bili doveli sa sjevera a zvao se Roheryn. Na njihovoj ormi i opremi nisu blistali dragulji ni zlato ni bilo kakvi ukrasi. Pa ni njihovi jahači nisu nosili nikakve značke ni obilježja, osim što je svakome od njih pelerina na lijevom ramenu bila prikopčana srebrnom kopčom u obliku zrakaste zvijezde.

Kralj je uzjahao svoga konja, Snowmanea, a Merry je već bio uza nj na svom konjiću, koji se zvao Stybba. Uskoro izađe na vratnice Éomer, a s njim i Aragorn i Halbarad, koji je nosio dugački štap čvrsto omotan crnim platnom, te dva visoka čovjeka, ni stara ni mlada. Toliko su slični bili ti Elrondovi sinovi da ih je malo tko umio razlikovati: obojica bijahu crnokosi i sivooki, vilenjački lijepih lica, jednako odjeveni u blistave žičane košulje pod srebrnastosivim pelerinama. Za njima su stupali Legolas i Gimli. Ali Merry se nije mogao nagledati Aragorna, toliko se ovaj bio promijenio, kao da je preko noći ostario više godina. Lice mu je bilo mrko, sivo i iznureno.

"Zabrinut sam, gospodaru" reče on stojeći uz kraljeva konja. "Čuo sam čudne novosti i nazirem nove opasnosti u daljini. Dugo sam razbijao sebi glavu, a sad mi se čini da moram promijeniti odluku. Recite mi, Théodene, vi sad idete u Dunharrow, kad mislite da ćete tamo stići?"

"Upravo je prošao sat vremena od podneva" reče Éomer. "Morali bismo stići do Tvrđe prekosutra uvečer. To će biti prva noć poslije uštapa, a kralj će smotru održati sutradan. Nećemo moći ranije stići jer se treba okupiti sva rohanska sila."

Aragorn je pošutio časak.

"Tri dana" promrmlja "a onda će se tek smotra održati. Ali znam da to ne ide brže." Kad je digao pogled, reklo bi se da je nešto odlučio; lice mu nije bilo više onako zabrinuto. "Onda ja, gospodaru, s vašim dopuštenjem, moram donijeti novu odluku za sebe i svoj rod. Mi moramo dalje svojim putem, ne možemo se više skrivati. Za mene je prošlo vrijeme skrivanja. Udarit ću na istok najbržim putem, Stazama mrtvih."

"Stazama mrtvih!" reče Théoden i uzdrhti. "Zašto ih spominjete?" Éomer se okrene i zagleda u Aragorna, a Merryju se učini da su svi jahači u blizini, koji su čuli te riječi, problijedjeli. "Ako uistinu postoje takve staze" nastavi Théoden "onda one počinju u Dunharrowu, i njima ne može proći živ čovjek."

"Jao, Aragorne, prijatelju moj!" usklikne Éomer. "Ja sam se nadao da ćemo zajedno u rat, ali ako ti tražiš Staze mrtvih, onda se moramo rastati i sva je prilika da se nećemo više sresti pod ovim suncem."

"Ipak moram krenuti tim putem" opet će Aragorn. "Ali znaj, Éomere, da ćemo se možda ipak sresti u boju, pa i da sve vojske Mordora stoje između nas."

"Gospodine Aragorne, učinite kako želite" reče mu Théoden. "Možda vam je suđeno da kročite čudnim stazama na koje se drugi ne usuđuju otisnuti. Žalosti me ovaj rastanak kojim se smanjuje moja snaga, ali ja sad moram krenuti gorskim stazama, ne smijem više ni časa časiti. Zbogom!"

"Zbogom, gospodaru!" reče Aragorn. "Jašite u susret velikoj slavi! Zbogom, Merry! Ostavljam te u dobrim rukama, boljim nego što smo se nadali kad smo ono gonili orke do Fangorna. Nadam se da će Legolas i Gimli i dalje u lov sa mnom, ali ni tebe nećemo zaboraviti."

"Do viđenja!" reče Merry. Nije znao što bi više rekao. Osjećao se sitan, bio je zbunjen i obeshrabren svim tim mračnim riječima. Više nego ikad nedostajala mu je Pippinova neugasiva vedrina. Jahači su bili spremni a konji nemirni. Poželio je da krenu već jednom i svrše s tim.

Théoden se obrati Éomeru pa ovaj podigne ruku i uzvikne nešto iz sveg glasa, našto jahači krenu. Prešli su preko nasipa i sišli u Prodolje, a onda su naglo skrenuli na istok stazom koja se oko jedne milje protezala uz pobrđe dok nije zavila na jug između brda i nestala s vidika. Aragorn je odjahao do nasipa gledajući za kraljevim ljudima dok nisu nestali dolje u Prodolju. Tad se obrati Halbaradu i reče mu:

"I tako odoše trojica koje volim, a najmanjega od njih ne volim najmanje. On ne zna što ga čeka na kraju, ali i da zna, svejedno bi otišao."

"Malen je taj narod iz Shirea, ali mu je vrijednost velika" napomene Halbarad. "Ne znaju oni koliko se dugo mi trudimo da im zaštitimo granice, ali ja im to ne zamjeram."

"Sad su nam svima sudbine isprepletene" reče Aragorn. "Ipak se ovdje, na žalost, moramo rastati. E pa, i ja moram nešto pojesti, a onda ćemo se i mi požuriti. Idemo, Legolase i Gimli! Moram porazgovarati s vama dok budemo jeli."

Zajedno se vrate u dvorac. Ipak je Aragorn šutio sjedeći za stolom dok su oni čekali da progovori.

"Hajdemo" reče mu Legolas. "Progovori i olakšaj sebi dušu, stresi tu sjenu sa sebe! Što se dogodilo otkako smo se vratili na ovo sumorno mjesto u sivo jutro?"

"Borba, još malo strašnija za mene od bitke za Rograd" odgovori mu Aragorn. "Zavirio sam, prijatelji, u kamen iz Orthanca."

"Zavirio si u onaj prokleti čarobnjački kamen!" uzvikne Gimli prestrašeno i zaprepašteno. "A jesi li rekao što… njemu? Čak se i Gandalf pribojavao tog susreta."

"Zaboravljaš s kim razgovaraš" strogo će Aragorn sijevajući očima. "Zar nisam otvoreno obznanio svoje pravo pred vratima Edorasa? Ama, Gimli" nastavi blažim glasom a lice mu se smekša, izgledao je kao da noćima nije spavao od bolova. "Ama, prijatelji, ja sam zakoniti vlasnik toga kamena, ja imam i pravo i moć da se njime poslužim, tako bar držim. Meni se to pravo ne može osporiti. Moći mi je doteklo… na jedvite jade."

Duboko uzdahne.

"Bila je to grdna borba, nikako da se još oporavim od nje. Njemu nisam rekao ni riječi, i na kraju sam podvrgnuo kamen svojoj volji. Njemu će već i to biti teško podnijeti. I promotrio me. Da, gosparu Gimli, vidio me, ali drukčijeg nego što me sad vi vidite. Ako mu to pomogne, onda sam pogriješio. Ali ne mislim da sam pogriješio. Rekao bih da ga je spoznaja da živim i hodam ovim svijetom pogodila ravno u srce, jer nije to do sada znao. Oči u Orthancu nisu ništa vidjele kroz Théodenov oklop, ali Sauron nije zaboravio na Isildura i na Elendilov mač. I sad, u času njegovih velikih nauma, javljaju se Isildurov nasljednik i mač; pokazao sam mu prekovano sječivo. On nije još toliko moćan da se ne bi bojao; ama, sumnja ga neprestano muči."

"Ali on ima i dalje silnu vlast" reče Gimli. "Sad će još brže udariti."

"U hitnji udarac često promaši" opet će Aragorn. "Moramo pritisnuti Neprijatelja, ne smijemo više čekati na njegove poteze. Vidite, prijatelji, kad sam zagospodario kamenom, svašta sam saznao. Vidio sam ozbiljnu opasnost kako se neočekivano nadvija nad Gondor s juga, što će odvući velike snage od obrane Minas Tiritha. Ako se tome brzo ne odupremo, mislim da će taj grad pasti za manje od deset dana."

"Onda mu nema spasa" reče Gimli. "Jer kakvu pomoć možemo poslati tamo, i kako bi pomoć mogla stići na vrijeme?"

"Ja ne mogu poslati nikakvu pomoć, moram sam otići tamo" ustvrdi Aragorn. "Ali ima samo jedan put kroz planine kojim mogu stići u primorje prije nego što sve propadne, a to su Staze mrtvih."

"Staze mrtvih!" uzvikne Gimli. "Grozno ime, a vidio sam da se ne sviđa ni ljudima iz Rohana. Mogu li se živi koristiti tim putem a da ne stradaju? Pa sve da i prođeš njime, kako se može šačica branitelja oduprijeti udarcima Mordora?"

"Živi se nikad nisu koristili tim putem od dolaska Rohanaca" reče Aragorn "jer njima je taj put zatvoren. Ali u ovom mračnom času može se njime koristiti Isildurov nasljednik ako se usudi. Počujte! Ovu su mi poruku Elrondovi sinovi donijeli od svoga oca u Rivendellu, najupućenijeg u stare predaje: *Neka se aragorn spomene riječi vidovnjaka i staza mrtvih!"*

"A kako glase te riječi vidovnjaka?" upita ga Legolas.

"Evo kako je govorio vidovnjak Malbeth, u doba Arveduia, posljednjeg kralja u Fornostu" reče Aragorn.

Nad zemlju se nadvila duga sjena,
spram zapada protežući krila tame.
Do humlja kraljeva gdje kula drhti
zla sudba stiže. Mrtvi se ne bude sami;
Jer za krivokletnike sad kuca ura:
pred kamen Eresta ponovo će stati
i čuti rog kako na brežju ječi.
Čiji će to rog biti? Tko će ih zvati?
Njih zaboravljene ljude iz sivog sumraka
Zvat će sljednik onog kome su prisegu dali.
Sa Sjevera će doći silnom potrebom gonjen
I prijeći prag vrata što k Mrtvima vode.

"Svakako mračni putovi" reče Gimli "ali meni nisu mračniji od tih vaših stihova."

"Ako ih želiš bolje shvatiti, onda te pozivam da pođeš sa mnom" reče mu Aragorn "jer ću ja sad poći tim putem. Ne idem laka srca; nužda me tek goni. Stoga bih želio da pođete sa mnom samo od svoje volje, jer vas na tom putu očekuju muke i silan strah, a možda i štogod gore."

"Ja idem s tobom čak i na Staze mrtvih, kamo god one vodile" reče Gimli.

"Idem i ja" priklopi Legolas "ja se ne bojim mrtvih."

"Nadam se da zaboravljeni ljudi nisu zaboravili kako se bori" opet će Gimli "inače ne znam zašto bismo ih uznemirivali."

"To ćemo saznati ako ikad stignemo do Erecha" reče Aragorn. "Ali pošto su prekršili prisegu da će se boriti protiv Saurona, moraju se sad boriti da se iskupe. Jer na Erechu još stoji crni kamen koji je, kažu, Isildur donio iz Númenora i postavio ga na brijeg, a na njemu mu je kralj Gorja prisegnuo na vjernost na početku kraljevstva Gondor. Ali kad se Sauron vratio i ponovo zadobio moć, Isildur je pozvao ljude iz Gorja da izvrše svoju prisegu, a oni nisu htjeli jer su se u crnim godinama bili pokorili Sauronu.

Tad je Isildur rekao kralju: "Ti ćeš biti posljednji kralj. A ako Zapad bude jači od tvoga crnog gospodara, na tebe i tvoj narod bacam ovo prokletstvo: da ne otpočinete dok ne izvršite svoju prisegu, jer ovaj će rat trajati nebrojene godine, i još ćeš jednom prije kraja biti pozvan da se iskupiš." I oni su pobjegli pred Isildurovim gnjevom i nisu se usuđivali krenuti u rat na Sauronovoj strani; posakrivali su se u tajna skrovišta u gorju i nisu imali nikakva posla s drugim ljudima nego su malo-pomalo nestali u golim brdima. Užas od tih vječito budnih mrtvaca širi se oko brijega Erech i na svim mjestima gdje su se nekoć zadržavali. Ali ja moram na tu stranu jer mi nitko živ ne može pomoći." Ustane i vikne: "Idemo!" pa isuče mač koji bljesne u polumračnoj dvorani u dvorcu. "Do kamena na Erechu! Idemo u potragu za Stazama mrtvih. Neka ide sa mnom tko hoće!"

Legolas i Gimli nisu ni riječi progovorili, samo su ustali i pošli za Aragornom iz dvorane. Na tratini su ih čekali mirni i nijemi graničari u kukuljicama. Legolas i Gimli uzjašu. Aragorn se vine na Roheryna. Halbarad podigne veliki rog i njegov zov odjekne u Helmovoj klisuri, pa se jahači otisnu niz Prodolje poput grmljavine, a svi oni koji su ostali na nasipu ili u dvorcu gledali su za njima u čudu.

Dok je Théoden polako napredovao gorskim stazama, siva je bojna jurila ravnicom i sutradan je po podne već bila u Edorasu. Tu su se samo nakratko zadržali i krenuli dalje uz dolinu, tako da su uvečer stigli u Dunharrow.

Pozdravila ih je gospa Éowyn, radosna što su došli; ona nije vidjela kršnijih ljudi od Dúnedaina i Elrondovih naočitih sinova, ali joj se pogled najviše zadržao na Aragornu. Kad su sjeli s njom za večeru, porazgovarali su pa je saznala što se sve zbilo nakon Théodenova odlaska, o čemu je bila primila samo šture obavijesti; kad je čula kakva se bitka vodila u Helmovoj klisuri i koliko je neprijatelja ondje izginulo, i kako su Théoden i njegovi vitezovi jurišali na njih, zakrijesile su joj se oči. Naposljetku reče:

"Gospodo, vi ste umorni i sad ćete na počinak, onoliko udoban koliko može biti kad se pripremi na brzinu. Sutra ćemo vam osigurati bolji smještaj."

Ali Aragorn joj odgovori:

"Nemojte se, gospo, uznemirivati zbog nas! Bit će dostatno da ovdje prenoćimo i ujutro doručkujemo. Ja moram hitno obaviti jedan posao pa moramo krenuti u ranu zoru."

Ona mu se nasmiješi i reče:

"Onda je, gospodine, lijepo od vas što ste prevalili toliko milja više nego što ste morali da donesete vijesti Éowyn, i da porazgovarate s njom u njenu progonstvu."

"Nema tog čovjeka koji bi takvo putovanje smatrao uzaludnim" reče Aragorn "ali ja doista ne bih ovamo svraćao, gospo, da me put ne vodi u Dunharrow."

Ona mu odgovori kao da joj nije drago što je to rekao:

"E, onda ste, gospodine, zastranili jer iz Harrowdalea nijedan put ne vodi na istok ni na jug, pa će najbolje biti da se vratite istim putem kojim ste i došli."

"Ne, gospo, nisam ja zastranio" reče on "ja sam prolazio ovim krajem još prije nego što ste se vi rodili da ga uresite. Iz ove doline vodi jedan put, i tim ću putem krenuti. Sutra ću poći Stazama mrtvih."

Tad se ona zagleda u njega kao gromom ošinuta, problijedi kao krpa i ušuti na neko vrijeme dok su svi i dalje šutke sjedili.

"Ali, Aragorne" procijedi napokon "zar vam je zadaća da srljate u smrt? Jer na tom putu ništa drugo nećete naći. Onuda ne može nitko živ proći."

"Možda ću ja ipak proći" reći će Aragorn. "U najmanju ruku, pokušat ću. Ni jedan mi drugi put ne odgovara."

"Ali to je ludost" usprotivi se ona. "Ovdje ima slavnih i odvažnih ljudi koje ne biste smjeli povesti u carstvo sjena nego u rat, gdje su ovi ljudi potrebniji. Molim vas da ostanete ovdje i krenete dalje s mojim bratom, pa će nam svima srce biti na mjestu a nade još blistavije."

"Nije to ludost, gospo" odgovori joj on. "Jer ja idem stazom koja mi je predodređena. A oni koji idu sa mnom, idu od svoje volje. Ako sad žele ostati ovdje i krenuti dalje s Rohancima, prosto im bilo! Ja ću poći Stazama mrtvih i sâm ako treba."

Više nisu ni riječi progovorili nego su dalje jeli šutke. Ona nije odvajala očiju od Aragorna i svi su vidjeli da je na velikim mukama. Naposljetku su poustajali i oprostili se s gospodaricom, zahvalili joj na skrbi i otišli na počinak.

Ali kad je Aragorn došao do šatora u kojem će prenoćiti s Legolasom i Gimlijem, i kad su njih dvojica već ušla unutra, za njim je došla gospa Éowyn i zazvala ga. Kad se okrenuo, stajala je pred njim kao blistava prikaza u noći jer je sva bila u bijelom, ali oči su joj plamtjele.

"Aragorne" upita ga "zašto idete na taj smrtonosni put?"

"Zato što moram" odgovori joj on. "Samo tako imam još neke nade da ću odigrati svoju ulogu u ratu protiv Saurona. Ja ne biram, Éowyn, pogibeljne pute. Kad bih išao tamo gdje me srce vuče, onda bih sad kročio daleko na sjeveru ubavom dolinom Rivendella."

Ona je časkom pošutjela, kao da razmišlja što znače te njegove riječi. Tad mu iznenada položi ruku na podlakticu.

"Vi ste strog i odrješit čovjek" reče mu "tako ljudi stječu slavu." Pošuti časkom, a onda proslijedi: "Gospodine, ako baš morate ići, dopustite mi da budem u vašoj pratnji. Dojadilo mi je skrivati se po brdima, želim se suočiti s pogiblima i borbom."

"Vaša je dužnost ostati uz svoj narod" odvrati on.

"Naslušala sam se ja već priča o dužnostima" uzvikne ona. "Pa zar ja nisam iz kuće Eorlove, štitonoša, a ne dadilja? Predugo čekam na klecavim nogama. Čini mi se da mi više ne klecaju. Zar ne mogu sad živjeti kako hoću?"

"Malo tko može to časno učiniti" reče joj on. "A što se vas, gospo, tiče, zar niste prihvatili zadaću da vladate ovim narodom dok se ne vrati njegov gospodar? Da niste bili vi izabrani, na to bi mjesto bio postavljen neki poglavar ili zapovjednik, koji ne bi mogao napustiti svoju dužnost kad bi mu dojadila."

"Zar će uvijek mene birati?" gorko će ona. "Zar ću uvijek ostati ovdje kad jahači odu, da pazim na kuću dok oni stječu slavu, i da im osiguravam hranu i smještaj kad se vrate?"

"Možda će uskoro doći vrijeme kad se nitko neće vratiti" reče joj on. "Tada će trebati biti hrabar bez slave, jer se nitko neće sjećati junaštava počinjenih u posljednjoj obrani vaših domova. Pa ipak, ta junaštva neće biti manje vrijedna zato što ih nitko neće slaviti."

Ona mu odgovori:

"Sve se vaše riječi svode na to: ti si žena i mjesto ti je u kući. A kad muškarci časno izginu u boju, smiješ se spaliti u svojoj kući jer muškarcima kuća više neće biti potrebna. Ali ja sam iz kuće Eorlove, nisam sluškinja. Znam jahati i baratati mačem, ne bojim se ni boli ni smrti."

"A čega se bojite, gospo?" upita je on.

"Kaveza" odgovori mu ona. "Da ću ostati iza rešetaka dok navike i godine ne učine svoje, i dok ne izgubim zauvijek svaku priliku i volju da počinim velika djela."

"A ipak ste meni savjetovali da ne odlazim na put koji sam izabrao zato što je pogibeljan?"

"Mi jedno drugo ne možemo tako savjetovati" reče ona. "Ali ja vas ne nagovaram da bježite od opasnosti, nego da pođete u bitku u kojoj će vam mač možda donijeti slavu i pobjedu. Ne bih htjela da nešto tako uzvišeno i plemenito olako odbacite."

"Ne bih ni ja" opet će on. "Stoga vam gospo, i kažem: ostanite ovdje! Vi nemate nikakva posla na jugu."

"Nemaju ga ni oni koji odlaze s tobom. Oni odlaze samo zato što neće da se rastanu s tobom… zato što te vole."

Tad se okrene i nestane u noći.

Kad se danje svjetlo pojavilo na nebu a sunce još nije bilo izvirilo iznad visokih hrbata na istoku, Aragorn se spremio za put. Sva je njegova družina bila već na konjima i on je baš htio skočiti u sedlo kad dođe gospa Éowyn da se pozdravi s njima. Bila je odjevena za jahanje i nosila je o pojasu mač. U ruci je držala pehar, prinijela ga usnama, otpila malko i poželjela im sretan put, a onda je pružila pehar Aragornu. On otpije i reče joj:

"Zbogom, gospodarice Rohana! Pijem za sreću vašeg doma, i za vašu sreću, i za sreću vašeg naroda. Recite bratu da ćemo se možda opet sresti s onu stranu sjena!"

Gimliju i Legolasu, koji su bili u blizini, učini se da je ona proplakala, što se u tako stroge i gorde osobe doimalo još tužnije. Ali ona izusti:

"Odlaziš, Aragorne?"

"Odlazim" odgovori joj on.

"I nećeš mi dopustiti da pođem s ovom družinom, kao što sam te zamolila?"

"Neću, gospo" odsiječe on. "To ne bih mogao dopustiti bez privole kralja i vašeg brata, a oni se tek sutra vraćaju. A meni je sad važan svaki sat, pače svaka minuta."

Tad ona padne na koljena i protisne:

"Molim te!"

"Ne, gospo!" reče on pa je uhvati za ruku i podigne. Zatim joj poljubi ruku, vine se u sedlo i odjaše a da se ne osvrne za sobom. Samo oni koji su ga dobro poznavali i bili blizu njega vidjeli su kakvu bol trpi.

Éowyn je ostala stajati kao kip isklesan iz kamena, stisnutih šaka na bokovima, gledajući za njima dok nisu zašli u sjene pod crnim Dwimorbergom, Sablasnom gorom, u kojoj bijahu Dveri mrtvih. Kad su joj se izgubili iz očiju, okrenula se posrćući kao da je slijepa, i vratila se u svoje odaje. Nitko od njenih ljudi nije vidio taj rastanak jer su se u strahu bili posakrivali i nisu se htjeli pojaviti dok se nije razdanilo a ludo smioni stranci otišli. Neki su čak ustvrdili:

"Sve su to vilenjačke utvare. Neka samo idu tamo gdje im je mjesto, u mračna skloništa, i neka se više ne vraćaju! Ionako su zla vremena."

Svjetlo je još bilo sivo dok su jahali jer se sunce nije još bilo popelo preko crnih hrbata Sablasne gore. Obuzela ih je neka strava kad su prošli između redova drevnih kamenova i došli do Dimholta. Tu su, ispod crnih stabala u tami koju čak ni Legolas nije mogao dugo podnijeti, naišli na zavalu uz samo podnožje planine, a na putu im se ispriječi jedan jedini grdni kamen poput prsta zle kobi.

"Sledila mi se krv u žilama" reče Gimli, ali su ostali šutjeli pa mu je glas zamro na vlažnim jelovim iglicama pod nogama. Konji nisu htjeli proći pokraj tog prijetećeg kamena dok jahači nisu sjahali i poveli ih za uzde. Tako su naposljetku zašli duboko u udolinu i našli se pred okomitim zidom od stijene, a u tom su zidu zjapila tamna vrata poput ralja noći. Iznad njihova široka luka bijahu uklesani neki znaci i likovi, odviše nejasni da bi ih mogli odgonetnuti, a iz luka je izbijala strava poput sive pare.

Družina je zastala: među njima nije bilo srca koje nije zadrhtalo, osim možda vilenjaka Legolasa koji nije prezao od ljudskih duhova.

"Ovo su zla vrata" reče Halbarad "i iza njih se krije moja smrt. Ipak ću proći kroz njih, ali nijedan konj neće htjeti unutra."

"Ali mi moramo unutra, a to znači da i konji moraju s nama" reče Aragorn. "Jer prođemo li ikad kroz ovu tamu, pred nama su još mnoge milje, a svaki izgubljeni sat bit će za Saurona korak bliže pobjedi. Pođite za mnom!"

I Aragorn ih povede, a snaga je njegove volje u tom trenu bila takva da su svi Dúnedaini i njihovi konji pošli za njim. Doista je ljubav graničarskih konja prema svojim jahačima bila tolika da su bili spremni suočiti se i sa stravom tih dveri ako se srca njihovih gospodara ne pokolebaju dok idu uz njih. Ali rohanski konj Arod otkazao je poslušnost, stao je, znojeći se i dršćući od straha tako da ga je bilo mučno gledati. Tad mu Legolas pokrije rukama oči i otpjeva nekoliko riječi koje su tiho odjekivale u tami sve dok konj nije pristao da ga vode i Legolas ušao unutra. Tako je patuljak Gimli ostao za njima posve sam. Dok su mu koljena klecala, ljutio se na sama sebe.

"Ovo je zbilja nečuveno!" reče. "Vilenjak je ušao u podzemlje a patuljak se ne usuđuje!"

Nato jurne unutra. Ipak, učinilo mu se da su mu noge teške poput olova kad je prelazio preko praga; umah ga spopade neko sljepilo, čak i njega, Gimlija, sina Gloinova, koji je neustrašivo kročio po mnogim mjestima u dubinama zemlje.

Aragorn je bio ponio baklje iz Dunharrowa pa je sad pošao na čelu povorke noseći baklju visoko u zraku, a Elladan je s drugom u ruci stupao na začelju. Gimli je još glavinjao za njim i nastojao ga sustići. Nije vidio ništa do mutnog plamena baklji, ali kad god bi družina zastala, učinilo bi mu se da čuje beskrajan šapat glasova oko sebe na sve strane, mrmorenje riječi na jeziku koji nikad prije nije čuo.

Ništa se nije suprotstavilo družini niti joj prepriječilo put, ali je patuljka i dalje sve više obuzimao strah: ponajviše zato što je sad znao da više nema povratka; sve su staze za njima bile pune nevidljive vojske koja ih je pratila u mraku.

Tako je prošlo neizmjerno mnogo vremena dok Gimli nije ugledao nešto čega se poslije uvijek nerado sjećao. Put je bio širok, koliko je mogao razabrati, ali je družina odjednom naišla na velik prazan prostor na kojem nije više ni s jedne strane bilo stijena. Strava ga je bila svega obuzela tako da je jedva hodao. Nešto daleko na lijevoj strani zasjalo je u tami kad se Aragornova baklja približila, zastane i krene pogledati što je to.

"Zar se taj ničeg ne boji?" procijedi patuljak. "U svakoj drugoj spilji Gimli, sin Gloinov, bio bi prvi koji bi pojurio do zlatnog sjaja. Ali ne ovdje! Pusti radije zlato neka leži!"

Ipak se i on približio i ugledao Aragorna kako kleči a Elladan drži obje baklje visoko u rikama. Pred Aragornom je ležao kostur snažna čovjeka. Bio je u žičanoj košulji i oklop mu je bio još čitav; zrak je u spilji bio suh kao barut a košulja mu bila pozlaćena. Pojas mu bio od zlata i granata, a zlatom mu bila bogato ukrašena i kaciga na koščatoj lubanji okrenutoj nadolje. Pao je bio blizu suprotnog zida spilje, kao što se sad moglo lijepo vidjeti, pred čvrsto zatvorenim kamenim vratima: kosti prstiju bijahu mu još zakvačeni za pukotine. Do njega je ležao okrhan i slomljen mač, kao da je pokojnik posljednjim snagama očajnički pokušao sjeći samu stijenu.

Aragorn ga nije dotaknuo, ali pošto ga je neko vrijeme šutke gledao, ustane i uzdahne.

"Ovamo neće cvijeće *simbelmyne* doći dok je svijeta i vijeka" promrmlja. "Devet humaka i još sedam obrasli su zelenom travom, a on je sve ove duge godine ležao pred ovim vratima koja nije uspio otključati. Kamo ona vode? Zašto je htio proći baš ovuda? Nitko nikad neće to saznati! Ali ovo nije moja zadaća!" uzvikne pa se okrene i obrati šaputavom mraku iza sebe: "Zadržite svoje blago i tajne koje ste sakrili u ukletim godinama! Nama je samo do brzine. Pustite nas da prođemo, a onda dođite i vi! Pozivam vas da dođete do kamena na Erechu!"

Nije bilo odgovora osim ako odgovor nije bio dubok muk, još jezovitiji od dotadašnjeg šaputanja; a onda zapuše hladan vjetar od kojeg baklje zatitraju i ugase se. nisu ih više mogli upaliti. Od preostalog vremena, jednog sata ili više, Gimli se malo čega sjećao. Ostali su pohitali dalje, on je neprestano bio na repu, progonjen stravom koja je sve nešto pipala oko sebe i samo što ga nije ščepala; pratio ga je neki šum kao sjenovito tapkanje mnogih nogu. Glavinjao je dalje dok nije počeo bauljati kao zvjerka

osjećajući da više neće moći izdržati: ili mora naći neki kraj i spas, ili će poludjeti i pojuriti natrag da se suoči sa strahom koji ga prati.

Odjednom začuje žubor vode, tvrd i jasan zvuk poput kamena što pada u san mračne sjene. Pojavi se svjetlo, i gle! družina prođe kroz još jedna vrata, visoko nadsvođena i široka, a pokraj njih tekao je potočić. Tamo dalje naprijed, naglo se spuštao put između okomitih litica, oštrih bridova naspram neba u visini. To je ždrijelo bilo toliko duboko i usko da je nebo potamnjelo i na njemu zasjale zvjezdice. Ipak, Gimli je tek poslije doznao da je bilo još puna dva sata do zalaska sunca onog istog dana kad su krenuli iz Dunharrowa; iako je, koliko je on tada mogao razabrati, bio sumrak neke iduće godine, ili u nekom drugom svijetu.

Družina opet pojaše konje, a Gimli se vrati Legolasu. Jahali su jedan za drugim, i pala je večer, zagasitomodar suton, ali ih je strah i dalje progonio. Kad se Legolas osvrnuo da kaže nešto Gimliju, patuljak opazi pred sobom kako je vilenjak sijevnuo svijetlim očima. Za njim je jahao Elladan, na samom začelju, iako on nije bio posljednji od onih koji su se bili zaputili niz strmi put.

"Mrtvi nas prate" reče Legolas. "Vidim obrise ljudi i konja, i blijede stjegova nalik na krpe oblaka, i koplja poput zimskih guštika u maglovitoj noći. Mrtvi nas prate."

"Da, mrtvi jašu za nama. Pozvali smo ih da nam se pridruže" reče Elladan.

Družina se napokon izvukla iz dubodoline, nenadano, kao da su izašli iz pukotine u zidu; pred njima je ležala visoravan s velikom dolinom, a potok je pokraj njih padao u mnogo slapova s hladnim odzvukom.

"Gdje li smo sad u Međuzemlju?" zapita Gimli, a Elladan mu odgovori:

"Sišli smo s izvorišta Morthonda, duge hladne rijeke koja se na kraju ulijeva u more što oplakuje zidine Dol Amrotha. Nećeš više morati poslije pitati otkud joj ime: ljudi je zovu Crnokorijen."

Dolina Morthond bila je zapravo velika kotlina što se protezala sve do okomitih južnih padina planine. Njeni strmi obronci bijahu obrasli travom, ali je u taj čas sve bilo sivo jer je sunce bilo zašlo, i daleko dolje treperila su svjetla u ljudskim kućama. Dolina je bila bogata i u njoj je obitavalo mnogo svijeta.

Ne osvrćući se, Aragorn vikne iz sveg glasa tako da su ga svi mogli čuti:

"Prijatelji, zaboravite na umor! Jašite samo dalje, jašite! Moramo doći do kamena na Erechu prije nego što prođe ovaj dan, a pred nama je još dalek put."

I tako su jahali dalje gorskim livadama ne osvrćući se za sobom sve dok nisu stigli do mosta na nadošloj bujici i naišli na cestu koja je vodila dolje.

Kako su dolazili, gasila su se svjetla u kućama i zaselcima i zatvarala se kućna vrata, a svijet u poljima vrištao prestravljeno i bježao kao hajkana divljač. U mraku što se spuštao neprestano su se razlijegali isti povici:

"Kralj mrtvih! Kralj mrtvih okomio se na nas!"

Daleko dolje zvonila su zvona i svi su ljudi bježali pred Aragornom, ali je siva družina u svojoj hitnji jurila poput lovaca dok im nisu konji počeli posrtati od umora. I tako su, pred samu ponoć, u mrklom mraku kao u gorskim spiljama, stigli napokon do kamena na Erechu.

Dugo je strah od mrtvih vladao na tom brdu i pustim poljima oko njega, jer na vrhu je stajao crn kamen, okrugao kao velika kugla, čovjekove visine, iako mu je donja polovica bila ukopana u zemlju. Doimao se nezemaljski, kao da je pao s neba, u što su neki i vjerovali, ali oni koji su još pamtili predaje Zapadnih strana kazivali su da je donesen iz ruševina Númenora i da ga je tu postavio Isildur čim se iskrcao. Nitko se iz doline nije usudio približiti tom kamenu niti stanovati u njegovoj blizini, jer se govorilo da je to sastajalište ljudskih sablasti, da se tu okupljaju u strašnim vremenima, da se tiskaju oko kamena i šapuću.

Do tog je kamena družina stigla i stala pred njim u gluho doba noći. Tad Elrohir dade srebrni rog Aragornu, a ovaj puhne u njega. Onima koji su stajali blizu učini se da čuju druge rogove kako mu se odzivaju, poput jeke u dalekim, dubokim spiljama. Iako nisu ništa drugo čuli, znali su da je na brdu oko njih okupljeno neko veliko mnoštvo, a s gorja je puhao hladan vjetar, poput daha duhova. Ali Aragorn sjaše, stane pokraj kamena i vikne iz sveg glasa:

"Vjerolomnici, zašto ste došli?"

Iz noći mu odgovori nečiji glas koji kao da je dolazio iz velike daljine:

"Da ispunimo prisegu i smirimo se."

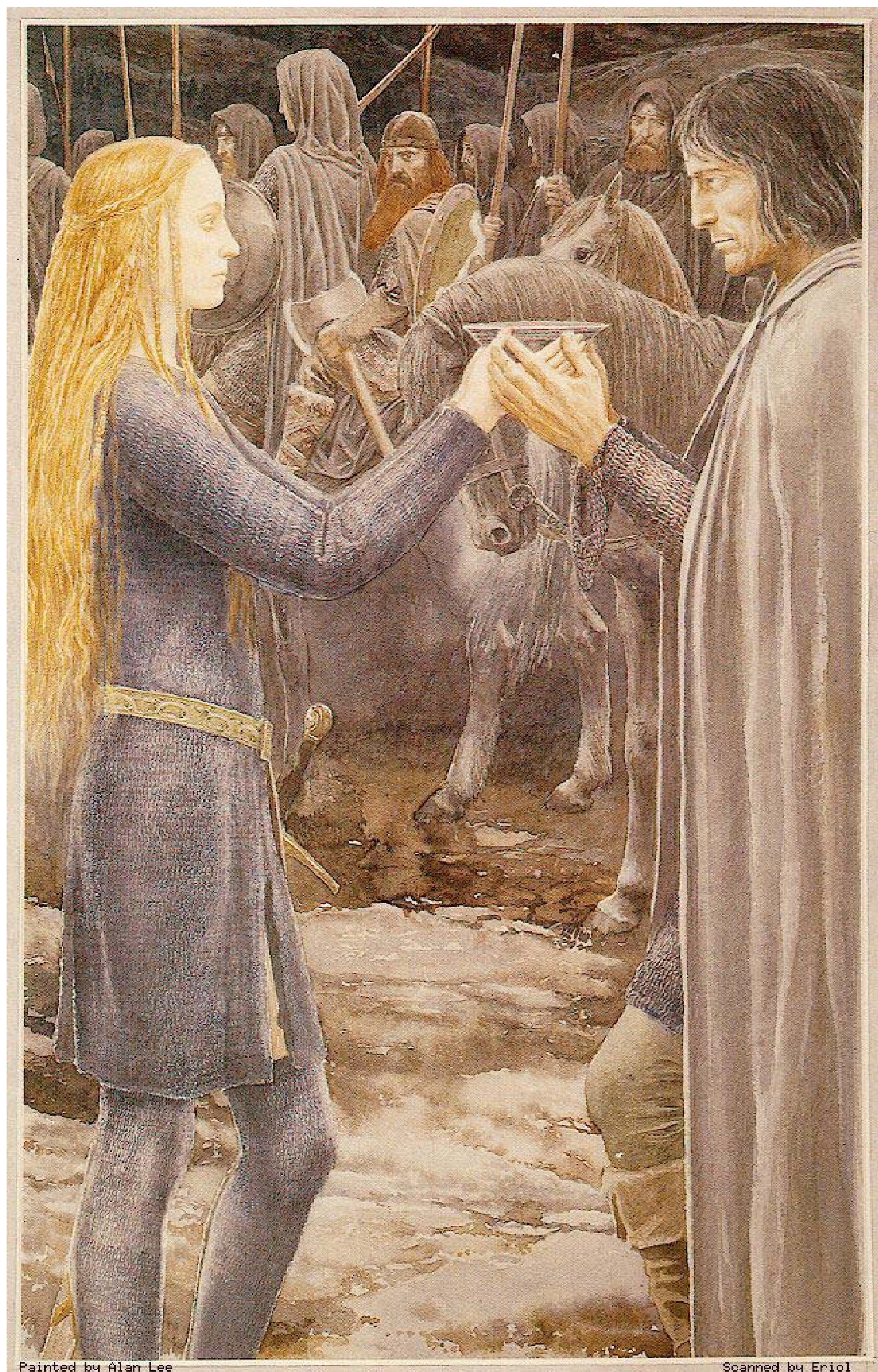
Tad će Aragorn:

"Kucnuo je napokon čas. Ja sad idem u Pelargir na Anduinu, a vi pođite za mnom. Kad se sva ova zemlja oslobodi Sauronovih slugu, ja ću vašu prisegu smatrati ispunjenom pa ćete se moći smiriti i zauvijek otići. Jer ja sam Elessar, Isildurov nasljednik iz Gondora."

Nato zapovjedi Halbaradu da razvije veliki stijeg koji je donio sa sobom; i gle! stijeg je bio crn, a ako je i bio kakav znak na njemu, bijaše skriven u mraku. Tad zavlada tajac, i do kraja te duge noći nije više bilo šaputanja ni uzdaha. Družina se utaborila kraj kamena, ali su slabo spavali zbog straha od sjena oko sebe.

Ali čim je svanula zora, hladna i blijeda, Aragorn je učas ustao i poveo družinu brže-bolje dalje, iako su svi, osim njega, bili umorni kao nikad u životu, samo ih je njegova volja tjerala da idu dalje. Nijedan drugi smrtnik ne bi to mogao podnijeti, nitko do Dúnedaini sa sjevera, a s njima patuljak Gimli i vilenjak Legolas.

Prošli su Tarlangov tjesnac i došli u Lamedon, vojska sjena tjerala ih je dalje a strah stupao pred njima sve dok nisu stigli do Calembela na Cirilu i sunce se, crveno kao krv, priklonilo zapadu za Pinnath Gelin iza njih. Grad i gazovi na Cirilu bijahu napušteni jer su mnogi ljudi bili otišli u rat, a svi oni koji su ostali razbježali su se po brdima kad su do njih doprle glasine da dolazi kralj mrtvih. Sutradan nije svanula zora i siva je družina produžila dalje, u mrak oluje iz Mordora, i izgubila se smrtnicima iz vida, ali su ih mrtvi i dalje pratili.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

III. poglavlje

ROHANSKA SMOTRA

Sad su svi putovi vodili na istok u susret ratu i navali Sjene. Upravo kad je Pippin stajao na Gradskim vratima i gledao kneza od Dol Amrotha kako dolazi sa stjegovima, kralj Rohana silazio je s okolnih brda.

Dan se gasio. Na posljednjim zrakama sunca jahači su bacali dugačke sjene koje su stupale ispred njih. Mrak se već bio prikrao ispod šaputavih jelika kojim bijahu zaodjeveni strmi gorski obronci. Sad, u smiraj dana, kralj je jahao polagano. Uskoro je staza zaokrenula oko goleme gole stjenovite izbočine i uronila u tamu stabala što su tiho uzdisala. Silazili su jedan za drugim sve niže i niže. Kad su napokon stigli do dna dubodoline, večer je već bila pala na najniža mjesta. Sunce je bilo zašlo. Na slapovima je bio sumrak.

Cijelog tog dana tekao je daleko ispod njih skakutav potok s onog visokog prijevoja utirući sebi uski put između stijena obraslih jelama, a sad je kroz kamenite vratnice istjecao i prelazio u širu dolinu. Jahači su ga pratili, i iznenada se pred njima ukazao Harrowdale pun žubora večernjih voda. Tu je hučno tekao bijeli Snowbourne združen s tim manjim potokom, pjeneći se na kamenju, sve do Edorasa i zelenih bregova i nizina. Daleko na desnoj strani, na početku velike prodoline, dizao se silni Starkhorn na svojim golemim potpornjima obavijenim oblacima; ali njegov nazubljeni vrh, zaodjeven vječnim snijegom, blistao je visoko nad svijetom, s modrim sjenama na istoku i crvenim mrljama sunca na zalasku.

Merry je zadivljeno gledao tu neobičnu zemlju o kojoj se na njihovu dugom putovanju naslušao svakakvih priča. Bijaše to svijet bez neba u kojem je njegovo oko vidjelo, kroz mutne bezdane sjenovita zraka, samo obronke što su se sve više dizali, velebne stjenovite zidine i mrgodne strmine obavijene izmaglicom. Sjedio je časkom snatreći i osluškujući šum vode, šaputanje tamnog drveća, pucketanje kamena i golemu pritajenu tišinu što se gnijezdila iza svih tih zvukova. Volio je planine, ili je bar volio pomisao kako stupaju na rubu priča prenesenih izdaleka, ali sad ga je pritisnula nesnosna težina Međuzemlja. Poželio je da u kakvoj tihoj sobi uz vatru zaboravi na svu ovu neizmjernost.

Bio je mrtav umoran. Iako su jahali polagano, vrlo su se rijetko odmarali. Iz sata u sat, gotovo puna tri mukotrpna dana, truckao se gore-dolje preko prijevoja i dugih udolina i preko mnogih potoka. Ponegdje, gdje je put bio nešto širi, jahao je uz kralja ne primjećujući kako se mnogi jahači smješkaju gledajući njih dvojicu zajedno: hobita na njegovu kosmatom sivom konjiću i gospodara Rohana na velikom bijelcu. Razgovarao je s Théodenom, pripovijedao mu o svom zavičaju i poslovima stanovnika Shirea, ili zauzvrat slušao kralja kako mu priča o Marki i njezinim ljudima iz davnine. Ali ponajviše je Merry, posebice tog posljednjeg dana, jahao sâm za kraljem i šutio, pokušavajući shvatiti polagan i zvučan rohanski jezik kojim su govorili konjanici za njim. Bijaše to jezik u kojem mu se činilo da ima mnogo riječi koje razumije, samo što su ih Rohanci izgovarali zvučnije i izrazitije nego u Shireu a da ih ipak nikako nije znao povezati. Na mahove bi gdjekoji jahač podigao zvonki glas u pjesmi koja je uzbuđivala Merryja, pa bi mu srce zaigralo iako nije znao o čemu je riječ.

Ipak je bio osamljen, pogotovo sad, na izmaku dana. Pitao se kamo je u ovom čudnom svijetu dospio Pippin, i što li je s Aragornom, Legolasom i Gimlijem. Zatim odjednom, kao da mu je nešto hladno dotaknulo srce, pomisli na Froda i Sama.

“Zaboravljam na njih!” reče prijekorno u sebi. “A ipak su oni važniji od svih nas. Ja sam pošao s njima da im pomognem, a sad su vjerojatno na stotine milja daleko, ako su uopće živi.”

Nato protrne.

"Evo napokon Harrowdalea!" reče Éomer. "Pri kraju smo puta."

Zaustavili su se. Staze koje su vodile iz uske dubodoline naglo su se spuštale. Kao kroz kakav visok prozor, mogli su samo nazreti ispod sebe dolinu u sutonu. Vidjeli su jedno jedino svjetlo kako treperi uz rijeku.

"Možda smo na kraju ovoga dijela puta" reče Théoden "ali preda mnom je još dalek put. Noćas je bio uštap pa ću ujutro krenuti u Edoras na zbor Marke."

"Kad biste mene htjeli poslušati" tiho će Éomer "vratili biste se nakon toga ovamo i ostali ovdje dok rat ne završi, pobjedom ili porazom."

Théoden se osmjehne.

"Sinko moj, dopusti da te tako nazovem, nemoj u moje staračke uši šaputati blage riječi Gujoslova!" Uspravi se i osvrne na dugu povorku svojih ljudi što se gubila straga u sumraku. "Otkako sam krenuo na zapad, čini mi se da su u ovih nekoliko dana prošle čitave godine, ali nikad se više neću osloniti na štap. Ako izgubimo rat, od kakve bi koristi bilo da se skrivam po brdima? A ako ga dobijemo, kakva bi nesreća bila, ako i padnem, kad bih tako utrošio i posljednje ostatke snage? Nego, manimo se sad toga! Noćas ću spavati u tvrđi Dunharrowa. Preostala nam je bar jedna mirna večer. Idemo dalje!"

U sve dubljem sumraku silazili su u dolinu. Tu je Snowbourne tekao blizu zapadnih okomitih stijena, a uskoro ih je staza dovela do gaza na kojem je plitka voda glasno žuborila. Na gazu je bila straža. Kad se kralj približi, mnogi vojnici iskoče iz sjene obližnjih stijena, a kad ugledaju kralja, poviču radosno:

"Kralj Théoden! Kralj Théoden! Vratio se kralj Marke!"

Zatim se oglasi rog otegnutim zovom odjekujući dolinom. Drugi mu se rogovi odazovu, a na drugoj strani rijeke sinu svjetla.

Iznenada se visoko gore razlegne velik trubački zbor, reklo bi se da dopire iz neke spilje okupljajući tonove u zajednički glas što se valjao i odbijao od stjenovitih zidova.

Tako se kralj Marke slavodobitno vratio sa zapada u Dunharrow podno Bijeloga gorja. Tu je zatekao preostale snage svoga naroda već na okupu, jer čim su doznali da je stigao, zapovjednici su mu pojahali u susret da ga dočekaju na gazu i prenesu mu Gandalfove poruke. Na čelu im je bio Dúnhere, poglavar stanovnika Harrowdalea.

"U zoru prije tri dana, gospodaru" reče mu "doletio je kao vjetar Shadowfax sa zapadne strane u Edoras, i Gandalf nam je donio glase o vašoj pobjedi i svima nam razdragao srca. Ali donio nam je i vašu poruku da što prije okupimo jahače. A onda je doletjela krilata sjena."

"Krilata sjena?" ponovi Théoden. "Pa i mi smo je vidjeli, ali to je bilo u gluho doba noći prije nego što je Gandalf otišao od nas."

"Možebit, gospodaru" odvrati Dúnhere. "Ali tog je jutra ta ista sjena, ili neka druga slična njoj, leteća tama u obliku čudovišne ptice, preletjela preko Edorasa tako da su svi ljudi zadrhtali od straha. Jer obrušila se na Meduseld, a kad se spustila nisko, gotovo do zabata, ispustila je krik od kojeg su nam zastala srca u grudima. Gandalf nas je posavjetovao da se ne okupljamo na pašnjacima nego da vas dočekamo ovdje u dolini podno gorja. I rekao nam je neka ne palimo svjetla ni vatre, osim onog što je najnužnije. Tako smo i učinili. Gandalf je govorio vrlo uvjerljivo. Vjerujemo da ste i vi tako željeli. U Harrowdaleu nismo vidjeli ništa od tih opakih stvorova."

"Dobro je" odvrati Théoden. "Ja sad idem u Tvrđu, a prije nego što odem na počinak, primit ću sve poglavare i zapovjednike. Neka što prije dođu k meni!"

Sad ih je put vodio na istok kroz samu dolinu, koja je na tom mjestu bila nešto više od pola milje široka. Oko njih se sterala ravnica i livade s krupnom travom, sivom u noći koja je padala, ali na drugom kraju doline Merry je spazio nešto kao prijeteće zidine, posljednje litice velebnog podnožja Starkhorna koji je rijeka u davno doba bila raskolila.

Na svim ravnim dijelovima doline bilo je mnoštvo ljudi. Neki su se od njih natiskali uz cestu i pozdravljali kralja i jahače sa zapada radosnim klicanjem; a iza njih su se u daljinu protezali uredni nizovi šatora i koliba, i redovi konja privezanih za kolčiće, i velike zalihe oružja, i u zemlju pobijenih kopalja načičkanih poput guštika nedavno posađenih stabala. Sad je sav taj veliki skup tonuo u sjenu, a ipak, premda je svježi noćni povjetarac donosio s uzvisina studen, nisu bili upaljeni fenjeri niti su gorjele vatre. Stražari su u debelim kabanicama hodali gore-dolje.

Merry se pitao koliko li ima u svemu tih jahača. Nije mogao procijeniti koliko ih ima u tami što se zgušnjavala, ali mu se činilo da je pred njim velika vojska, više tisuća ljudi. Dok je gledao na sve strane, kraljeva je pratnja došla do nadvijene litice na istočnoj strani doline. Tu se staza najednom počela uspinjati pa je Merry uzgledao u čudu. Bili su na putu kakav nikad prije nije vidio, velikom djelu ljudskih ruku iz godina neopjevanih u pjesmama. Vijugao je uzbrdo, uvijao se kao zmija, probijajući se kroz vrleti. Strm poput stuba, uspinjao se u cik-cak liniji. Po njemu su konji mogli ići samo korakom i polako vući kola, ali neprijatelj ih nije mogao napasti s ove strane, osim iz zraka, ako je utvrda gore bila branjena. Na svakom zavoju stajali su veliki kameni kipovi isklesani na sliku i priliku ljudi; golemi, nezgrapnih udova, čučali su prekriženih nogu i trupastih ruku skrštenih na debelom trbuhu. Neki su s vremenom izgubili sve crte lica, osim tamnih duplji očiju što su i dalje tužno motrile prolaznike. Jahači ih nisu gotovo ni pogledali. Zvali su ih “púkel-ljudi” i nisu se mnogo obazirali na njih, ali Merry je u čudu zurio u njih osjećajući gotovo sažaljenje prema njima dok su turobno izranjali iz sumraka.

Nakon nekog vremena osvrnuo se za sobom i procijenio da su se popeli stotinjak metara iznad doline, ali se duboko dolje još nazirala vijugava povorka jahača koja je prelazila gaz i dolazila cestom prema taboru podignutom za njih. Samo su kralj i njegova pratnja pošli gore, u Tvrđu.

Naposljetku je kraljeva družina došla do oštra brida provalije gdje je put prelazio u usjek između stjenovitih zidova i iza kratke uzbrdice izbijao na širok zaravanak. Ljudi su ga zvali Firienfeld, tu zelenu gorsku livadu obraslom travom i vrijesom, visoko nad dubokim koritom Snowbournea, u krilu velikoga gorja iza sebe: Starkhorna na jugu i nazubljene mase Irensage na sjeveru, između kojih se, licem

okrenut jahačima, dizao strašni crni zid Dwimorberga, Sablasne gore, nad strmim obroncima obraslih tamnim borovima. Visoravan je bila prepolovljena dvostrukim nizom bezobličnih uspravnih kamenova što su se sve više smanjivali prema sumraku i iščezavali među drvećem. Oni koji bi se odvažili krenuti tom cestom uskoro bi došli do crnog Dimholta podno Dwimorberga i do prijetećeg kamenog stupa i razjapljene sjene zabranjenih vrata.

Takav je bio tamni Dunharrow, djelo davno zaboravljenih ljudi. Njihovo je ime palo u zaborav i nije se spominjalo ni u jednoj pjesmi ni legendi. Nitko ne bi znao reći čemu je bila namijenjena ta građevina, da bude grad ili tajni hram ili kraljevska grobnica? Ovdje su se oni kinjili u crnim godinama, prije nego što je ijedna lađa stigla do zapadnih obala, i prije nego što su Dúnedaini osnovali Gondor; sad više nije bilo tih prastanovnika, ostali su samo stari “púkel-ljudi” sjedeći i dalje na zavojima ceste.

Merry se zagledao u nizove kamenova što su stupali dalje: bili su trošni i crni; neki su se od njih nagnuli, neki pali, neki prepukli ili se slomili; bili su nalik na dva reda starih i gladnih zubi. Pitao se što li bi to moglo biti, i nadao se da kralj neće poći između njih dalje, u mrak s one strane. Tad opazi da su s obje strane kamenitog puteljka nanizani šatori i kolibe, ali ne blizu drveća, prije bi se reklo da su se sklonili od njih prema rubu litice. Najviše ih je bilo na desnoj strani gdje je Firienfeld bio širi; a na lijevoj se strani nalazio manji tabor, usred kojeg je stajao velik šator. Odatle im je sad dolazio u susret neki jahač, a oni su skrenuli s puta.

Kad su se približili, Merry opazi da je jahač zapravo jahačica s dugom pletenicom što je blistala u sumraku, ali da nosi kacigu i da je do pasa odjevena kao ratnik, s mačem o pojasu.

"Zdravo, gospodaru Marke!" uzvikne ona. "Radujem se tvom povratku."

"A ti, Éowyn, jesi li ti dobro?" upita je Théoden.

"Jesam" odgovori mu ona, iako se Merryju učini da je glas izdaje, štoviše, da je netom plakala, ako takvo strogo lice uopće može plakati. "Dobro sam. Ovi su ljudi morali prevaliti mukotrpan put, otrgnuti onako iznenada od svojih domova. Pale su i neke teške riječi jer je davno tome što nas je rat potjerao sa zelenih pašnjaka, ali nije bilo nikakvih izgreda. Sad je već sve sređeno, kao što vidiš. I tvoje te odaje čekaju spremne jer sam dobila točne obavijesti pa sam znala i kad ćeš doći."

"Znači da je Aragorn stigao?" reče Éomer. "Je li još tu?"

"Nije, otišao je" odgovori Éowyn. "Došao je po noći i otišao jučer ujutro, prije nego što je sunce izašlo iza gorskih vrhunaca. Nema ga."

"Ti si mi nešto žalosna, kćeri" reče joj Théoden. "Što se dogodilo? Reci mi nije li što govorio o svom putu?" Upre prstom u daljinu, uz sve tamnije nizove kamenova što su se protezali prema Dwimorbergu. "O Stazama mrtvih?"

"Jest, gospodaru" potvrdi Éowyn. "Otišao je među sjene iz kojih se nitko nije vratio. Nisam ga uspjela odvratiti od njegova nauma. Otišao je."

"Onda su nam se putovi razišli" reče Éomer. "Za nas je izgubljen. Moramo dalje bez njega, sa sve manjim nadama."

Polako su jahali kroz niski vrijes i visinsku travu, bez riječi, sve dok nisu došli do kraljeva šatora. Tu je Merry vidio da je sve već pripravljeno i da nisu ni na njega zaboravili. Mali je šator bio podignut za njega pokraj kraljevog, i u njemu je sjedio sam dok su ljudi prolazili amo-tamo dolazeći kralju da se posavjetuju. Pala je noć i

nejasne obrise gorskih vrhunaca na zapadu okrunile su zvijezde, ali je na istoku bilo sve mračno i pusto. Kamena povorka gubila se malo-pomalo iz vida, ali je iza nje, crnja od tame, još ležala golema pritajena sjena Dwimorberga.

"Staze mrtvih" promrmlja za se. "Staze mrtvih? Što to uopće znači? Sad su me svi ostavili. Svi su otišli u susret svojoj zloj kobi: Gandalf i Pippin u rat na istoku, Sam i Frodo u Mordor, a Strider, Legolas i Gimli na Staze mrtvih. Zacijelo će i na mene uskoro doći red. Da mi je znati o čemu sad svi oni raspravljaju, i što kralj kani poduzeti? Jer sad moram za njim, kud god on krenuo."

Usred tih sumornih misli iznenada se sjeti da je gladan, pa ustane da vidi je li još tkogod gladan u ovom čudnom taboru. Ali u isti mah oglasi se truba i dođe jedan čovjek po njega, kraljeva paža, da dvori kralja za stolom.

U velikom šatoru bio je jedan dio odijeljen vezenim zastorom a pod pokriven krznima. Tu je za malim stolom sjedio Théoden s Éomerom i Éowyn, te s Dúnhereom, gospodarom Harrowdalea. Merry je, stojeći uz kraljevu stolicu, dvorio kralja dok mu se starac, prenuvši se iz dubokih misli, naglo ne okrene i osmjehne:

"Hodi, majstore Meriadoc!" reče mu. "Nemoj tu stajati! Dok sam god ja u svojoj zemlji, ti ćeš sjediti uza me i razgaljivati me svojim pričama!"

Hobitu su napravili mjesto lijevo od kralja, ali ga nitko nije zamolio da ispriča koju priču. Zapravo se malo govorilo, jelo se i pilo uglavnom u tišini dok Merry nije napokon skupio hrabrost da izrekne pitanje koje ga je mučilo.

"Dosad sam, gospodaru, dva puta čuo za Staze mrtvih" reče. "Što je to zapravo? I kamo je Strider, mislim gospodar Aragorn, kamo je on otišao?"

Kralj je uzdahnuo, ali nitko nije odgovorio na to pitanje dok nije napokon prozborio Éomer:

"To ne znamo, i svima nam je teško oko srca" reče on. "A što se tiče Staza mrtvih, i ti si već stupio nogom na njih. Ne, neću izustiti nijedne zlokobne riječi! Put kojim smo se popeli vodi do Vrata, tamo prijeko u Dimholtu. A što je iza njih, to nitko ne zna."

"To nitko ne zna" ponovi Théoden "ali o tome nešto govori drevna legenda koja se sad rijetko kazuje. Ako su istinite stare priče što su se prenosile s koljena na koljeno u domu Eorlovu, onda je iza tih vrata podno Dwimorberga neki tajni put koji vodi kroz planinu do jednog zaboravljenog mjesta. Ali nitko se nikad nije usudio poći njime da istraži njegove tajne otkako je Baldor, sin Bregov, prošao kroz ta vrata a da ga nitko nakon toga nije više vidio. Brzopleto je bio položio zavjet kad je ispio rog na gozbi koju je Brego priredio da posveti netom izgrađeni Meduseld, pa nikad nije stupio na prijestolje koje je trebalo naslijediti.

Narod priča da mrtvaci iz crnih godina čuvaju taj put i da neće pustiti nikog živog u svoje skrovite dvorane, ali se na mahove vide oni sami kako izlaze na ta vrata kao sjene i silaze niz kamenu cestu. Tad ljudi u Harrowdaleu u strahu zaključavaju svoja vrata i zastiru prozore. Ali mrtvaci se malokad pojavljuju, samo u doba velikih nemira i nečije skore smrti."

"Ipak se u Harrowdaleu priča" tiho će Éowyn "da je u noćima bez mjesečine još nedavno prošla onuda jedna velika vojska u čudnim odorama. Nitko ne zna odakle su došli, ali su išli uz tu kamenu cestu i nestali u brdima, kao da idu na neko ročište."

"Pa zašto je onda Aragorn otišao tim putem?" upita ih Merry. "Zar se to ne može ničim objasniti?"

"Ako nije tebi kao prijatelju rekao štogod što mi nismo čuli" reče Éomer "nitko danas u zemlji živih ne zna kakve su njegove namjere."

"Meni se učinilo da se on silno promijenio otkako sam ga prvi put vidjela u kraljevu domu" reče Éowyn. "Bio je nekako sumorniji, stariji. Djelovao mi je upravo nezemaljski, kao netko koga mrtvi pozivaju k sebi."

"Možda su ga i pozvali?" reče Théoden. "Srce mi govori da ga više neću vidjeti. Pa ipak je on čovjek kraljevskog roda i uzvišenog usuda. Tješi se time, kćeri, jer mi se čini da ti je potrebna utjeha u tvojoj žalosti za tim gostom. Pripovijeda se da su se, kad su Eorlinzi došli sa sjevera i uspeli se napokon na Snowbourne u potrazi za sigurnim utočištem u teškim vremenima, Brego i njegov sin Baldor popeli uza stube Tvrđe i tako došli do tih vrata. Na pragu je sjedio neki starac, teško je bilo reći koliko mu je godina, bio je visok i kraljevski se držao, ali oronuo kao stari kamen. Zapravo su u prvi mah pomislili da je od kamena jer se nije micao niti izustio ijedne riječi dok nisu pokušali proći pokraj njega i ući unutra. Tada je dopro glas iz njega kao iz zemlje, a na njihovo veliko čudo, progovorio je na zapadnjačkom jeziku:

"Put je zatvoren."

Njih su dvojica stali, pogledali ga i uvjerili se da je još živ, iako nije gledao u njih. Tad on iznova progovori:

"Put je zatvoren. Izgradili su ga oni koji su mrtvi, i mrtvi ga čuvaju dok ne kucne čas. Put je zatvoren."

"A kad će to biti?" upitao ga je Baldor. Ali nije dobio odgovora. Jer starac je istog časa umro i pao ničice. Naš narod nije više nikad ništa doznao o tim drevnim stanovnicima gorja. Ipak, možda je napokon došlo predskazano vrijeme, i možda će Aragorn proći onuda."

"Ali kako će itko otkriti je li to vrijeme došlo ako se ne odvaži ući na ta vrata?" zapita Éomer. "Ja ne bih nikad pošao tim putem, makar mi sve vojske Mordora bile za petama, makar bio sâm i bez ikakvog drugog zaklona. Jao si ga srčanu čovjeku kad mu u takvom teškom času padne na um takva zlokobna misao! Pa zar nema već dosta zla na svijetu nego ga treba tražiti još i pod zemljom? Rat je na pomolu."

Umukne jer je u tom trenu izvana doprla nekakva vika, nečiji glas koji je izviknuo Théodenovo ime, i povik stražara da stane.

Domalo zapovjednik straže odgrne zastor i reče:

"Gospodaru, tu je neki čovjek, glasnik iz Gondora. Htio bi vam odmah nešto javiti."

"Pustite ga unutra!" zapovjedi Théoden.

Uđe visok čovjek, a Merry priguši krik jer mu se učini da je Boromir oživio i vratio se. Učas shvati da nije tako, da ne poznaje tog čovjeka iako je sličan Boromiru kao jaje jajetu, onako visok, sivih očiju i ponosit. Bio je odjeven kao jahač, u tamnozelenoj pelerini preko sitno izvezene žičane košulje; na čelu kacige bijaše mu urezana mala srebrna zvijezda. U ruci je držao samo jednu strijelu sa crnim perom i čeličnom kukom, ali joj je vršak bio obojen crvenom bojom.

Pao je na jedno koljeno i pružio strijelu Théodenu.

"Zdravo, gospodaru Rohana, prijatelju Gondora!" reče. "Ja sam Hirgon, glasnik Denethorov, i donosim vam ovaj znak rata. Gondor je u velikoj nevolji. Rohanci su nam često pomagali, ali sada gospodar Denethor moli za svu vašu snagu i da se požurite koliko god možete kako Gondor ne bi naposljetku pao."

"Crvena strijela!" usklikne Théoden držeći je u ruci kao da je primio poziv, dugo očekivan ali opet užasan kad je stigao. "Crvena strijela nije za sve ove godine viđena u Marki! Zar je zbilja dotle došlo? A što gospodar Denethor misli, kolika je sva moja snaga i sva moja hitnja?"

"To vi, gospodaru, najbolje znate" odgovori mu Hirgon. "Ali vrlo brzo može se dogoditi da Minas Tirith bude opkoljen sa svih strana pa ako vi nećete imati snage probiti opsadu kroz jaku silu, gospodar Denethor mi je zapovjedio da vam kažem kako on misli da bi snažno oružje Rohanaca bilo sigurnije unutar njegovih zidina nego izvan njih."

"Ali on zna da smo mi narod koji se radije bori na konjima i na otvorenome, i da smo raspršeni na sve strane pa da nam treba vremena da okupimo naše jahače. Nije li istina, Hirgone, da gospodar Minas Tiritha zna više nego što kaže u svojoj poruci? Jer mi smo, kao što si mogao vidjeti, već u ratu, i nisi nas zatekao nespremne. Gandalf Sivi bio je kod nas, a upravo se skupljamo za bitku na istoku."

"Ne bih vam znao reći što sve gospodar Denethor zna ili naslućuje o svemu tomu" odgovori Hirgon. "Ali naš je položaj uistinu očajan. Moj vam gospodar ništa ne zapovijeda, samo vas moli da se prisjetite staroga prijateljstva i odavno izrečenih prisega, i da za vaše dobro učinite sve što možete. Doznali smo da su mnogi kraljevi dojahali s istoka na službu Mordoru. Od sjevera do polja Dagorlada vode se čarke i šire glasovi o ratu. Na jugu se kreću Haradrimi i strah je zahvatio sve naše priobalje tako da će nam s te strane stići malo pomoći. Pohitajte! Jer pod zidinama Minas Tiritha past će odluka o sudbini našega doba, pa ako se plima tu ne zaustavi, preplavit će sve lijepe rohanske pašnjake, i neće biti utočišta čak ni u ovoj vašoj tvrđi u brdima."

"Loše vijesti" otpovrne Théoden "iako nisu sasvim neočekivane. Nego, reci ti Denethoru da bismo mu mi pritekli u pomoć čak i kad Rohan ne bi bio u opasnosti. Ali pretrpjeli smo teške gubitke u bojevima s izdajicom Sarumanom, i moramo i dalje paziti na svoje granice na sjeveru i istoku, kao što se i iz njegovih vijesti može razabrati. Čini se da Gospodar tame raspolaže sada takvim snagama da bi mogao zapodjenuti s nama bitku još prije nego što stignemo do grada, i udariti istodobno još velikom silom preko rijeke s onu stranu Kraljevskih vrata.

Ali nemojmo više voditi mudre razgovore. Doći ćemo. Sutra dijelimo oružje. Čim se oružje podijeli, krećemo. Mogao sam vam inače poslati preko ravnice deset tisuća kopljanika, na užas vaših dušmana. Ali sad će ih, na žalost, biti manje, jer neću ostaviti svoje utvrde nebranjene. Ipak, za mnom će krenuti najmanje šest tisuća konjanika. Reci Denethoru da će u ovom teškom času sam kralj Marke doći u zemlju Gondor, pa makar se i ne vratio. Ali to je dug put, a ljudstvo i životinje moraju imati snage i za borbu kad stignu na cilj. Možda će proći i tjedan dana od sutra ujutro prije nego što začujete povike sinova Eorlovih kako dopiru sa sjevera."

"Tjedan dana!" ponovi Hirgon. "Neka bude kako biti mora! Ali, ako nam ne stigne kakva druga, nepredviđena pomoć, vjerojatno ćete za tjedan dana zateći samo još srušene zidine. Ipak, mogli biste bar uznemiriti orke i tamnopute ljude u njihovu gošćenju u Bijeloj kuli."

"Učinit ćemo bar toliko" potvrdi Théoden. "Ali ja sam se upravo vratio iz bitke i s duga putovanja, pa idem na počinak. Ostani još noćas ovdje. Sutra ćeš još vidjeti našu smotru u Rohanu pa ćeš otići odavde lakšeg srca, a i odmorniji nakon počinka. Jutro je pametnije od večeri, prekonoć se štošta u glavi izbistri."

Nakon tih riječi kralj ustane, a za njim i svi ostali.

"A sad pođite svi na počinak" reče kralj "želim vam dobro spavanje. Ni vi mi, gospodine Meriadoc, nećete više noćas trebati. Ali budite spremni na moj poziv čim svane."

"Bit ću spreman" reče Merry "čak i ako mi zapovjedite da pođem s vama na Staze mrtvih."

"Samo bez riječi koje slute na zlo!" reče kralj. "Jer možda ima više putova koji bi mogli ponijeti to ime! A nisam vam ni rekao da ću vam zapovjediti da pođete sa mnom na bilo koji put. Laku noć!"

"Neću da me ostave ovdje pa da dođu po mene kad se vrate!" reče Merry. "Neću da me ostave ovdje, neću."

Ponavljajući neprestance te riječi, zaspao je napokon u svom šatoru. Probudio ga je drmajući neki čovjek.

"Probudite se, probudite se, gospodine Holbytla!" vikao je. Napokon se Merry prene iz duboka sna i naglo se uspravi na ležaju. Pomisli da je još mrkli mrak.

"Što je?" zapita.

"Kralj vas zove."

"Ali nije još svanulo" reče Merry.

"Nije, i neće svanuti, gospodine Holbytla. Reklo bi se da nikad više neće svanuti pod ovim oblakom. Ali vrijeme ne stoji iako nema sunca. Požurite!"

Nabacivši na sebe nešto odjeće, Merry pogleda van. Sve je bilo u mraku. Činilo se da je i sam zrak smeđ, a svi su predmeti naokolo bili crni ili sivi, ili bez sjene; vladao je dubok muk. Na nebu nije bilo ni oblačka osim tamo daleko na zapadu, gdje su najudaljeniji prsti velike tame još pipajući puzili dalje, a između njih je curilo malo svjetla. Iznad glave mu je visio težak krov od oblaka, taman i bezobličan, prije bi se reklo da se svjetlo gubi nego da raste.

Merry je opazio mnogo ljudi kako uokolo stoje, gledaju uvis i nešto mrmljaju. Lica su im bila siva i tužna, a neka i uplašena. Obuzet tjeskobom, pođe do kralja. Gondorski glasnik Hirgon stajao je pred njim, a uza nj još jedan čovjek, sličan njemu i slično odjeven, samo niži i širi. Kad je Merry ušao, upravo je on razgovarao s kraljem.

"To vam dolazi, gospodaru, od Mordora" govorio je čovjek. "Pojavilo se sinoć, u sumrak. Dok sam jahao Istočnim prigorjem vašeg kraljevstva vidio sam kako se diže i kako gmiže preko neba, a svu noć dok sam jahao pratilo me proždirući zvijezde. Sad vam taj veliki oblak visi nad cijelim krajem odavde do Sumračnoga gorja, i sve je tamniji. Rat je već počeo."

Kralj je sjedio neko vrijeme šutke. Naposljetku prozbori:

"I tako smo došli napokon do te velike bitke našega doba u kojoj će štošta propasti. Ali bar se više ne moramo skrivati. Jahat ćemo najkraćim putem, otvorenom cestom i najbrže što možemo. Smotra će odmah početi, nećemo nikoga čekati tko se

još skanjiva. Jeste li vi u Minas Tirithu dobro opskrbljeni? Jer ako sad želimo što brže jahati, onda moramo jahati bez velika tereta, samo s onoliko hrane i vode koliko nam treba do bitke."

"Dugo smo spremali velike zalihe" odgovori Hirgon. "Možete slobodno jahati bez suvišna tereta i što brže!"

"E, onda, Éomere, pozovi glasnike!" reče Théoden. "Neka se jahači postroje!"

Éomer ode i uskoro se oglase trublje u Tvrđi, a odozgo im se odazovu još mnoge druge. Ipak nisu zvučale onako jasno i prkosno kao što se Merryju činilo da su sinoć zvučale. Odjekivale su nekako tupo i resko u teškom zraku, upravo zloslutno.

Kralj se obrati Merryju:

"Ja odlazim u rat, gosparu Meriadoc. Uskoro krećem. Oslobađam vas vaše dužnosti, ali ne i prijateljstva. Ostat ćete ovdje i, ako želite, služit ćete gospi Éowyn koja će umjesto mene vladati narodom."

"Ali.. ali, gospodaru" promuca Merry "ja sam vam ponudio svoj mač. Ja se ne želim ovako rastati s vama, kralju Théodene. Kad svi moji prijatelji odlaze u bitku, stidio bih se da ja izostanem."

"Ali mi jašemo na visokim i brzim konjima" opet će Théoden. "A koliko god u vas bilo junačko srce, vi ne možete jahati na njima."

"Onda me privežite na jednoga od njih, ili me objesite o stremen, ili što god hoćete" odvrati Merry. "Daleko je to da se trči, ali ja ću i trčati ako ne mogu jahati, pa makar oderao tabane ili zakasnio više tjedana."

Théoden se osmjehne i reče:

"Onda bih vas ipak radije uzeo sa sobom na Snowmaneu. Dobro, jahat ćete s nama bar do Edorasa i vidjet ćete Meduseld, jer idemo na tu stranu. Toliko vas daleko Stybba još može nositi: velika će trka početi tek kad stignemo na ravnicu."

Tad Éowyn ustane i progovori:

"Hodite sa mnom, Meriadoc! Pokazat ću vam opremu koju sam pripremila za vas." Njih dvoje zajedno izađu. "Aragorn me samo toliko zamolio" produži ona dok su prolazili između šatora "da vas naoružam za bitku. Učinila sam što sam mogla. Jer, srce mi govori da će vam ta oprema još zatrebati."

Dovela je Merryja do jedne kolibe među nastambama kraljeve garde. Tu oružar iznese malu kacigu, okrugao štit i ostalu ratnu opremu.

"Nemamo oklopa koji bi vama pristajao" reče Éowyn "a nismo imali ni vremena da ga damo izraditi, ali evo vam još jednog čvrstog kožnog koporana, pojasa i noža. Mač već imate."

Merry se pokloni, a gospa mu još pokaže štit sličan štitu što ga je dobio Gimli, s urezanim bijelim konjem.

"Uzmite sve to, i neka vam je sa srećom! A sad zbogom, gosparu Meriadoc. Možda ćemo se još sresti, vi i ja."

I tako se, usred tame koja se zgušnjavala, kralj Marke spremao povesti svoje jahače cestom na istok. Svima je bilo teško oko srca i mnogi su pod Sjenom klonuli duhom. Ali bijaše to odlučan narod, vjeran svom gospodaru, pa je bilo malo plača i gunđanja, čak i u taboru u Tvrđi gdje su bile smještene izbjeglice iz Edorasa, žene, djeca i starci. Nad njih se bila nadvila zla kob, ali su se bez riječi suočili s njom.

Brzo su prošla dva sata, i kralj je već sjedio na svom bijelcu što je svjetlucao u polumraku. Kralj bijaše ponosit i vitak, iako mu je kosa što mu se prosipala ispod visoke kacige bila bijela kao snijeg. Mnogi su mu se divili i hrabrili se gledajući ga onako uspravna i neustrašiva.

Na širokoj ravnici pokraj žuborave rijeke bijahu postrojene mnogobrojne bojne, otprilike pedeset i pet stotina dobro naoružanih jahača, i još mnogo stotina drugih boraca s lako natovarenim pričuvnim konjima. Oglasi se samo jedna trublja. Kralj podigne ruku i vojska Marke tiho krene. Na čelu su jahala dvanaestorica kraljevih gardista, glasovitih jahača. Za njima je išao kralj s Éomerom na desnoj strani. Kralj se bio oprostio s Éowyn gore u Tvrđi i taj ga je rastanak tištio, ali je odlučno usmjerio misli na put koji je pred njima. Za njim je jahao Merry na Stybbi s glasnicima iz Gondora, a za njima opet dvanaestorica kraljevih gardista. Prošli su mimo dugih redova bojovnika koji su čekali ozbiljnih i nepomičnih lica. Ali kad su već došli gotovo do samog kraja redova, jedan se od bojovnika oštro zagleda u hobita. Uzvraćajući mu pogled, Merry pomisli kako je to neki mladac, niži i tanji od ostalih. Ulovio je sjaj u njegovim bistrim sivim očima, a onda je protrnuo jer mu je iznenada sinulo da je to lice nekoga bez nade tko kreće u potragu za smrću.

Jahali su tako niz sivu cestu pokraj Snowbournea što je hučao preko kamenja, prolazili kroz zaselke Underharrow i Upbourne u kojima su mnoga žalosna ženska lica izvirivala iz mračnih vrata. I tako je, bez roga ili harfe ili glazbe ljudskih glasova, počelo veliko kretanje na istok, o čemu će pjevati pjesme u Rohanu još za mnogo dugih ljudskih naraštaja.

Iz Dunharrowa tamnog u jutro sivo
s punom bojnom sin Thengelov krene,
pa do Edorasa stiže, do drevnoga dvora
čuvara Marke, u magli skrivena,
gdje su zlatna krovišta u tamu zavijena.
Zbogom, reče svom rodu slobodnom,
zbogom ognjištu i svetištu i kruništu,
gdje je, dok svjetlo ne potamni, stolovao.
Tad odjaše kralj, a strah bje za njim,
sudbina pred njim. Riječ dana ga veže,
jer prisege svoje do zadnje je držo.
I dalje jaše Théoden. Pet noći i dana,
na istok sveudilj, na konjima jure Eorlinzi.
Kroz Folde i Fenmarch i Frienwood,
šest tisuća kopljanika, do Sunlendinga,
Do močvarnog Mundburga pred Mindolluinom,
do gradova Morskog kralja u Kraljevstvu Južnom
što ga opsjeda zlo i okružuje vatra.
Zla ih kob goni, i tad Mrak proguta
i jahača i konja; dalek topot
u tišinu utone; bar tako govore pjesme.

Doista je tama bivala sve gušća kad je kralj stigao u Edoras, iako je bilo tek podne. Tu se zadržao samo kraće vrijeme i pojačao vojsku sa šezdesetak jahača koji su bili zakasnili na preuzimanje oružja. Pošto su se najeli, kralj se spremio da krene dalje pa se lijepo oprostio sa svojim pažem. Ali Merry ga je po posljednji put zamolio da se ne rastaju.

"Rekao sam vam već da ovo nije putovanje za konjiće kao što je Stybba" reče Théoden. "A u bici kakva će se zacijelo biti na poljima Gondora, što biste vi, majstore Meriadoc, mogli učiniti, iako ste naoružani mačem i srcem većim nego rastom?"

"Što se toga tiče, tko zna?" otpovrne Merry. "Ali zašto ste me, gospodaru, uzeli za svoga bojovnika ako ne da ostanem uz vas? Ne bih htio da se o meni u pjesmi pjeva da sam uvijek izostajao iz boja!"

"Uzeo sam vas da vas zaštitim" odgovori mu Théoden "i da radite ono što vam kažem. Nitko od mojih jahača ne smije se opteretiti vama. Da se bitka vodi pred mojim vratima, možda bi se narodni pjevači spomenuli i vaših djela; ali do Mundburga gdje stoluje Denethor ima još tri stotine i šest milja. Ovo je moja posljednja."

Merry se pokloni i sav zdvojan pođe zureći u redove konjanika. Bojne su se već spremale krenuti: ljudi su pritezali kolane, pregledavali sedla, gladili konje; neki su od njih gledali na sve niže nebo. Neopazice se hobitu približi jedan jahač i šapne mu na uho:

"Gdje ima volje, ima i puta, kažu kod nas, a i sâm sam se u to uvjerio." Merry digne pogled i vidje pred sobom onog mladog jahača kojeg je jutros zapazio. "Vidim vam po licu da biste najradije pošli za gospodarom Marke?"

"Bih" potvrdi Merry.

"Onda pođite sa mnom" reče mu jahač. "Sjedit ćete na konju preda mnom dok ne odmaknemo daleko odavde i još se više ne smrači. Ovakvu dobru volju valja poštivati. Ne govorite nikom ništa nego se penjite!"

"Hvala vam lijepa!" zahvali mu Merry. "Hvala vam, gospodine, iako ne znam kako se zovete."

"Ne znate?" tiho će jahač. "Onda me zovite Dernhelm."

Tako se slučilo, kad je kralj krenuo, da je ispred Dernhelma na konju sjedio hobit Meriadoc, a veliki zelenko Windfola nije imao ništa protiv tog dodatnog opterećenja jer je Dernhelm bio lakši od većine bojovnika iako je bio gibak i dobro građen.

Jahali su sve dublje u Sjenu. Te su se noći utaborili u vrbovim gušticima gdje Snowbourne uvire u Entwash, trideset i šest milja istočno od Edorasa. Sutradan su produžili dalje kroz Prigorje, i kroz Fenmarch, gdje su se, desno od njih, velebne hrastove šume uspinjale do rubova brda u sjeni tamnog Halifiriena na granicama Gondora; ali daleko na lijevoj strani ležale su magle na baruštinama koje je napajalo ušće rijeke. Usput su do njih dopirali glasovi o ratu na sjeveru. Osamljeni konjanici koji su mahnito jahali donosili su im vijesti o dušmanima što napadaju njihove istočne granice, i o čoporima orkâ koji nastupaju po rohanskoj Pustari.

"Jašite samo dalje! Jašite!" vikao je Éomer. "Kasno je za skretanje. Močvare Entwasha čuvat će nam bok. Sad samo što brže dalje! Jašite samo dalje!"

I tako je kralj Théoden napustio svoje kraljevstvo. Dugačka je cesta zavijala sve dalje iz milje u milju, prošli su pokraj svjetionika na vrhovima Calenhada, Min-

Rimmona, Erelasa i Nardola. Ali svjetionici su bili ugašeni. Sav je taj kraj bio siv i tih, a Sjena se pred njima sve više zgušnjavala i u svim je srcima gasnula nada.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

IV. poglavlje

OPSADA GONDORA

Gandalf je probudio Pippina. U njihovoj odaji gorjele su svijeće jer je kroz prozor prodiralo samo mutno svjetlo; zrak je bio težak kao pred grmljavinu.

"Koliko je sati?" zapita Pippin zijevajući.

"Prošao je drugi sat" odgovori mu Gandalf. "Vrijeme je da ustaneš i dotjeraš se za izlazak. Pozvan si poglavaru grada da saznaš koje su ti nove dužnosti."

"A hoće li nam dati doručak?"

"Neće! Ja ću ti ga dati: sve što ćeš dobiti do podne. Hrana se sada svima dijeli po redu."

Pippin turobno pogleda mali kruh i (pomisli) posve nedostatan komadić maslaca što su stajali pred njim, uz šalicu obrana mlijeka.

"Zašto ste me uopće doveli ovamo?" zapita.

"Znaš ti dobro zašto sam te doveo" otpovrne Gandalf. "Da ne učiniš kakvu psinu, a ako ti se ovdje ne sviđa, sjeti se samo da si sam sebi kriv."

Pippin na to ne reče ništa.

Malo zatim išao je opet s Gandalfom hladnim hodnikom do vrata dvorane u kuli. Tu je Denethor sjedio u sivu polumraku, kao kakav stari strpljivi pauk, pomisli Pippin; reklo bi se da se nije pomaknuo od jučer. Mahnuo je Gandalfu glavom neka sjedne, a Pippin je ostao neko vrijeme stajati. Uskoro se starac obrati i njemu:

"E pa, gospodine Peregrine, nadam se da si dobro iskoristio jučerašnji dan i da ti je bilo lijepo? Ipak, bojim se da je hrana u ovom našem gradu slabija nego što bi ti želio."

Pippin je imao nelagodan osjećaj da poglavar grada odnekud zna za većinu onoga što je on rekao ili učinio, pa i da naslućuje mnogo od onoga što je samo pomislio. Ne odgovori mu ni riječi.

"Što bi želio raditi u mojoj službi?"

"Ja sam, gospodine, mislio da ćete mi vi reći koje su moje dužnosti."

"Hoću, kad saznam kakav ti posao najviše odgovara" reče Denethor. "To ću možda najbrže saznati ako te zadržim uza se. Moj me komornik zamolio da ode na predstražu, pa ćeš u prvo vrijeme zamjenjivati njega. Posluživat ćeš me, prenosit ćeš moje poruke, i razgovarat ćeš sa mnom ako budem imao vremena od rata i vijećanja. Znaš li pjevati?"

"Znam" odgovori Pippin. "Pa, ovaj, znam koliko treba u mom narodu. Ali mi, gospodaru, nemamo pjesama za velike dvorane i zla vremena. Malokad pjevamo o nečemu strašnijem od vjetra ili kiše. A ja uglavnom znam pjesme o stvarima koje nasmijavaju slušaoce, ili, naravno, pjesme o jelu i pilu."

"A zašto takve pjesme ne bi odgovarale mojim dvoranama, ili ovakvim vremenima kao što su sada? Mi koji smo dugo živjeli u Sjeni smijemo valjda slušati odjeke iz zemlje nepomućene njome? Možda ćemo tako osjetiti da naša budnost nije bila uzaludna iako nam nitko na njoj nije zahvalan?"

Pippinu klone srce. Nije mu se mililo pjevati nijednu pjesmu iz Shirea pred poglavarom Minas Tiritha, a pogotovo ne one šaljive pjesme koje je najbolje znao, i koje su bile, recimo, odviše seljačke za takvu prigodu. Ipak je zasad bio pošteđen te muke. Nije morao pjevati. Denethor se obratio Gandalfu i uzeo ga zapitkivati o Rohancima i njihovim mišljenjima, i o stavovima kraljeva sinovca Éomera. Pippin se čudio koliko poglavar zna o narodu koji živi daleko od njih, iako je zacijelo, po Pippinovu mišljenju, prošlo mnogo godina otkako je Denethor bio izvan svoje zemlje.

Uskoro Denethor mahne rukom Pippinu i ponovo ga otpusti na neko vrijeme.

"Idi u arsenal u citadeli" reče mu "podigni tamo odoru i opremu. Sve te tamo čeka. Jučer je naručeno. Vrati se kad se opremiš!"

I doista je bilo tako. Pippin je uskoro bio odjeven u čudno ruho, bio je sav u crnini i srebru. Imao je na sebi malu žičanu košulju kojoj su kolutići zacijelo bili izrađeni od čelika, a opet su bili crni kao ugljen; na glavi je nosio kacigu s malim gavranovim krilima zadjenutim sa strane, i sa srebrnom zvijezdom usađenom u središte obruča oko glave. Preko žičane košulje odjenuo je kratak, crn gornji haljetak, a na prsima mu bijaše srebrom izvezen znak stabla. Staru su mu odjeću smotali i spremili, ali su mu dopustili da zadrži sivu pelerinu iz Lóriena, samo je nije smio nositi kad je na dužnosti. Nije ni znao da sad izgleda upravo kao *Ernil i Pheriannath,* polutanski kraljević, kako su ga u narodu zvali. Ipak se nije u svemu tomu dobro osjećao. I bivao je sve sumornije raspoložen.

Cijeli je dan bio tmuran i mutan. Od zore bez sunca pa sve do večeri sve se više zgušnjavala teška Sjena i svima je u gradu bilo teško oko srca. Visoko na nebu plovio je polako veliki oblak od Crne zemlje na zapad proždirući svjetlo, nošen ratnim vjetrom; ali je zrak ispod njega bio miran, bez daška, baš kao da cijela dolina Anduina iščekuje nalet pogubne oluje.

Oko jedanaestog sata, oslobođen napokon službe na kraće vrijeme, Pippin je izašao i zaputio se u potragu za jelom i pićem ne bi li razgalio teško srce a zadaću posluživanja učinio podnošljivijom. Opet je u blagovaonici sreo Beregonda, koji se upravo bio vratio sa zadatka što ga je odveo preko Pelennora do stražarskih kula na nasipu. Zajedno su se odšetali do zidina jer se Pippin u zatvorenoj prostoriji osjećao zatočen, gušio se čak i u visokoj citadeli. Sad su sjedili opet jedan do drugoga pokraj otvora na bedemu okrenutog na istok gdje su jučer jeli i razgovarali.

Bilo je to u smiraj dana, ali se veliki pokrov i dalje protezao daleko na zapad, i tek kad je naposljetku utonuo u more, sunce je uspjelo uputiti kratku oproštajnu zraku prije noći, baš dok ga je Frodo gledao na raskrižju kako dodiruje glavu paloga kralja. Međutim, do Pelennorskih poljana, koja bijahu u sjeni Mindolluina, nije doprla nijedna zraka: polja bijahu smeđa i sumorna.

Pippinu se činilo da su godine prošle kako je tu sjedio, da je to bilo u neko napol zaboravljeno doba kad je bio još hobit, lutalica laka srca na kojem nisu ostavile gotovo nikakva traga pogibli kroz koje je bio prošao. Sad je tek mali vojnik u gradu koji se sprema za obranu od velika napada, odjeven u otmjenu ali sumornu odoru stražara na kuli.

Možda bi se u neko drugo doba i na nekom drugom mjestu dičio svojim novim ruhom, ali je sad znao da ne sudjeluje ni u kakvoj igri, da sasvim ozbiljno služi stroga gospodara u najvećoj pogibli. Žičana košulja bila mu je na teret a kaciga mu pritiskala

glavu. Pelerinu je odložio na sjedalicu do sebe. Odvratio je umoran pogleda od tamnih polja i zijevnuo, a onda i uzdahnuo.

"Jeste li se umorili danas?" upita ga Beregond.

"Jesam" odgovori Pippin. "Umoran sam i iscrpljen od nerada i čekanja. Čamio sam sate i sate uz vrata odaje svoga gospodara dok je on raspravljao s Gandalfom i kraljevićem i drugim uglednicima. A ja vam, gospodine Beregond, nisam navikao gladan dvoriti druge za stolom. To je zaista bolna kušnja za jednog hobita. Vi sigurno mislite da bih zbog toga morao još više cijeniti ukazanu počast. Ali kakva je fajda od te časti? Ma kakva je zapravo fajda čak i od jela i pila pod ovom gmizavom Sjenom? Što je ovo uopće? Čini se da je čak i sam zrak nekako gust i mrk! Je li kod vas često ovako mračno kad puše istočnjak?"

"Nije" odgovori Beregond "ovo nije uopće zemaljsko vrijeme. Ovo je neka njegova zlobna smicalica, nekakav kašasti dim s Ognjene gore kojim pomračuje srca i misli. Doista je tako. Da se bar gospodar Faramir vrati! Taj se ne bi obeshrabrio. Ali sad, tko zna hoće li se ikad vratiti iz one pomrčine preko rijeke?"

"Da" potvrdi Pippin "i Gandalf je zabrinut. Mislim da je razočaran što nije ovdje zatekao Faramira. A kamo se Gandalf djenuo? Otišao je s vijećanja prije objeda, čini mi se da nije bio dobre volje. Možda sluti neko zlo?"

Iznebuha, dok su razgovarali, zanijemjeli su i skamenili se kao da ih je grom ošinuo. Pippin je čučnuo i začepio rukama uši, ali Beregond, koji je motrio s kruništa dok je govorio o Faramiru, ostao je ukočen na mjestu žmirkajući razrogačenim očima. Pippin je prepoznao jezoviti krik koji je čuo: bio je to onaj isti krik što ga je čuo u močvarama Shirea, samo što je sad u njemu bilo više snage i mržnje pa mu je probo srce otrovnim očajem.

Naposljetku Beregond jedva protisne:

"Došli su! Saberite se i pogledajte! Tamo su dolje neka grozna bića."

Pippin se neodlučno popne na sjedalicu i pogleda preko bedema. Pod njim se nejasno sterao Pelennor gubeći se u daljini, gdje se jedva nazirala crta Velike rijeke. Ali tad ugleda kako nad poljima hitro kruže, poput sjena preuranjene noći, negdje na sredini ispod njega, pet prilika sličnih pticama, užasnih poput strvinara ali većih od orlova, jezivih kao sama smrt. Čas su se obrušavale prema njima primičući se čak i na strelomet od zidina, a čas su se opet udaljavale u krugu.

"Crni jahači!" promrsi Pippin. "Crni jahači u zraku! Ali gledajte, Beregonde!" uzvikne. "Izgleda da nešto traže? Gledajte kako kruže i strmoglavljuju se, uvijek na ono jedno te isto mjesto! Vidite li da se tamo dolje nešto kreće? Neka sitna crna stvorenja. Da, to su ljudi na konjima: četvorica-petorica. Ah! Ne mogu ovo gledati! Gandalfe! Gandalfe, spasi nas!"

Još se jedan dugi krik razlegne i umukne, a Pippin se opet skutri pod bedem dašćući kao hajkana zvjerka. Usred tog grozomornog kričanja začuo je kako se odnekud izdaleka odozdo izvija slabašno trubljenje i završava dugim visokim tonom.

"Faramir! Gospodar Faramir! To je njegov zov!" uzvikne Beregond. "Junačina! Ali kako će se dočepati Gradskih vrata ako ovi grozni pakleni jastrebovi imaju kakvo drugo oružje osim izazivanja straha? Ali, gledajte! Oni jašu dalje. Stići će ipak do Gradskih vrata. Neće! Konji su im se poplašili. Gledajte! zbacili su jahače sa sebe pa sad ljudi trče sami dalje. Ne, jedan je ipak ostao na konju, ali se vraća do ostalih. To će

biti naš zapovjednik: on umije smiriti i životinje i ljude. Ah! eno jedna od onih nemani obrušava se na njega. U pomoć! U pomoć! Zar mu nitko neće priskočiti u pomoć? Faramire!"

Nato Beregond skoči i otrči u tamu. Posramljen zbog svoga straha, dok je gardist Beregond najprije pomislio na svoga voljenog zapovjednika, Pippin je ustao i izvirio. U tom hipu spazi kako se sa sjevera primiče bijeli i srebrni blijesak, poput male zvijezde dolje na mračnim poljima. Kretalo se to munjevito i sve više raslo približavajući se hitro smjeru kojim su bježala ona četvorica, prema Gradskim vratima. Pippinu se učini da se oko tog blijeska širi blijedo svjetlo i da pred njim uzmiču tmaste sjene, a kad se blijesak još više približi, učini mu se da čuje, poput jeke unutar zidina, snažan glas kako nekog doziva.

"Gandalf! Gandalf!" uzvikne on. "On se uvijek pojavi kad je najgušće! Naprijed! Samo naprijed, Bijeli jahaču! Gandalf! Gandalf!" vikao je pomamno, kao gledalac koji na velikoj trci bodri trkača kojeg više ne treba bodriti.

Ali tad tamne sjene što su se sunovraćale spaze došljaka. Jedna se okomi na nj, ali se Pippinu učini da je Gandalf podigao ruku i da je iz nje suknuo uvis snop bijelog svjetla. Nazgûl ispusti dug jauk i skrene na drugu stranu. Nakon toga se ostala četiri nazgûla pokolebaju, polete u hitrim spiralama na istok i nestanu u oblaku što se spuštao, a dolje na Pelennoru učini se načas da je postalo malko svjetlije.

Promatrajući i dalje, Pippin je vidio kako se konjanik i Bijeli jahač susreću i zastaju čekajući pješake. Sad su im iz grada potrčali ljudi u susret, i uskoro su svi nestali s vidika pod vanjskim zidinama, znao je da ulaze na Gradska vrata. Vjerujući da će svi odmah poći do Kule i namjesnika, pohita do ulaza u citadelu. Tu naiđe na mnoge druge koji su također s visokih zidina pratili trku i spašavanje ugroženih konjanika.

Domalo se razlegne vika na ulicama što su vodile do unutarnjih krugova, ljudi su uvelike klicali i izvikivali imena Faramira i Mithrandira. Uskoro Pippin ugleda baklje i dvojicu jahača kako polako jašu ispred svjetine: jedan je bio u bjelini ali nije više blistao, nego je bio blijed u sumraku, kao da je u njemu žar izgorio ili bio nečim zastrt; drugi je bio taman, pognute glave. Kad su sjahali, konjušari su odveli Shadowfaxa i drugog konja, a ona su se dvojica zaputila do stražara na ulazu: Gandalf čvrstim korakom, zabačene sive pelerine, u očima mu još tinjao žar, a onaj drugi, sav u zelenom, stupao je polako i pomalo glavinjao, kao da je umoran ili ranjen.

Dok su prolazili ispod svjetiljke pod nadsvođenim ulazom, Pippin se progura kroz svjetinu, a kad spazi Faramirovo blijedo lice, zastane mu dah. Bijaše to lice čovjeka koga muči velik strah ili tjeskoba, ali je sve to nadvladao i sad je miran. Stajao je časkom ponosit i ozbiljan kad se obrati stražaru, a promatrajući ga, Pippin primijeti koliko je sličan svom bratu Boromiru – koji mu se otprve bio svidio, štoviše, divio se njegovu gospodstvenu ali dobrostivu držanju. Odjednom Faramir probudi u njemu neko čudno osjećanje koje nije do tada poznavao. Pred njim bijaše čovjek koji je svojim držanjem svjedočio da je plemenite krvi, baš kao što je to na mahove odavao i Aragorn. Možda je bio nešto manje plemenit od njega ali i manje nepredvidljiv i suzdržan: jedan od ljudskih kraljeva, rođen u kasnije doba, ali s tragovima mudrosti i tuge staroga soja. Sad mu je bilo jasno zašto je Beregond onako nježno izgovarao njegovo ime. Bijaše to zapovjednik za kojim će ljudi poći, za kojim bi i on pošao, čak i u sjeni crnih krila na nebu.

"Faramir!" uskliknuo je s ostalima. "Faramir!"

Faramir je pak razaznao njegov glas usred vike stanovnika grada, pa se okrene i pogleda ga iznenađeno.

"Otkud vi ovdje?" priupita ga. "Polutan, a u odori stražara Kule! Otkud?…"

Ali tad mu pristupi Gandalf i reče:

"Došao je sa mnom iz Zemlje polutana. Ja sam ga doveo. Ali nemojmo se sad ovdje zadržavati. Imamo mnogo toga ispričati i učiniti, a ti si umoran. On će poći s nama. Zapravo mora, jer ako ne zaboravlja svoje nove dužnosti lakše nego ja, morao bi još ovoga sata dvoriti svoga gospodara. Hajde, Pippine, pođi za nama!"

Tako su napokon došli do osobne odaje poglavara grada. Tu su oko žeravnika s drvenim ugljenom bile razmještene duboke sjedalice a stiglo je i vino. Pippin je, gotovo nezapažen, stajao za Denethorovom stolicom i jedva da je još osjećao umor, toliko je pozorno slušao svaku riječ.

Pošto se prihvatio bijelog kruha i otpio gutljaj vina, Faramir je sjeo na nisku stolicu lijevo od oca. Malo dalje, na drugoj strani, sjedio je Gandalf na izrezbarenoj drvenoj stolici. U prvi mah bi se reklo da spava, jer je na početku Faramir govorio samo o zadatku na koji je bio upućen prije deset dana. Donio je vijesti o Ithilienu i o kretanju neprijatelja i njegovih saveznika, i ispripovjedio sve o okršaju na cesti u kojem su ljudi iz Harada i njihova velika neman doživjeli poraz. Zapovjednik je izvještavao svoga gospodara o događajima o kakvima je često bila riječ, o sitnim čarkama u ratu na granici, koje su se sad doimale beskorisne i beznačajne, lišene plašta slave.

Tad Faramir iznenada pogleda Pippina i reče:

"Ali sad dolazimo do čudnih stvari. Ovo nije prvi polutan kojeg vidim da dolazi iz sjevernjačkih legendi u južne krajeve."

Nato se Gandalf uspravi na svojoj stolici i uhvati za priručje, ali ne izusti ni riječi nego samo pogledom zaustavi uzvik na Pippinovim usnama. Denethor im promotri lica i klimne glavom, kao da želi pokazati da je sve pročitao na njima mnogo prije nego što je izgovoreno. Dok su ostali sjedili šutke i nepomični, Faramir je polako ispričao svoju priču upirući pogled ponajviše u Gandalfa, iako bi od vremena do vremena zirnuo i na Pippina, kao da želi osvježiti sjećanje na druge hobite koje je vidio.

Dok je tekla priča o njegovu susretu s Frodom i njegovim slugom, i o događajima u Henneth Annûnu, Pippin je opazio kako Gandalfu podrhtavaju ruke kojima je stiskao izrezbareno drvo. Gledajući ih učinilo mu se da su nekako bijele i stare. Odjednom protrne od straha jer shvati da je Gandalf, sâm Gandalf, uznemiren, pa čak i uplašen. Zrak je u odaji bio zagušljiv i ustajao. Naposljetku, kad je Faramir ispričao kako se rastao s tim putnicima i kako su oni nakanili otići u Cirith Ungol, utihnuo je, zavrtio glavom i uzdahnuo. Tad Gandalf skoči na noge i uzvikne:

"Cirith Ungol? Morgulska dolina? Kad je to bilo, Faramire, kad? Kad ste se rastali s njima? Kad su mogli stići u tu prokletu dolinu?"

"Rastao sam se s njima prekjučer izjutra" odgovori Faramir. "Odande ima oko četrdeset pet milja do doline Morgulduina, ako su išli ravno na jug; a onda imaju još petnaest milja na zapad do one proklete kule. Najbrže da su išli, nisu mogli stići tamo prije današnjeg dana, a možda još nisu ni stigli. Znam čega se vi bojite. Ali ovaj mrak

nije posljedica njihova pothvata. On je sinoć pao i cijeli je Ithilien bio noćas u sjeni. Jasno mi je da je Neprijatelj odavno snovao da nas napadne, i da je vrijeme napada odredio još prije nego što su putnici napustili moju zaštitu."

Gandalf se ushoda po odaji.

"Prekjučer izjutra, gotovo tri dana puta! A koliko je daleko to mjesto gdje ste se rastali?"

"Oko sedamdeset pet milja kako ptica leti" odgovori Faramir. "Ipak, nisam mogao prije stići. Sinoć sam bio na Cair Androsu, dugačkom otoku na sjevernom dijelu rijeke koji je u našim rukama, a konje držimo na našoj obali. Kad se tama navukla, znao sam da moram požuriti, pa sam krenuo ovamo s još trojicom za koje smo našli konje. Ostatak svoje bojne poslao sam na jug da pojačaju posadu na gazovima Osgiliatha. Nisam valjda pogriješio?"

Pogleda oca.

"Pogriješio?" uzvikne Denethor i iznenada sijevne očima. "Zašto me to pitaš? Ti su borci bili pod tvojim zapovjedništvom. Da možda ne tražiš od mene da sudim o svim tvojim postupcima? Ti se tako skromno držiš preda mnom, a već odavno ideš svojim putem preko moje volje. Eto, i sad si vješto govorio, kao i uvijek, misliš da nisam primijetio kako neprestano gledaš Mithrandira da vidiš jesi li što dobro rekao, ili možda koju riječ izlanuo? Tvoje srce već odavno njemu pripada.

Sinko, otac ti je star ali još nije ishlapio. Vidim ja i čujem dobro kao i uvijek; gotovo ništa od onoga što si samo natuknuo ili prešutio nije mi promaklo. Sad mi je štošta jasnije nego što je bilo. Šteta, šteta za Boromira!"

"Ako ti, oče, nije po volji što sam učinio" mirno će Faramir "žao mi je što nisam znao za tvoje mišljenje prije nego što mi je nametnuta tako teška dužnost da sâm o svemu odlučujem."

"A bi li zbog toga promijenio svoju odluku?" upita ga Denethor. "Rekao bih da bi svejedno isto tako postupio. Znam ja dobro tebe. Oduvijek si želio da se doimlješ gospodstveno i plemenito kao kakav kralj iz davnine, milostiv i dobrostiv. To možda pristaje nekome tko je visoka roda, ustoličen u moći i miru. Ali u beznadno doba dobrostivost se katkad plaća smrću."

"Pa neka!" odvrati Faramir.

"Pa neka!" uzvikne Denethor. "Ali ne plaća se samo tvojom smrću, gospodine Faramire, nego i smrću tvog oca i sveg tvog naroda, koji bi ti morao štititi kad nema više Boromira."

"Da možda ne žališ što on nije sad na mom mjestu?" upita ga Faramir.

"Da, zaista žalim" odgovori Denethor. "Jer Boromir je bio vjeran meni, i nije bio čarobnjakov učenik. On ne bi zaboravio što je potrebno njegovu ocu, i ne bi protratio ono što nam je sreća udijelila. On bi mi donio velik dar."

Faramirova suzdržanost načas popusti.

"Htio bih te, oče, podsjetiti zašto sam ja, a ne on, bio u Ithilienu. Jednom je bar, ne tako davno, prevladalo tvoje mišljenje. Poglavar grada dodijelio mu je zadatak na koji je otišao."

"Ne mućkaj mi sad gorčinu u peharu koju sam sâm sebi spravio" reče Denethor. "Misliš da je nisam noći i noći kušao na jeziku sluteći da je ono najgore na dnu? Sad sam to doista okusio. Da bar nisam! Da sam bar dobio taj dar."

"Umirite se!" reče mu Gandalf. "Boromir vam to nikad ne bi donio. On je mrtav, junački je poginuo; počivao u miru! A vi obmanjujete sami sebe. On bi bio posegnuo za tom stvari, ali čim bi je dohvatio, propao bi. Zadržao bi je za sebe, ali kad bi vam se sin vratio, ne biste ga prepoznali."

Denethor se smrkne i ohladi.

"Boromira niste mogli savijati kako ste htjeli, je li?" tiho ga priupita. "A ja, njegov otac, kažem vam da bi mi on to ipak donio. Vi ste, Mithrandire, možda mudri, ali uza svu svoju oštroumnost niste pozobali svu mudrost svijeta. Mogu se još naći rješenja koja nisu ni spletke čarobnjaka ni brzopletost budala. Što se toga tiče, u mene je više znanja i mudrosti nego što vi mislite."

"I što kaže ta vaša mudrost?" upita ga Gandalf.

"To da vidim da treba izbjeći dvije ludosti. Bilo bi pogibeljno upotrijebiti tu stvar. I ludost je bila u ovom času poslati tu stvar po nedotupavnom polutanu u zemlju samog Neprijatelja, kao što ste učinili vi i ovaj moj sin ovdje."

"A što bi učinio poglavar Denethor?"

"Ni jedno ni drugo. Sasvim sigurno nipošto ne bi izložio tu stvar opasnosti za koju samo budala može vjerovati da će je prebroditi riskirajući našu posvemašnju propast ako se Neprijatelj domogne onoga što je izgubio. Ama, tu je stvar trebalo čuvati, skrivenu, dobro i vješto skrivenu. Ne upotrijebiti je, velim, osim u krajnjoj nuždi, nego je spremiti izvan njegova dohvata, da je se ne domogne osim u slučaju konačne pobjede, kad nas ništa više ne bude smetalo jer ćemo biti mrtvi."

"Vi, gospodaru, kao i obično, mislite samo na Gondor" reče Gandalf. "A ima i drugih ljudi i drugih života, i budućih vremena. Ja osobno žalim čak i njegove robove."

"A gdje će drugi ljudi potražiti pomoć ako Gondor padne?" odvrati Denethor. "Kad bi sad ta stvar bila u dubokim podrumima ove citadele, ne bismo se tresli od užasa u ovoj tami bojeći se najgoreg, i mogli bismo na miru raspravljati. Ako mislite da ja ne bih podnio tu kušnju, onda me ne poznajete dobro."

"Ipak se ne bih u vas pouzdao" reče Gandalf. "Da sam se pouzdao u vas, mogao sam poslati tu stvar ovamo da je vi čuvate, i tako sebi i drugima prištedjeti mnogo jada. Kad vas sad slušam kako govorite, još se manje mogu u vas pouzdati, ništa više nego u Boromira. Ama, obuzdajte gnjev! Ja se, što se toga tiče, ne mogu ni u sebe pouzdati, i odbio sam uzeti tu stvar, čak i kad su mi je htjeli pokloniti od svoje volje. Vi ste, Denethore, jaki i možete još u ponečemu vladati sobom; ali da ste preuzeli tu stvar, ona bi vas svladala. Da ste je pokopali i u samo srce Mindolluina, zatrovala bi vam misli dok se pomrčina širi, a uskoro će se dogoditi još i gore stvari."

Kad se Denethor ponovo obratio Gandalfu, oči su mu opet bile užagrene, a Pippin ponovo osjeti napetost između njihovih voljâ. Gotovo bi se reklo da su im pogledi mačevi što sijevaju od jednog oka do drugog boreći se među sobom. Pippin uzdrhti bojeći se kobna udarca. Ali odjednom se Denethor opusti i iznova smiri. Slegavši ramenima reče:

"Da sam ja! Da ste vi! Takve riječi i pretpostavke nemaju smisla. Ta je stvar otišla u Sjenu i tek će vrijeme pokazati kakav usud očekuje nju i nas. To neće dugo potrajati. U ovom vremenu što nam još preostaje, neka svi oni koji se bore protiv Neprijatelja, svaki na svoj način, budu složni kao jedan i neka se nadaju dok god

mogu, a kad izgube nadu, neka budu toliko hrabri da poginu kao slobodni ljudi." Okrenuvši se Faramiru, nadoda: "A što ti misliš o posadi u Osgiliathu?"

"Nije baš jaka" odgovori mu Faramir. "Poslao sam svoju bojnu iz Ithiliena da je pojača, kako rekoh."

"Bojim se da to neće biti dovoljno" opet će Denethor. "Tamo će pasti prvi udarac. Bit će im potreban valjan zapovjednik."

"I tamo i na mnogim drugim mjestima" reče Faramir i uzdahne. "Kakva šteta za mojeg brata, koga sam i ja volio!" Ustane. "Mogu li sad otići, oče?"

U prolazu posrne i nasloni se na očevu stolicu.

"Vidim da si mrtav umoran" reče Denethor. "Rekli su mi da si jahao brzo i daleko, u sjeni zla u mraku."

"Pustimo sad to!" odsiječe Faramir.

"Dobro" reče Denethor. "Idi se odmori koliko možeš. Sutra će biti još teže."

Tad se svi oproste s poglavarom grada i odu da se odmore dok još mogu. Vani je bio mrkli mrak bez zvijezda kad su Gandalf i Pippin, koji je nosio malu baklju, krenuli u svoju sobu. Nisu progovorili ni riječi sve dok nisu zatvorili za sobom vrata. Tad napokon Pippin uhvati Gandalfa za ruku i upita ga:

"Recite mi, ima li još kakve nade? Za Froda, mislim, ili u prvom redu za Froda?"

Gandalf položi ruku Pippinu na glavu i odgovori mu:

"Nikad nije bilo mnogo nade. Osim za budale, kao što mi je netom rečeno. Ali kad sam doznao za Cirith Ungol…" Umuknuvši priđe prozoru, kao da će prodrijeti pogledom kroz noć na istoku. "Cirith Ungol!" promrsi. "Zašto na tu stranu, pitam se?" Okrene se. "Kad sam čuo to ime, Pippine, umalo da mi nije srce zakazalo. Pa ipak, istini za volju, vjerujem da u toj vijesti koju nam je donio Faramir ima još nešto nade. Jer, rekao bih da je jasno da je Neprijatelj napokon započeo rat i povukao svoj prvi potez dok je Frodo bio još slobodan. Stoga će Neprijatelj dane i dane bacati poglede na sve strane, dalje od svoje zemlje. Pa ipak, Pippine, naslućujem izdaleka njegovu hitnju i strah. Počeo je ranije nego što je želio. Dogodilo se nešto što ga je pokrenulo."

Gandalf je stajao neko vrijeme zamišljen. Napokon promrsi:

"Možda. Možda nam je, momče, pomogla čak i tvoja glupost. Čekaj da vidim: prije otprilike pet dana otkrio je da smo svrgnuli Sarumana i uzeli od njega njegov kamen. Ipak, šta onda? Nismo mogli imati baš neke koristi od njega, ili da on to bar ne sazna. Ah! Ne znam. Aragorn? Bliži se njegovo vrijeme. A on je, Pippine, jak i čvrst, smion, odlučan, sposoban da sam donese odluku i odvaži se u nevolji na velike rizike. To bi moglo biti. Možda je on upotrijebio taj kamen i pokazao se Neprijatelju, izazvao ga, baš s tom namjerom. Ne znam. E pa, nećemo znati odgovora na to pitanje dok ne stignu rohanski jahači, samo ako ne zakasne. Pred nama su teški dani. Spavajmo dok još možemo!"

"Ali…" propenta Pippin.

"Što ali?" odvrati Gandalf. "Noćas ću ti dopustiti još samo jedno ali."

"Golum" reče Pippin. "Kako su, zaboga, mogli ići s njim, pa čak i za njim? Primijetio sam da se Faramiru nije svidjelo kamo ih on vodi, baš kao ni vama. Što tu ne valja?"

"Na to ti pitanje ne mogu sad odgovoriti" reče Gandalf. "Ali ja sam već nekako slutio da će se Frodo i Golum još sresti prije samog kraja. Na dobro ili na zlo. Ali o Cirith Ungolu nećemo više noćas raspredati. Bojim se izdaje, izdaje, da će ih izdati taj gnusni stvor. Ali tako mora biti. Nemojmo zaboraviti da se izdajica može i odati, i učiniti dobro koje ne želi. Katkad se i to događa. Laku noć."

Sutradan je svanulo jutro nalik na tmasti sumrak, pa su ljudi, obodreni na neko vrijeme Faramirovim povratkom, opet klonuli duhom. Toga dana nisu više viđene krilate sjene, ali bi se ovda-onda, visoko iznad grada, oglasio slabašan krik, a mnogi koji bi ga čuli stali bi kao ukopani od časovite jeze, dok bi oni koji su bili manje srčani zadrhtali i briznuli u plač.

Faramir je opet nekamo otišao.

"Ne daju mu mira" gunđali su neki. "Poglavar ga previše kinji pa mora obavljati posao za dvojicu, za sebe i za onoga koji se neće više vratiti."

Ljudi su neprestance gledali na sjever i pitali:

"Gdje su ti rohanski jahači?"

Uistinu, Faramir nije otišao od svoje volje. Ali poglavar grada predsjedao je svojim vijećem i nije toga dana bio voljan popuštati drugima. Rano ujutro sazvao je vijeće. Svi su zapovjednici držali da su im zbog prijetnje s juga snage preslabe da poduzmu bilo kakav napad, osim ako slučajno ne stignu rohanski jahači. Dotle moraju sa svojim ljudima čekati na zidinama.

"Ipak" reče Denethor "ne smijemo se olako odreći vanjskih utvrda, Rammasa, koje smo velikim trudom podigli. Neprijatelj mora skupo platiti svaki pokušaj prelaska preko rijeke. On to ne može učiniti sa silom dostatnom da napadne grad, ni sjeverno od Cair Androsa zbog močvara, ni s juga od Lebennina zbog širine rijeke, radi čega bi morao imati mnogo čamaca. Stoga će sa svom silom udariti kod Osgiliatha, kao i onda kad mu je Boromir prepriječio put."

"Ono je bilo tek ispipavanje" reče Faramir. "Danas bi možda Neprijatelj imao i deset puta više gubitaka nego mi, a možda bismo se ipak pokajali zbog okršaja, jer on može lakše priuštiti sebi da izgubi cijelu armiju nego mi jednu bojnu. A povlačenje onih koje smo poslali daleko naprijed kao predstražu može biti pogubno ako Neprijatelj prijeđe preko rijeke s velikim snagama."

"A što je s Cair Androsom?" zapita knez. "I taj položaj moramo držati ako branimo Osgiliath. Ne smijemo smetnuti s uma opasnost koja nam prijeti s lijeve strane. Rohanci će možda doći, a možda i neće. Ali Faramir nam je rekao da se velike snage sve više primiču Crnim dverima. Na njih će možda pokuljati više od jedne armije i udariti na više od jednoga gaza."

"U ratu se mora štošta riskirati" reče Denethor. "Cair Andros je u rukama naših ljudi, ne možemo ih više tako daleko slati. Ali ja neću prepustiti rijeku i Pelennor bez boja – bar dok imamo ovdje zapovjednika koji još ima hrabrosti da izvrši volju svoga gospodara."

Pošto su svi ušutjeli, napokon prozbori Faramir:

"Ne suprotstavljam se vašoj volji, gospodaru. Budući da ste ostali bez Boromira, ja ću poći umjesto njega i učiniti što mogu… ako zapovijedate."

"Zapovijedam" reče Denethor.

"Onda zbogom!" izusti Faramir. "Ali, ako se vratim, nemojte misliti tako loše o meni."

"To ovisi o tome kako ćeš se vratiti" reče mu Denethor.

Gandalf je posljednji porazgovarao s Faramirom prije nego što je ovaj odjahao na istok.

"Nemoj odbaciti život brzopleto ni iz ogorčenja" reče mu. "Bit ćeš još potreban ovdje, za druge poslove, ne samo za rat. Otac, Faramire, voli tebe i sjetit će se još toga prije kraja. Zbogom!"

I tako je gospodar Faramir opet otišao i poveo sa sobom onoliko bojovnika koliko je mogao, i koliko ih je bilo voljno poći s njim. Na zidinama su neki piljili kroz tamu prema razorenom gradu i pitali se što se zbiva ondje, jer ništa nisu mogli vidjeti. Drugi su, kao i uvijek, gledali na sjever i računali koliko ima milja do Théodena u Rohanu.

"Hoće li doći? Hoće li se sjetiti našega starog savezništva?" pitali su se.

"Hoće, doći će" odgovarao im je Gandalf "makar i prekasno. Ipak, promislite malo! U najboljem slučaju, crvena je strijela stigla do njega tek prekjučer, a od Edorasa su dovde milje i milje."

Ponovo je bila pala noć prije nego što su stigle vijesti. Jedan je čovjek dojahao u hitnji od gazova i javio da je vojska pokuljala iz Minas Morgula i da je već nadomak Osgiliathu. Pridružile su joj se postrojbe s juga, Haradrimi, okrutni i visoki bojovnici.

"I doznali smo" reče glasnik "da im je opet na čelu Crni zapovjednik, a strah od njegovog imena dopro je još prije njega preko rijeke."

S ovim zloslutnim glasinama završio je treći dan kako je Pippin stigao u Minas Tirith. Malo ih je otišlo na počinak jer nije bilo mnogo nade da će čak i Faramir moći dugo braniti gazove.

Sutradan, iako je pomrčina dosegnula vrhunac i nije se više zgušnjavala, još je jače pritiskala ljudima srce i prožimala ih užasom. Uskoro su ponovo stigle loše vijesti. Neprijatelj je osvojio gaz na Anduinu. Faramir se povlačio prema zidinama Pelennora i okupljao svoje bojovnike oko utvrda na nasipu; ali brojčano je bio deset puta slabiji od neprijatelja.

"Ako se uopće probije preko Pelennora, neprijatelji će mu neprestano biti za petama" reče glasnik. "Skupo su platili prelazak preko rijeke, ali opet ne onako skupo kako smo se nadali. Imali su dobro smišljen plan. Sad se tek vidi da su potajno dugo gradili velik broj splavi i barki u istočnom Osgiliathu. Navrli su preko rijeke u rojevima, kao kukci. Ali pobijedio nas je zapravo Crni zapovjednik. Malo tko ostaje i čeka čak i glasine o njegovu dolasku. Čak i njegovi podređeni strepe od njega, sami bi se ubili kad bi im on zapovjedio."

"E, onda sam ja tamo potrebniji nego ovdje" reče Gandalf i odmah odjaše, a sjaj mu se učas izgubi s vidika.

Pippin je cijelu tu noć probdio sâm na zidinama motreći na istok.

Tek što su se zvona u zoru opet oglasila, kao poruga u mraku bez svjetla, Pippin je opazio kako u daljini niču vatre, u onim mračnim prostorima gdje se dižu zidine

Pelennora. Stražari se razvikali i svi su se stanovnici grada latili oružja. Tu i tamo sijevnuo bi crven blijesak, a kroz teški zrak polako je dopirala potmula tutnjava.

"Zauzeli su zidine!" vikali su ljudi. "Razvaljuju ih. Evo ih, dolaze!"

"Gdje je Faramir?" zdvojno vikne Beregond. "Nemojte mi reći da je poginuo!"

Gandalf je prvi donio vijesti. Vratio se oko sredine dopodneva sa šačicom konjanika prateći povorku kolâ. Kola su bila puna ranjenika, svih onih koje su uspjeli spasiti iz porušenih utvrda na nasipu. Gandalf je odmah otišao do Denethora. Poglavar grada sjedio je u visokoj odaji iznad dvorane Bijele kule, a uza nj Pippin. Kroz mutne prozore na sjeveru, jugu i istoku, zurio je tamnim očima kao da želi proniknuti pogledom sjene zle kobi oko sebe. Najčešće je gledao na sjever, a katkad bi zastao da osluhne ne bi li nekom drevnom vještinom razabrao topot konjskih kopita iz dalekih ravnica.

"Je li se vratio Faramir?" zapita.

"Nije" odgovori Gandalf. "Ali još je bio živ kad sam otišao od njega. Međutim, odlučio je ostati sa zalaznicom kako bi spriječio da se povlačenje preko Pelennora pretvori u bezglavo bježanje. Možda će uspjeti do kraja zadržati ljude na okupu, ali sumnjam. Previše je jak neprijatelj pred njim. Došao je netko koga sam se bojao."

"Nije valjda… Gospodar tame?" uzvikne Pippin zaboravljajući u strahu što mu dolikuje.

Denethor se gorko nasmije.

"Ne, nije još, majstore Peregrine! On će doći tek na kraju, da proslavi pobjedu nada mnom. On se služi ostalima kao svojim oruđem. Tako rade svi veliki gospodari ako su pametni, majstore polutane. Zašto bih inače ja sjedio ovdje u svojoj kuli i mislio, motrio i čekao, gubeći čak i svoje sinove? Ja još znam baratati mačem."

Ustane i odgrne svoju dugačku crnu pelerinu, i gle! ispod nje se ukaže oklop i pojas s dugim mačem velika balčaka, u crnom i srebrnom toku.

"Ovako hodam, i ovako godinama već spavam" reče "da mi tijelo ne bi s vremenom omekšalo i omlohavilo."

"Ali sad vam je najgrozniji od svih zapovjednika gospodara Barad-dûra osvojio već i vanjske zidine" reče Gandalf. "Nekadašnji kralj Angmara, vještac, Prstenova sablast, gospodar nazgûla, jezovito koplje u ruci Sauronovoj, sjena očaja!"

"Eto, Mithrandire, neprijatelja dostojnog vas" reče Denethor. "Što se mene tiče, ja odavno znam tko je glavni zapovjednik vojske Crne kule. Jeste li došli ovamo samo zato da mi to kažete? Ili, zar je moguće da ste uzmaknuli zato što niste dorasli protivniku?"

Pippin protrne od straha da će Gandalfa odjednom obuzeti srdžba, ali je njegov strah bio izlišan.

"Možda imate pravo" mirno odgovori Gandalf. "Ali nije još kucnuo čas da odmjerimo snage. Ako se obistine davno izrečene riječi, onda on i neće pasti od ljudske ruke. Mudrima je još neznana zla kob koja njega čeka. Bilo kako mu drago, taj vojskovođa očaja nije još u prvim redovima. On se radije drži one mudrosti o kojoj ste maloprije govorili, ostaje u pozadini i goni svoje robove da bjesomučno jurišaju.

Ne, nego ja sam došao da zaštitim ljude koji još mogu ozdraviti, jer Rammas je probijen uzduž i poprijeko, i uskoro će vojska iz Morgula prodrijeti na više mjesta. A najviše sam došao radi toga da vam ovo kažem. Uskoro će se zametnuti bitka na poljima. Treba se pripremiti za juriš. Neka to budu konjanici! Na njima počiva naša

trenutačna nada jer neprijatelj je samo u nečemu slabije opremljen od nas: premalo ima konjanika."

"Ni mi ih nemamo dovoljno. Posljednji je čas da stignu Rohanci" reče Denethor.

"Vjerojatno ćemo vidjeti još i neke druge prije njih" odvrati Gandalf. "Već su stigle izbjeglice s Cair Androsa. Otok je pao. Još je jedna armija nahrupila od Crnih dveri, sa sjeveroistoka."

"Neki su vam već zamjerili, Mithrandire, da uživate donositi loše vijesti" opet će Denethor "ali za mene to nije više nikakva vijest: ja sam to znao još jučer pred večer. Što se tiče juriša, pomišljao sam već i na to. Hajdemo dolje!"

Vrijeme je prolazilo. Napokon su promatrači na zidinama ugledali predstraže kako se povlače. Male skupine iznurenih, a često i ranjenih boraca pristizale su bez nekog osobitog reda; neki su od njih sumanuto trčali, kao da ih tko progoni. Daleko na istoku treperile su vatre, a na mahove se činilo da se ovdje-ondje i pomiču preko ravnice. Gorjele su kuće i suše. Zatim su na više mjesta hitro potekle bujice crvena plamena vijugajući kroz tamu i približavajući se crti široke ceste što je vodila od Osgiliatha do Gradskih vrata.

"Neprijatelji!" mrmljali su ljudi. "Nasip je pao. Sad naviru kroz probijena mjesta. I čini se da nose baklje. A gdje su naši?"

Bilo je negdje pred večer, ali je bilo tako mračno da čak ni dalekovidni promatrači na citadeli nisu mogli bogzna što razabrati na poljima, osim požara koji su se širili i nizova plamena koji su bivali sve duži i sve brži. Napokon, na manje od jedne milje od grada, pojavi se sređenija masa ljudi, koji nisu trčali nego stupali, držeći se svejednako na okupu.

Promatračima je zastao dah.

"Među njima je sigurno Faramir" govorili su. "On zna vladati i ljudima i životinjama. Uspjet će se još povući."

Sad je već glavnina koja se povlačila bila jedva četvrt milje daleko. Iz tame je uzagrepce dojahala mala skupina konjanika, sve što je bilo ostalo od zalaznice. Još jedanput su se zaustavili i suprotstavili nizovima vatara što su se približavale. Tad se iznenada razlegne silna graja. Nadošli su neprijateljski konjanici. Nizovi vatara pretvorili su se u tekuće bujice, red za redom orkâ nosili su plamenove, i divlji Južnjaci, sa crvenim barjacima, kričali su na svom kreštavom jeziku i nagrnuli sustižući zalaznicu. A s mutnog su neba s prodornim kricima navalile krilate sjene, nazgûli, i okomili se na plijen.

Povlačenje se prometnulo u bježanje. Ljudi su se već razdvajali, bježeći mahnito tamo-amo, odbacujući oružje, vrišteći od straha i padajući na zemlju.

A onda se s citadele oglasi truba i Denethor napokon zapovjedi juriš. Svi konjanici koji su bili preostali u gradu čekali su bili taj znak okupljeni u sjeni Gradskih vrata, pod visokim zidinama. Sad su pojurili, svrstali se, prešli u galop i protunavalu vičući na sav glas. Sa zidina im se odazove vika jer su dolje isprednjačili labuđi vitezovi Dol Amrotha sa svojim knezom i njegovim modrim stijegom na čelu.

"Amroth za Gondor!" vikali su. "Amroth za Faramira!"

Kao munja oborili su se na neprijatelja s obje strane postrojbi u povlačenju, ali ih je jedan jahač sve pretekao, hitar kao vjetar u travi: nosio ga je Shadowfax, opet onako sjajnog, ponovo bez pelerine, a iz podignute mu ruke zrači svjetlo.

Nazgûli su zakričali i odletjeli na drugu stranu jer im još nije stigao zapovjednik da se suprotstavi bijelom ognju njihova dušmanina. Vojske Morgula, zaokupljene svojim plijenom, zatečene usred bjesomučnog naleta, rasule su se i raspršile kao iskre u vihoru. Kličući iz sveg glasa, predstraže su se opet okrenule i udarile na svoje progonitelje. Lovci su se pretvorili u lovinu. Povlačenje se prometnulo u protunapad. Polje je bilo posuto palim orcima i ljudima, a od odbačenih baklji, koje su praštale u zakovitlanom dimu, dizao se zadah. Konjaništvo je jurilo sve dalje.

Ali Denethor im nije dopustio da se previše udalje. Iako je neprijatelj bio zaustavljen i načas odbijen, s istoka su i dalje pritjecale velike snage. Opet se oglasila trublja pozivajući na povlačenje. Gondorski su konjanici zastali. Pod njihovim okriljem, predstraže su se prestrojile i već se uredno vraćale. Došle su do Gradskih vrata i ušle na njih ponosnim korakom: stanovnici grada ponosno su ih gledali i dočekivali klicanjem, iako su u srcu tugovali, jer bojne su bile dozlaboga prorijeđene. Faramir je izgubio trećinu svoga ljudstva. A gdje je on?

On je stigao posljednji. Njegovi su bojovnici prije njega ušli u grad. Vratili su se i vitezovi na konjima, a na začelju im bio knez sa stijegom Dol Amrotha. U naručju je na konju nosio svoga rođaka, Faramira, sina Denethorova, koga je našao na bojištu.

"Faramir! Faramir!" vikali su ljudi plačući na ulicama. Ali on se nije odazivao pa su ga odnijeli zavojitom cestom do citadele i njegova oca. Baš kad su nazgûli uzmaknuli pred Bijelim jahačem, doletjela je kobna strijela i pogodila Faramira, dok se ogledao s jednim konjanikom iz Harada. Samo juriš jahača Dol Amrotha spasio ga je od crvenih južnjačkih mačeva koji bi ga bili sasjekli.

Knez Imrahil donio je Faramira do Bijele kule i rekao:

"Vratio vam se sin, gospodaru, počinivši velika junaštva."

Zatim je ispripovjedio sve što je vidio svojim očima. Denethor je ustao i pogledao bez riječi sina u lice. Potom je zapovjedio da prostru postelju u sobi, polože Faramira na nju i odu. Sam je pak otišao u tajnu odaju pod vrhom kule. Mnogi koji su poslije pogledali gore vidjeli su kako se blijedo svjetlo žarilo i treperilo neko vrijeme kroz uske prozore, a onda je bljesnulo i ugasilo se. čim je Denethor ponovo sišao, otišao je do Faramira i sjeo pokraj njega šutke. Lice je u poglavara bilo sivo, više je podsjećalo na smrt nego lice njegova sina.

I tako je grad najposlije bio opkoljen, okružen sa svih strana neprijateljem. Rammas je probijen i sav je Pelennor prepušten Neprijatelju. Posljednji glas izvana donijeli su ljudi koji su dojurili Sjevernom cestom prije nego što su Gradska vrata zatvorena. Bijahu to ostaci straže koja se nalazila na mjestu gdje je cesta iz Anóriena i Rohana ulazila u gradsko područje. Predvodio ih je Ingold, onaj isti koji je pustio u grad Gandalfa i Pippina prije manje od pet dana, dok je sunce još izlazilo i jutro donosilo nadu.

"Nema glasa od Rohanaca" reče. "Ovaj put neće doći. Ili, ako dođu, nećemo imati od njih nikakve koristi. Nova neprijateljska vojska o kojoj smo nešto doznali stigla je prije, kažu, s onu stranu rijeke preko Androsa. Vrlo je jaka: bataljuni orkâ od Oka i nebrojene ljudske čete novog soja kakve još nismo vidjeli. Nisu visoki, ali su

plećati i mrki, bradati kao patuljci, oboružani velikim sjekirama. Reklo bi se da dolaze iz neke divlje zemlje s prostranog istoka. Zauzeli su Sjevernu cestu, a mnogi su od njih prešli u Anórien. Rohanci nikako više ne mogu stići."

Gradska su vrata bila zatvorena. Stražari na zidinama slušali su cijele noći galamu neprijatelja koji su vani krstarili, palili polja i drveće, i sjekli svakog čovjeka na kojeg bi naišli, živog ili mrtvog. U mraku se nije moglo procijeniti koliko ih je već prešlo preko rijeke, ali kad se zora, ili njena mutna sjena, prikrala preko ravnice, vidjelo se da u noćnom strahu nije precijenjen njihov broj. Ravnica se crnjela od njihovih četa u nastupanju i, dokle je god sezao pogled u pomrčini, nicali su, poput gadnih gljivica i plijesni, posvuda oko opsjednutog grada, veliki tabori pod šatorima, crnim i tamnocrvenim.

Marljivi kao mravi, užurbani su se orci ukopavali, kopali duboke rovove u široku krugu, izvan samog strelometa sa zidina. Čim bi iskopali rov, ispunili bi ga vatrom, iako nije bilo jasno kako su je upalili i održavali, nekom vještinom ili čarolijom? Cijelog su dana tako radili dok su ih ljudi iz Minas Tiritha gledali a da ih nisu mogli u tome spriječiti. Kad god bi koji rov bio dovršen u svoj svojoj dužini, vidjeli su kako se približavaju golema kola i kako se nove neprijateljske čete hitro raspoređuju u rovovskom zaklonu i postavljaju velike katapulte. Na gradskim zidinama nije bilo toliko velikih katapulta koji bi mogli dobaciti tako daleko ili onemogućiti njihovo postavljanje.

Isprva su se ljudi smijali i nisu se previše bojali takvih naprava. Jer glavni gradski bedem bio je vrlo visok i neobično debeo, izgrađen prije nego što su númenorejska moć i vještina bile presahle u progonstvu, i vanjska mu je strana bila nalik na kulu Orthanc, tvrda, tamna i glatka, neosvojiva ni čelikom ni vatrom, neslomljiva osim možda potresom koji bi rascijepio samu zemlju na kojoj stoji.

"Ni govora" govorili su "sve da i Bezimeni dođe, ni on ne bi mogao prodrijeti ovamo dok smo mi živi."

Ali su im drugi odvraćali:

"Dok smo mi živi? Koliko još dugo? Ima on oružje kojim je srušio mnoga utvrđena mjesta otkako je svijeta i vijeka. Glad. Ceste su odsječene. A Rohanci neće doći."

Ipak, sprave nisu uludo trošile streljivo na neosvojive zidine. Napad na najvećeg neprijatelja gospodara Mordora nije vodio nikakav drumski razbojnik ni poglavica orkâ. Vodili su ga zla moć i zloduh. Čim su postavljeni veliki katapulti, uz mnogo dreke, škripanja užeta i kolotura, počeli su izbacivati kugle neobično visoko tako da su letjele preko samog kruništa i udarale po prvom gradskom krugu, a iz mnogih je od njih, s pomoću neke tajne vještine, izbijala vatra kad bi pale na tlo.

Uskoro je onima iza zidina zaprijetila velika opasnost od požara, pa su se svi koji nisu imali drugog posla prihvatili gašenja plamenova što su izbili na mnogim mjestima. Onda su među većim kuglama počele padati i nešto manje koje nisu bile toliko razorne ali su bile još jezovitije. Padale su po svim ulicama i prolazima iza Gradskih vrata, te manje kugle koje nisu gorjele. Ali kad su ljudi pojurili da vide što je to, zavapili su na sav glas ili zaplakali. Jer neprijatelj je zasuo grad glavama svih onih koji su pali braneći Osgiliath, ili Rammas, ili se boreći na poljima. Bijaše to grozan prizor, jer premda su neke glave bile smrskane i bezoblične, a neke i okrutno

sasječene, na mnogima su se mogle raspoznati crte lica po kojima bi se reklo da su ti ljudi umrli u velikim mukama, i sve su bile žigosane odvratnim znamenom Oka bez kapaka. Ali, koliko god te glave bile unakažene i oskvrnute, višeput se slučilo da je netko ponovo ugledao poznato lice, lice čovjeka koji je nekad ponosno stupao pod oružjem, ili obrađivao polje, ili dolazio o blagdanu na konju iz zelenih dolina u brdima.

Uzalud su ljudi prijetili šakama nemilosrdnim neprijateljima natiskanim pred Gradskim vratima. Ovi se nisu obazirali na kletve niti su razumjeli jezike zapadnjaka koji su vikali kreštavim glasovima poput zvijeri i ptica strvinarki. Ali domalo je u Minas Tirithu ostalo malo onih koji su imali srca da se suprotstave i odupru vojskama iz Mordora. Jer gospodar Crne kule imao je još jedno oružje, hitrije od gladi: užas i očaj.

Ponovo su doletjeli nazgûli, a kako je njihov Gospodar tame ojačao i pokazao svoju snagu, tako su i njihovi glasovi, koji su izražavali samo njegovu volju i zlobu, bivali sve ispunjeniji zlom i užasom. Neprestano su kružili iznad grada, poput lešinara koji se nadaju da će se nažderati mesa ljudi osuđenih na propast. Napokon su nestali s vidika i strelometa, ali su ostali prisutni i svojim su sablasnim glasovima i dalje parali zrak. Svakim novim krikom bivali su sve nepodnošljiviji. Naposljetku bi se i oni najsrčaniji bacili na zemlju kad bi ta skrivena prijetnja preletjela iznad njih, ili bi ostali stajati i ispuštali oružje iz onemoćalih ruku dok im je u duh nadirala neka crnina, pa više nisu mislili na rat nego samo na to kako da se zavuku nekud i sakriju, i mislili su na smrt.

Cijelog tog crnog dana Faramir je ležao na postelji u sobi u Bijeloj kuli buncajući u očajnom bunilu. Netko je rekao da umire, i uskoro su svi ljudi na zidinama i ulicama ponavljali da “umire”. A uz uzglavlje mu je sjedio otac i šutio, samo ga je motrio, ne pomišljajući više na obranu grada.

Pippin nije nikada prije doživio tako crne časove, čak ni kad je bio u šapama Uruk-haia. Dužnost mu je bila da poslužuje gospodara, i posluživao ga je, posve zaboravljen, reklo bi se, stojeći pokraj vrata neosvijetljene sobe, svladavajući tjeskobu kako je najbolje znao i umio. Dok je promatrao Denethora, činilo mu se da ovaj stari na njegove oči, kao da mu je nešto prepuklo u ponosnoj volji, i kao da mu je nepokolebljivi duh skršen. Opazio je suze na onom nekad neustrašivom licu, što je bilo teže podnijeti nego srdžbu.

"Ne plačite, gospodaru" promuca Pippin. "Možda će se još oporaviti. Jeste li možda pitali Gandalfa?"

"Nemoj me samo tješiti čarobnjacima!" odsiječe Denethor. "Propala je nada te budale. Neprijatelj se domogao onog predmeta pa mu moć raste; prozire i same naše misli, pa je sve što činimo pogubno.

Poslao sam sina bez zahvale, bez blagoslova, u nepotrebnu pogibao, pa sad ovdje leži s otrovom u žilama. Ne, ne, što god se još dogodilo u ratu, ovo je kraj i moje loze, propala je i kuća namjesnikâ. Pučani će vladati posljednjim ostacima ljudskih kraljeva i skrivati se po brdima dok ih sve ne pohvataju."

Do vrata dođu ljudi zazivajući poglavara grada.

"Ne, ne idem dolje" odgovori im on. "Moram ostati uz sina. Možda će još prije kraja progovoriti? A kraj mu je blizu¸. Pođite za kim hoćete, pa i za onom sivom budalom ako hoćete, iako mu je sva nada propala. Ja ostajem ovdje."

I tako je Gandalf preuzeo zapovjedništvo nad posljednjom obranom grada. Kamo bi god došao, ljudi bi se ohrabrili a iz sjećanja im se izgubile one krilate sjene. Neumorno je trčkarao od citadele do Gradskih vrata, sa sjevera na jug po zidinama; s njim je posvuda išao knez od Dol Amrotha u svom blistavom oklopu. On i njegovi vitezovi svejednako su se držali kao pravi plemići u kojima teče krv númenorejskog roda. Svi koji bi ih vidjeli šaputali su:

"Možebit u onim starim pričama ipak ima istine; tom rodu teče u žilama vilenjačka krv jer je nekoć davno Nimrodelin narod prebivao u onim krajevima."

Tad bi usred pomrčine netko otpjevao nekoliko stihova balade o Nimrodelu ili neke druge pjesme iz doline Anduin, iz davno minulog doba.

Pa ipak, čim bi vitezovi otišli, sjene bi iznova pale na ljude i srca bi im se sledila i hrabrost bi se gondorska izvjetrila. I tako su malo-pomalo prešli iz mutnog dana straha u mrak beznadne noći. Vatra je neobuzdano harala u prvom krugu grada, a posada na vanjskom bedemu bila je već na više mjesta odsječena od zalaznice. Malo je bilo onih najpouzdanijih koji su ostali na svojim mjestima; većina ih se sklonila za druga gradska vrata.

Daleko otraga iza bojišta rijeka je bila brzo premošćena pa su cijeloga dana nadolazile nove snage i nova ratna oprema. Napokon je usred noći započeo napad. Prethodnica je prešla preko vatrenih rovova po vrludavim stazama koje su ostavljene između njih. Napredovali su ne obazirući se na gubitke koje su trpjeli, svejednako u skupinama i čoporima, na domet strijelaca na zidinama. Ali doista je premalo strijelaca ostalo da im ozbiljno naude, iako je svjetlo vatara otkrivalo mnoge mete za vješte strijelce kojima se Gondor nekad dičio. Tada, pošto je zapazio da je hrabrost branitelja uzdrmana, skriveni zapovjednik pokazao je svu svoju snagu. Polako su kroz mrak dogurali do bedema velike opsadne kule izgrađene u Osgiliathu.

Ponovo su do sobe u Bijeloj kuli došli glasnici, a Pippin ih je pustio da uđu jer su mu rekli da donose hitne poruke. Denethor je polako okrenuo glavu od Faramira i pogledao ih bez riječi.

"Gospodaru, gori prvi krug grada" rekoše mu. "Što zapovijedate? Vi ste nam još poglavar i namjesnik. Neće svi slušati Mithrandira. Ljudi bježe sa zidina i ostavljaju ih nebranjene."

"Zašto? Zašto te budale bježe?" priupita ih Denethor. "Bolje da odmah izgore nego poslije, kad ionako moramo svi izgorjeti. Vratite se do svoga krijesa! A ja? I ja idem na svoju lomaču! Nema grobnice za Denethora i Faramira. Nema grobnice! Nikog neće više balzamirati da dugo i sporo tone u smrt. Izgorjet ćemo kao poganski kraljevi prije nego što je ijedna lađa doplovila ovamo sa zapada. Zapad je propao. Vratite se i izgorite!"

Glasnici se bez poklona i odgovora okrenu i pobjegnu.

Denethor ustane i ispusti Faramirovu vrelu ruku koju je do tada držao u svojoj.

"On gori, on već gori" tužno prozbori. "Ruši se kuća njegova duha." Pristupivši tiho Pippinu, pogleda ga i reče mu: "Zbogom! Zbogom, Peregrine, sine Paladinov! Služba ti je bila kratka vijeka i došao joj je kraj. Oslobađam te onog što je još ostalo od nje. Odlazi i pogini kako najbolje znaš i umiješ. I s kim god hoćeš, možeš i s onim svojim prijateljem čija te je ludost natjerala u ovu smrt. Pošalji mi još moje sluge i onda otiđi. Zbogom!"

"Neću vam, gospodaru, reći zbogom" odvrati Pippin klečeći. A onda odjednom, opet kao pravi hobit, ustane, pogleda starca u oči i reče mu: "Oprostit ću se s vama, gospodaru. Jer bih doista volio vidjeti Gandalfa. Ali on nije budala; i ja neću misliti na smrt dok on ne izgubi nadu u život. I ne želim da me oslobađate moje prisege i službe dok ste živi. Ako i dođu na kraju do citadele, nadam se da ću biti ovdje uz vas i možda zavrijediti oružje koje ste mi dali."

"Radi kako hoćeš, majstore polutane" reče Denethor. "Ali mom je životu kraj. Pošalji mi sluge!"

I okrene se opet Faramiru.

Pippin je otišao pozvati sluge, i oni su došli: šestorica iz pratnje, snažni i pristali; ipak su zadrhtali kad su pozvani. Ali Denethor im mirnim glasom zapovjedi da pokriju Faramirov krevet toplim pokrivačima i da ga ponesu. I doista su ga podigli i ponijeli iz sobe. Polako su koračali da što manje uznemiruju čovjeka u vrućici, a Denethor je išao za njima oslanjajući se na štap; na začelju je bio Pippin.

Izašli su iz Bijele kule kao da idu na sprovod, u mrak, gdje oblak koji se bio nadvio bijaše odozdo osvijetljen treperenjem mutnog rumenila. Polagano su prešli preko velikog dvorišta i, na Denethorovu riječ, zastali uz suho stablo.

Sve bijaše tiho osim ratne gungule dolje u gradu. Čuli su kako se voda tužno cijedi sa suhog granja u tamni bazen. Zatim su produžili dalje kroz vrata citadele, gdje ih je stražar pogledao začuđeno i zdvojno. Skrenuvši na zapad, došli su napokon do vrata u stražnjem zidu šestog kruga. Vrata su se zvala Fen Hollen zato što su uvijek bila zatvorena osim u vrijeme pogreba. Tim se izlazom mogao služiti samo poglavar grada, ili oni koji su nosili znak grobnica i brinuli se o kućama mrtvih. Iza tih vrata spuštao se vijugav put niz mnogo zavoja do uskog komada zemlje u sjeni litice Mindolluina, gdje su se nalazile palače mrtvih kraljeva i njihovih namjesnika.

U kućici pokraj puta sjedio je vratar. Prestrašenih očiju, izašao je iz nje s fenjerom u ruci. Na poglavarovu zapovijed, otključao je vrata i tiho ih otvorio, pa su prošli kroz njih i uzeli od njega fenjer. Mrak je bio na putu koji se penjao između drevnih zidova i ograda s mnogobrojnim stupovima što su se dizali pri kolebljivim zrakama svjetiljke. Spori su im koraci odjekivali dok su silazili i silazili, i napokon došli do Tihe ulice, Rath Dínena, između blijedih kupola, pustih dvorana i likova odavno mrtvih ljudi. I tako su stupili u kuću namjesnikâ i odložili svoj teret.

Tu je Pippin, zvjerajući tjeskobno oko sebe, opazio da se nalaze u širokoj nadsvođenoj odaji zaodjevenoj, reklo bi se, velikim sjenama koje je mala svjetiljka bacala na zastrte zidove. Nazirali su se i mnogobrojni stolovi isklesani od mramora, a na svakom je stolu ležala usnula prilika prekriženih ruku, s glavom naslonjenom na kameni jastuk. Ali jedan stol u blizini bio je širok i gol. Na Denethorov znak, položili su Faramira i njegova oca na nj, jednog do drugog, i pokrili ih pokrivačem; potom su stajali pognutih glava, kao žalobnici uz odar. Tad Denethor tiho prozbori:

"Ovdje ćemo čekati. Ali nemojte nas balzamirati. Donesite drva koja brzo gore i razmjestite ih posvuda oko nas, i ispod nas; i izlijte ulje na nj. A kad vam zapovjedim, bacite baklju na nas. Učinite tako i ne obraćajte mi se više. Zbogom!"

"Oprostite, gospodaru!" reče Pippin, okrene se i pobjegne prestravljen iz te kuće smrti.

“Siroti Faramir!” pomisli. “Moram potražiti Gandalfa. Siroti Faramir! Njemu je po svoj prilici potrebniji lijek nego suze. O, gdje ću sad naći Gandalfa? Vjerojatno u najvećoj gužvi; i sigurno neće imati vremena za samrtnike i luđake.”

Na vratima se obrati jednom od slugu koji su tu stajali na straži i reče mu:

"Vaš gospodar nije pri sebi. Nemojte se žuriti! Nemojte ovdje ništa paliti dok je Faramir još živ! Nemojte ništa raditi dok ne dođe Gandalf!"

"Tko je poglavar Minas Tiritha?" odgovori mu taj čovjek. "Gospodar Denethor ili Sivi lutalica?"

"Rekao bih da je ili gospodar Sivi lutalica ili nitko" ustvrdi Pippin pa pohita uz vijugavi puteljak što ga noge nose, mimo zgranutog vratara, kroz dveri i dolje, sve dok se ne približi vratima citadele. Stražar ga pozdravi kad je naišao mimo njega, a on prepozna Beregondov glas.

"Kamo jurite, majstore Peregrine?" dovikne mu.

"Tražim Mithrandira" odgovori mu Pippin.

"Gospodarovi su nalozi hitni i ne bih smio ometati njihovo izvršenje" reče Beregond. "Ipak, recite mi na brzinu ako možete: što se to zbiva? Kamo je otišao moj gospodar? Tek sam došao na dužnost, ali sam čuo da je otišao do Zatvorenih vrata i da su ljudi nosili pred njim Faramira."

"Da, otišli su u Tihu ulicu" potvrdi Pippin.

Beregond obori glavu da sakrije suze.

"Čuo sam da je na samrti" reče. "Sad je valjda već mrtav?"

"Nije" odvrati Pippin "nije još mrtav. Mislim da se još i sad može spriječiti da umre. Ali poglavar je grada, Beregonde, pao prije nego što mu je grad zauzet. Opsjednut je smrću, i opasan." Na brzinu mu ispriča što je sve Denethor rekao i učinio. "Moram što prije pronaći Gandalfa."

"Onda morate dolje, u bitku."

"Znam. Gospodar me otpustio. Nego, Beregonde, učinite nešto, ako možete, da se ne dogodi nešto strašno."

"Gospodar je zabranio da oni koji nose crne i srebrne odore napuste svoja mjesta iz bilo kojih razloga, osim na njegovu osobnu zapovijed."

"E pa, onda morate birati između naredbi i Faramirova života" reče Pippin. "A što se tiče naredbi, ja mislim da imate posla s luđakom, a ne s gospodarom. Moram dalje. Vratit ću se ako mognem."

I odjuri dolje, prema vanjskom dijelu grada. Mimoilazio se s ljudima koji su bježali od požara, a neki koji su primijetili njegovu odoru, okretali su se i nešto mu dovikivali, ali se on nije na njih obazirao. Napokon je prošao kroz Druga gradska vrata, iza kojih su veliki plamenovi mahnitali između zidina. Ipak je, začudo, bilo tiho. Nije čuo nikakve buke, ni ratne pokliče ni zveket oružja. Tad se iznenada razlegne strahovit vrisak i silan potres, i odjekne potmula tutnjava. Boreći se protiv naleta straha i užasa koji su ga malne bacili na koljena, Pippin produži dalje i iza ugla izbije

na širok prostor iza Gradskih vrata. Stao je kao ukopan. Našao je Gandalfa, ali je ustuknuo i sklonio se u sjenu.

Sve od sredine noći trajao je veliki napad. Bubnjevi su bubnjali. Sa sjevera i s juga nadirale su neprijateljske čete jedna za drugom prema zidinama. Pojavile su se nekakve velike zvijeri, nalik na pokretne kuće, pri crvenom i treperavom svjetlu, *mûmakili* iz Harada, vukući kroz prolaze između vatara goleme kule i naprave. Njihov zapovjednik nije mario što rade ni koliko će ih izginuti: njihova je svrha bila samo da iskušaju snagu obrane i da ljudima Gondora ne daju na što više mjesta odahnuti. Na Gradska je vrata bacio težište svoga napada. Vrata su možda bila vrlo čvrsta, od čelika i željeza, branjena kulama i bastionima od neslomljiva kamena, ali je to bio ključ, najslabija točka na svim tim visokim i neprobojnim zidinama.

Bubnjevi su još jače zabubnjali. Plamenovi su se propinjali uvis. Velike su sprave gmizale poljem, a u sredini je među njima bio golem ovan za probijanje vrata, velik poput šumskog stabla od tridesetak metara, njišući se na debelim lancima. Dugo su ga bili kovali u mračnim kovačnicama u Mordoru, grozna glava bila mu izlivena od crnog čelika u obliku razjapljenih vučjih ralja, a bio je začaran čarolijama zle kobi. Grond se zvao, u spomen na prastari malj podzemnog svijeta. Vukle su ga orijaške zvijeri, okruživali ga orci, a za njim išli gorski trolovi da rukuju njime.

Ali otpor je pred Gradskim vratima bio još jak, a najviše su ga pružali vitezovi Dola Amrotha i najsrčaniji članovi gradske posade. Strelice i sulice gusto su padale; opsadne kule rušile su se nenadano ili plamtjele kao buktinje. Sav prostor pod zidinama s obje strane Gradskih vrata bijaše zakrčen ruševinama i mrtvim tijelima, ali je i dalje naviralo sve više i više napadača, kao da ih goni neko ludilo.

Grond se i dalje primicao. Ništa se na njemu nije moglo upaliti, a premda bi s vremena na vrijeme gdjekoja velika zvijer što ga je vukla pomahnitala i nemilice počela gaziti bezbrojne orke koji su ga čuvali, njihove su leševe bacali na stranu a na njihova mjesta dolazili su drugi.

Grond se i dalje primicao. Bubnjevi su bjesomučno bubnjali. Na gomilama izginulih pojavila se gnusna spodoba: konjanik, visok, zakukuljen, zaogrnut crnim plaštem. Polako, gazeći preko mrtvih, jahao je ne obazirući se više na strelice. Zastao je i podigao uvis dugačak, blijed mač. Kad je to učinio, sve je spopao silan strah, branitelje i napadače podjednako, ljudima su klonule ruke niz bokove i nijedan luk nije više zapjevao. Načas je sve utihnulo.

Bubnjevi su bubnjali i treštali. Goleme su ruke silnim zamahom gurnule Gronda. Dopro je do Gradskih vrata. Zanjihao se. potmula tutnjava razlegla se gradom poput grmljavine u oblacima. Ali željezna vrata i čelični stupovi odoljeli su udarcu.

Tad se Crni zapovjednik propne u stremenima i zaurla jezovitim glasom, izgovarajući na nekom zaboravljenom jeziku riječi moći i prepasti od kojih su se parala srca i kamen.

Tri puta je tako zaurlao. Tri puta je veliki ovan grunuo svom snagom. Najednom se, nakon trećeg udarca Gradska vrata Gondora razvale. Raspukla su se kao da su pogođena razornim čarolijama: sijevnula je vatrena munja i vrata se raspala na komadiće.

Kroz njih je ujahao gospodar nazgûla. Stršio je kao velika crna spodoba naspram vatara, izrastavši do neizmjerne prijetnje očaja. Ujahao je gospodar nazgûla ispod luka ispod kojeg nije bio prošao nijedan neprijatelj, i svi se razbježe pred njim.

Svi osim jednoga. Dočekao ga je, sjedeći nijemo i mirno na konju iza samih Gradskih vrata, Gandalf na Shadowfaxu: Shadowfaxu koji je jedini od svih slobodnih konja na svijetu odolio tom strahu i trepetu, nepokolebljiv, nepomičan, kao isklesan lik u Rath Dínenu.

"Ne možeš ovamo" reče Gandalf pa golema sjena zastane. "Vrati se u provaliju pripremljenu za tebe! Vrati se! Sunovrati se u ništavilo koje čeka tebe i tvoga gospodara. Odlazi!"

Crni jahač zabaci kukuljicu, i gle! nosio je kraljevsku krunu; ali nije bilo glave na kojoj bi ta kruna stajala. Između krune i zaogrnutih pleća, neizmjernih i tamnih, gorjele su crvene vatre. Iz nevidljivih usta razlegne se sablastan smijeh.

"Stara budalo!" izusti. "Stara budalo! Kucnuo je moj čas. Zar ne prepoznaješ Smrt kad je vidiš? A sad umri, uzalud ti svaka kletva!"

Nato visoko podigne mač i plamenovi mu suknu niz oštricu.

Gandalf se nije ni pomaknuo. U tom istom trenu, negdje otraga, u nekom dvorištu u gradu, zakukuriče pijetao. Zakukuriče jasno i glasno ne mareći ni za kakve čarolije ni rat, pozdravljajući samo jutro što je visoko i daleko iznad sjena smrti dolazilo sa zorom.

Kao da mu se odziva, izdaleka dopre jedan drugi zvuk. Rogovi, rogovi, rogovi. Odjekivali su po mračnim obroncima Mindolluina. Veliki rogovi sa sjevera pomamno su se glasali. Rohan je napokon stigao.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

V. poglavlje

ROHANCI JAŠU

Bio je mrak i Merry nije ništa vidio ležeći na zemlji umotan u pokrivač; pa ipak, premda je noć bila bez daha i vjetra, sve drveće skriveno oko njega tiho je uzdisalo. Podigne glavu. Tad opet začuje ono isto: zvuk poput slabašnog bubnjanja u šumovitim brdima i na gorskim visovima. To bi udaranje iznenada prestalo a onda bi se opet obnovilo na nekom drugom mjestu, sad malo bliže, sad malo dalje. Pitao se da li to i stražari čuju.

Nije ih vidio, ali je znao da su posvuda oko njega bojne Rohanaca. Osjećao je konjski vonj u mraku i čuo kako se vrpolje i tiho udaraju kopitima po tlu posutom borovim iglicama. Vojska se bila utaborila u boricima oko svjetionika Eilenacha, visokog brijega što se dizao na dugačkom lancu šume Druadana, uz veliku cestu u istočnom Anórienu.

Koliko god bio umoran, Merry nije mogao zaspati. Jahao je već bio četiri dana bez prekida, a sve gušća tama pritiskala mu je malo-pomalo srce. Počeo se već pitati zašto mu je bilo toliko stalo da pođe na ovaj put kad je imao sve moguće izgovore da ostane, pa čak i zapovijed svoga gospodara. Pitao se i da li stari kralj možda zna da ga nije poslušao, i da li se ljuti na nj. Možda i ne zna. Činilo se da postoji neki dogovor između Dernhelma i Elfhelma, zapovjednika *éoreda* u čijem su se sastavu nalazili. On i svi njegovi ljudi nisu se obazirali na Merryja, pravili su se da ništa ne čuju kad bi on što rekao. Baš kao da je on tek jedna torba više koju Dernhelm nosi sa sobom. Ni Dernhelm mu nije bio nikakva utjeha: taj nikad ni s kim nije razgovarao. Merry se osjećao sitan, nepoželjan i osamljen. Bili su u teškom položaju i vojska je bila u opasnosti. Bili su na manje od jednog dana jahanja od vanjskih zidina Minas Tiritha, koji su opasivali šire gradsko područje. Naprijed su upućeni izvidnici. Neki se od njih nisu vratili. Drugi su se požurili javiti da je cesta pred njima zaposjednuta. Na njoj se utaborila neprijateljska vojska, na tri milje zapadno od Amon Dína, a neke postrojbe već napreduju cestom i nisu udaljene od njih više od devet milja. Orci švrljaju po bregovima i šumama uz cestu. Kralj i Éomer su se noćas bili posavjetovali dok su se straže smjenjivale.

Merry je poželio porazgovarati s nekim pa se sjetio Pippina. Ali zbog toga se samo još više uznemirio. Siroti Pippin, zatvoren u onom velikom kamenom gradu, osamljen i uplašen! Merry poželi da je neki visoki jahač kao Éomer pa da puhne u rog ili tako nešto i pritekne mu uzagrepce u pomoć. Sjeo je osluškujući bubnjanje što se opet razlijegalo, sad nešto bliže. Uskoro je začuo i neke glasove kako nešto tiho govore, i opazio nejasne, napol zaklonjene fenjere kako promiču između drveća. Ljudi su se u blizini počeli oprezno kretati.

Pojavi se neka visoka spodoba i spotakne se o njega proklinjući korijenje drveća. Prepoznao je glas njihova zapovjednika, Elfhelma.

"Nisam ja nikakvo korijenje, gospodine" reče mu Merry "a nisam ni torba nego izgubljen hobit. Najmanje što mi možete zauzvrat učiniti jest da mi kažete što se zbiva."

"Sve što se može zbivati u ovoj vražjoj pomrčini" odgovori mu Elfhelm. "Ali gospodar mi je poručio da moramo biti spremni: svakog časa može pasti zapovijed za pokret."

"Znači li to da dolazi neprijatelj?" tjeskobno ga upita Merry. "Da li to oni bubnjaju? Ja sam već pomislio da mi se to bubnjanje pričinilo jer nitko drugi kao da se i ne obazire na nj."

"Ne, ne, neprijatelj nije u brdima nego na cesti" odvrati Elfhelm. "To što čujete, to su Wosi, divljaci iz šuma: oni se tako sporazumijevaju izdaleka. Kažu da ih još ima u šumi Druadanu. To su vam ostaci iz starog doba, malo ih ima i skrivaju se, divlji su i oprezni kao zvjerke. Ne idu nikad u rat, ni na strani Gondora ni Marke; ali sad ih je uznemirila ova pomrčina i dolazak orkâ: boje se da se ne vrate crne godine, kao što i izgleda da se vraćaju. Budimo sretni što ne love nas, jer kažu da se služe otrovnim strelicama, a lovci su da im nema premca. Ipak su ponudili svoje usluge Théodenu. Upravo sad jednog od njihovih poglavica vode kralju. Vidite tamo ona svjetla! Toliko sam čuo, ništa više. A sad moram izvršiti zapovijedi svoga gospodara. Spremajte se za put, gospodine Torbo."

I nestane u sjeni.

Merryju se nisu svidjele te priče o divljacima i otrovnim strijelama, ali mu je ionako užasan teret ležao na srcu. Čekanje je bilo nesnosno. Priželjkivao je da dozna što se iza brda valja. Ustao je i ubrzo pošao oprezno za posljednjim fenjerom prije nego što je iščeznuo među drvećem.

Uskoro je došao do čistine na kojoj bijaše razapet mali šator za kralja. Velik fenjer, pokriven odozgo, visio je o debeloj grani i bacao krug blijeda svjetla oko sebe. Tu su sjedili Théoden i Éomer, a pred njima je na zemlji sjedila čudna zdepasta ljudska spodoba, kvrgava kao stari kamen. Smežurani podbradak bijaše mu obrastao tršavom bradom nalik na suhu mahovinu. Imao je kratke noge i debele ruke, bio je zbijen i ugojen, odjeven samo u travu oko pasa. Merryju se učini da ga je već negdje vidio, i odjednom se sjeti “púkel-ljudi” iz Dunharrowa. To je bio jedan od onih starih likova, živ živcat, ili možda stvorenje što je, nakon bezbroj godina, poteklo u izravnoj liniji od onih bića što su poslužila kao modeli zaboravljenim majstorima?

Kad se Merry bliže prišuljao, vladala je tišina, a onda je divljak progovorio odgovarajući zacijelo na neko pitanje. Glas mu bijaše dubok i grlen, ali je, na Merryjevo iznenađenje, govorio zajedničkim jezikom, iako je pomalo zapinjao u govoru prošaranom nezgrapnim riječima.

"Ne, oče konjara" reče "mi se nikad ne borimo. Mi samo lovimo. Ubijamo *gorgûne* po šumama, mrzimo orklje. Pa i vi mrzite *gorgûne*. Pomažemo koliko možemo. Divlji ljudi imaju duge uši i duge oči, poznaju sve staze. Divlji ljudi su ovdje odprije kamenih kuća; prije nego što su visoki ljudi izašli iz vode."

"Ali nama je potrebna pomoć u boju" reče mu Éomer. "Kako ćete nam ti i tvoj narod pomoći?"

"Prenosit vijesti" odgovori šumljak. "Mi motrimo sa brda. Penjemo se na visoke gore i gledamo odozgora. Kamen-grad je zatvoren. Pred njim gore vatre; sad već i u njem. Hoćete doć tamo? Onda morate požurit. Ali *gorgûni* i ljudi izdaleka" tu mahne kratkom kvrgavom rukom na istok "sjede na konjskom putu. Jako puno, više od konjara."

"Otkud ti to znaš?" upita ga Éomer.

Starčevo plosnato lice i crne oči nisu ništa pokazali, ali mu je glas bio nezadovoljan.

"Divlji ljudi su divlji, slobodni, ali nisu djeca" odgovori. "Ja sam veliki poglavica, Ghân-buri-Ghân. Ja brojim puno stvari: zvijezde na nebu, lišće na drveću, ljude u mraku. Vi imadete dvadeset puta dvadeset deset puta i pet. oni imadu više. Velika borba, tko će pobijedit? A još ih puno, puno hoda oko zidina kamenih kuća."

"Jao si ga nama! Ovaj govori zbilja pametno" reče Théoden. "Naši izvidnici kažu da su iskopali rovove i postavili balvane na cestu. Ne možemo ih pregaziti iznenadnim naletom."

"A žuri nam se" priklopi Éomer. "Mundburg gori!"

"Da Ghân-buri-Ghân kaže sve do kraja!" reče divlji čovjek. "On pozna više od jednog puta. On će vas vodit putem gdje nema jama, kud ne hodaju *gorgûni*, nego samo šumljaci i zvijeri. Puno je staza utabano dok je narod iz kamen-kuća bio jači. Sjekli su brda ko što lovac siječe meso divljači. Divlji ljudi misle oni jeli kamen. Išli su velikim kolima kroz Drúadan do Rimmona. Sad više ne idu. Taj je put zaboravljen, al ga divlji ljudi nisu zaboravili. Preko brda i iza brda još leži pod travom i drvećem, tamo iza Rimmona pa sve do Dîna i vraća se opet do ceste konjara. Divlji ljudi će vam pokazat taj put. Onda ćete vi pobit *gorgûne* i otjerat svijetlim željezom zli mrak, a divlji ljudi će opet moć mirno spavat u šumi."

Éomer i kralj porazgovaraju malo na svom jeziku. Napokon se Théoden ponovo obrati divljem čovjeku:

"Prihvaćamo tvoju ponudu. Pa da i ostavimo jednu neprijateljsku vojsku za sobom, šta onda? Padne li Kamen-grad, nema nam više povratka. Spasimo li ga, onda će ta vojska orkâ biti odsječena. Ako nas ne izdaš, Ghân-buri-Ghâne, bogato ćemo te nagraditi i dovijeka ćeš uživati prijateljstvo Marke."

"Mrtvi nisu prijatelji živima, i ne daju im darove" odvrati divlji čovjek. "Al ako ostanete živi i poslije ovog mraka, onda ostavite divlje ljude na miru u šumama i nemojte ih više lovit ko zvjerad. Ghân-buri-Ghân neće vas odvest u klopku. Sam će poć s ocem konjara, pa ako vas ne bude dobro vodio, ubijte ga!"

"Neka bude!" reče Théoden.

"A koliko će nam vremena trebati da zaobiđemo neprijatelja i ponovo izbijemo na cestu?" upita Éomer. "Ako nas ti vodiš, morat ćemo ići korakom, a sve bih rekao da je put vrlo uzak."

"Divlji ljudi idu brzo pješice" odvrati Ghân. "Put je u Dolini kamenih kola tamo prijeko toliko širok da njime mogu ić četri konja naporedo" on mahne rukom na jug "al je na početku i na kraju uzak. Divlji čovjek može odavle do Dîna stić od zore do podneva."

"Onda moramo računati s najmanje sedam sati za predvodnike" reče Éomer "a za sve ostale i najmanje deset sati. Na putu nas mogu omesti i nepredviđene okolnosti, a ako nam vojska bude razvučena, trebat će nam vremena da je postrojimo kad siđemo s brda. Koliko je sad sati?"

"Tko zna?" otpovrne Théoden. "Gluho doba noći."

"Mrkli je mrak, al nije gluho doba noći" ustvrdi Ghân. "Kad sunce izađe, mi ga osjetimo, čak i ako je skriveno. Već se penje preko Istočnog gorja. Na nebeskim je poljima osvit dana."

"Onda moramo što prije krenuti" reče Éomer. "Čak ni ovako ne možemo se nadati da ćemo danas stići u pomoć Gondoru."

Merry nije više čekao da još štogod čuje, nego se odšuljao odatle da se spremi za pokret. Ovo je bio posljednji dio puta prije bitke. Nije mu se činilo vjerojatnim da će je mnogi preživjeti. Ali sjeti se Pippina i požara u Minas Tirithu i svlada strah u sebi.

Sve je dobro teklo toga dana, neprijatelju nije bilo ni traga ni glasa. Divlji ljudi su ih okružili opreznim lovcima tako da nijedan ork ni lutajući uhoda nije mogao otkriti njihovo kretanje u brdima. Dok su se primicali opsjednutom gradu, bilo je mračnije nego ikad, pa su jahači promicali u dugoj povorci poput tamnih sjena ljudi i konja. Svaku je bojnu predvodio po jedan od divljih ljudi, a stari ghân kročio je uz kralja. Krenuli su bili sporije nego što su se nadali jer je jahačima trebalo podosta vremena, hodajući i vodeći konje, da pronađu staze po gusto pošumljenim kosama iza njihova tabora do skrivene Doline kamenih kola. Bilo je već kasno popodne kad je čelo povorke stiglo do sivih guštara što su se sterale iza istočne strane Amon Dîna i zastirale veliko ždrijelo u lancu brda što se protezao s istoka na zapad, od Nardola do Dîna. Kroz to je ždrijelo nekad davno vodila zaboravljena kolska cesta do glavnog konjskog puta što je išao od grada kroz Anórien; ali sad ga je, u toku više ljudskih naraštaja, zaposjelo drveće, pa je nestao, prekriven i pokopan pod lišćem nebrojenih godina. Ali te su guštare pružale jahačima posljednji zaklon kojem su se mogli nadati prije nego što stupe u otvorenu bitku, jer su iza njih bile cesta i nizine Anduina, dok su na istoku i jugu obronci bili goli i stjenoviti, pošto su se sklupčana brda okupljala i penjala, bastion za bastionom, put velike mase i bokova Mindolluina.

Društvo se na čelu zaustavilo, a oni iza njih izlazili su i dalje u povorci iz korita Doline kamenih kola, širili se i odlazili do taborišta pod sivim drvećem. Kralj je pozvao zapovjednike na vijećanje. Éomer je razaslao izvidnike da ispitaju kakvo je stanje na cesti, ali je stari Ghân nezadovoljno zavrtio glavom.

"Ne valja slat konjare" reče. "Divlji ljudi su već vidjeli sve što se može vidjet na ovom mutnom zraku. Uskoro će doć da mi kažu što su vidjeli."

Pristigli su zapovjednici a onda su se između drveća oprezno došuljali stvorovi nalik na “púkel-ljude”, baš poput starog Ghâna, tako da ih je Merry jedva lučio jednog od drugoga. Obratili su se Ghânu na nekom čudnom grlenom jeziku. Ubrzo se Ghân okrene kralju i reče:

"Divlji ljudi svašta govore. Prvo, budite na oprezu! Još ima puno ljudi u taboru iza Dîna, sat hoda na onu stranu" tu mahne rukom na zapad, prema crnom svjetioniku. "Al ništa se od njih ne vidi odavle pa sve do novih zidina kamen-naroda. Tamo imaju pune ruke posla. Zidina više nema: srušili ih *gorgûni* zemljogromom i toljagama od crnog željeza. Neoprezni su i ne paze ništa. Misle da im prijatelji paze na sve putove!"

Nato stari Ghân ispusti nekakav čudni grleni glas, reklo bi se da se smije.

"To su dobre vijesti!" uzvikne Éomer. "Čak i u ovoj pomrčini zasvijetlila nam je opet nada. Lukavštine našeg Neprijatelja često idu nama na ruku, usprkos njemu. Čak nam je i ovaj prokleti mrak dobro došao kao okrilje. Upravo su me sad orci, u svojoj želji da unište Gondor i da ne ostane kamena na kamenu, oslobodili najvećeg straha. Neprijatelj bi nas mogao dugo zadržati na vanjskim zidinama da ih još ima, a sad ćemo projuriti preko njih… ako se probijemo tako daleko."

"Hvala ti još jednom, Ghân-buri-Ghâne šumski" reče Théoden. "Neka te prati sreća što si nam donio tako dobre vijesti i što si nas vodio!"

"Pobijte *gorgûne!* Pobijte orkljane! Ništa drugo neće divlje ljude toliko obradovat" odgovori mu Ghân. "Rastjerajte ovaj loši zrak i mrak svojim svijetlim željezom!"

"Radi toga smo i došli ovoliko daleko" reče kralj "to ćemo i pokušati. Ali tek ćemo sutra vidjeti koliko ćemo uspjeti."

Ghân-buri-Ghân čučne i dodirne zemlju rožnatim čelom u znak pozdrava na rastanku. Zatim ustane i pođe, ali iznenada stane i pogleda uvis poput iznenađene šumske zvjerke koja je nanjušila nešto čudno u zraku. Oči mu se zakrijese.

"Vjetar se okreće!" uzvikne i u tren oka izgubi se sa svojim suplemenicima u tamu. Nikad ih više nije vidio nijedan rohanski jahač. Malo zatim ponovo se daleko na istoku oglasi slabašno bubnjanje. Ipak, nikog u cijeloj vojsci ne spopadne strah da su ih divlji ljudi izdali, koliko god se doimali čudno i nemilo.

"Sad više ne trebamo vodiča" reče Elfhelm "u našoj vojsci ima jahača koji su u mirno doba jahali sve do Mundburga. I ja sam jedan od njih. Kada dođemo do ceste, ona će skrenuti ja jug i još će svega dvadesetak milja biti pred nama do vanjskih zidina grada. Uz veći dio puta ima puno trave s obje strane. Na tom dijelu puta glasnici Gondora računaju da postižu najveću brzinu. Možda ćemo i mi onuda proći brzo i bez velike buke."

"Budući da očekujemo svakojake strahote i da će nam biti potrebna sva naša snaga" oglasi se Éomer "ja predlažem da se najprije odmorimo i da noćas tek krenemo dalje, tako da izbijemo na polja sutra kad bude svjetla koliko ga bude, ili kad nam gospodar dade znak."

Kralj pristane na njegov prijedlog pa se zapovjednici raziđu. Ali uskoro se Elfhelm vrati i reče:

"Gospodaru, izvidnici nisu našli ništa osobito s onu stranu sive šume, osim dvojice ljudi: dva mrtva čovjeka i dva mrtva konja."

"Pa?" priupita ga Éomer. "Što je s njima?"

"Evo što je, gospodaru, to su vam bili glasnici Gondora; jedan je od njih možda i Hirgon. U ruci je još stiskao crvenu strijelu, ali mu je glava bila odsječena. I još nešto: oni su, po svemu sudeći, bježali na *zapad* kad su pali. Računam da su naišli na neprijatelja već na vanjskim zidinama, ili su ih zatekli pri napadu, kad su se vraćali… a to je moralo biti prije dvije noći ako su uzeli svježe konje, kao što je uobičajeno. Nisu mogli stići do grada pa su krenuli natrag."

"Jao!" uzvikne Théoden. "Onda Denethor nije dobio vijesti o našem pokretu i izgubio je nadu da ćemo doći?"

"U nevolji nema odgađanja, a ipak je bolje ikad nego nikad" opet će Éomer. "Možda će ovaj put ta stara izreka biti istinitija nego ikad otkako ljudi govore."

Bila je noć. Rohanska se vojska tiho kretala s obje strane ceste. Ispod podnožja Mindolluina cesta je skretala na jug. Daleko i gotovo ravno naprijed pod crnim nebom žarilo se nešto crveno, naspram čega su se dizali tamni bokovi visokih planina. Primicali su se Rammasu oko Pelennora, ali još se nije bilo razdanilo.

Kralj je jahao usred društva na čelu, sa svojim dvoranima oko sebe. Iza njih je slijedio Elfhelmov *éored*. Merry je opazio da je Dernhelm napustio svoje mjesto i da

se u mraku neprestano probija naprijed dok se nije napokon pridružio začelju kraljeve pratnje. Tad je došlo do zastoja. Merry je čuo kako ispred njega nešto tiho govore. Vratili su se jahači iz prethodnice koji su bili doprli gotovo do samih zidina, i obratili se kralju.

"Pred nama je, gospodaru, velik požar" reče jedan od njih. "Cijeli je grad zahvaćen plamenom, a polje je puno neprijatelja, ali čini se da su svi nagrnuli u napad. Koliko smo mogli razabrati, malo ih je ostalo na vanjskim zidinama, a i oni su nepromišljeni i zabavljeni uništavanjem."

"Sjećate li se, gospodaru, što je rekao onaj divljak?" reče drugi. "Ja u mirno doba živim na otvorenoj Pustari; zovem se Widfara; i meni vjetar donosi vijesti. Već se okreće na drugu stranu. Zapuhao je povjetarac s juga; u njemu se osjeća miris morske trave, doduše slabašan. Jutro će donijeti nove promjene. Kad prijeđete preko onih zidina, iznad dima granut će dan."

"Ako govoriš istinu, Widfara, živio mi sretno poslije ovog dana još godine i godine!" reče mu Théoden. Okrenuvši se ljudima iz svoje pratnje, progovori jasnim glasom tako da su ga čuli i mnogi jahači iz prvog *éoreda*: "Kucnuo je čas, jahači Marke, sinovi Eorlovi! Pred vama su dušmani i vatra, a vaše su kuće daleko za vama. Pa ipak, premda se borite na tuđem polju, slava koju ovdje požnjete bit će dovijeka vaša. Prisege ste položili: sad ih sve izvršite, prisege gospodaru, domovini i savezništvu s prijateljima!"

Bojovnici udare kopljima o štitove.

"Éomere, sinko moj! Povedi prvi *éored*" nastavi Théoden "s kraljevim stijegom u sredini! Elfhelme, povedi svoju bojnu, kad prijeđemo preko zidina, nadesno! A Grimbold neka svoje povede nalijevo! Ostale će bojne poći za njima kako koja stigne! Udarajte po neprijatelju gdje god se bude okupljao. Zasad ne možemo praviti druge planove jer ne znamo kako stvari stoje na bojnom polju. A sad naprijed, i ne strahujte od pomrčine!"

Čelna je bojna odjahala što je brže mogla jer je još bio mrkli mrak, ma kakvu promjenu Widfara navješćivao. Merry je sjedio na konju za Derhelmom grčevito se držeći lijevom rukom dok je desnom pokušavao izvući mač iz toka. Gorko je spoznao istinu riječi staroga kralja: *što ćeš ti u takvoj jednoj bici, Meriadoče?* "Evo, upravo ovo," pomisli, "jednom sam jahaču na smetnju, a nadam se da ću u najboljem slučaju ostati u sedlu i da me neće zgaziti kopitima konji u galopu!"

Nisu bili više od tri milje od vanjskih zidina. Uskoro su i došli do njih – prebrzo za Merryjev ukus. Razlegli se divlji poklici i zveket oružja, ali samo nakratko. Užurbani orci na zidinama bili su malobrojni i osupnuti, pa su ih brzo pobili ili rastjerali. Kralj je ponovo zastao pred srušenim Sjevernim vratnicama Rammasa. Prvi se *éored* okupio oko njega i iza njega. Dernhelm se neprestano držao kralja, iako je Elfhelmova bojna bila odmakla daleko na desnu stranu. Grimboldovi su bojovnici skrenuli nalijevo i prošli kroz veliki otvor u zidinama na istoku.

Merry je izvirivao iza Dernhelmovih leđa. Daleko sprijeda, možda deset milja, pa i više, bjesnio je veliki požar, ali između njega i jahača plamtjele su linije vatre u velikom polukrugu, koji na najbližem mjestu nije bio širi od tri milje. Jedva da je mogao išta više razabrati u mračnoj ravnici, a nije vidio nikakve nade da će svanuti jutro, niti je puhao vjetar bilo s koje strane.

Rohanska je vojska tiho nadirala u Gondorsko polje, navirući polagano ali uporno, poput plime što prodire kroz probijeni nasip koji su ljudi smatrali sigurnim. Ali volja i misli Crnoga zapovjednika bijahu potpuno usredotočene na grad koji zauzima. Do njega još nisu bile doprle vijesti koje bi ga upozorile da možda neće uspjeti u svom naumu.

Nakon nekog vremena kralj povede svoje ljude nešto dalje na istok ne bi li se snašao između zapaljenog grada i vanjskih polja. Još ih nisu primijetili, i još Théoden nije dao nikakav znak. Napokon opet zastane. Sad su već bili blizu grada. U zraku se osjećao miris paljevine i sjena smrti. Konji su bili nemirni. Kralj je i dalje nepomično sjedio na Snowmaneu i promatrao samrtne muke Minas Tiritha, ali kao da ga je odjednom obuzela neka tjeskoba ili strava. Reklo bi se da je sav došao nekako manji, obeshrabren starošću. Pa i Merry je osjećao kako ga je pritisnuo silan teret od užasa i dvojbe. Srce mu je polagano kucalo. Vrijeme kao da se zaustavilo na rubu neizvjesnosti. Zakasnili su! Ovo je gore nego da nisu uopće došli! Možda će Théoden klonuti, pognuti svoju staru glavu, okrenuti se i odšuljati se da se sakrije negdje u brdima?

Napokon Merry osjeti to, nedvojbeno – tu promjenu. Vjetar mu je zapuhao u lice! Svjetlo je zatreperilo. Daleko, daleko na jugu nazirali su se oblaci kao neka daleka siva obličja koja nadolaze i plove – iza njih je bilo jutro.

Ali u isti mah nešto sijevne, kao da je munja izbila iz zemlje ispod grada. Časak je grad lebdio u daljini užaren i sjajan, crn i bijel, najviša mu je kula blistala kao igla, a onda, kad je mrak ponovo zavladao, zatutnjala je u polju silna grmljavina.

Na taj zvuk kraljeva se pognuta prilika iznenada uspravi. Opet se doimao visok i ponosit; oduprijevši se o stremene, vikne na sav glas, jasnije nego što se ikad ijedan smrtnik oglasio:

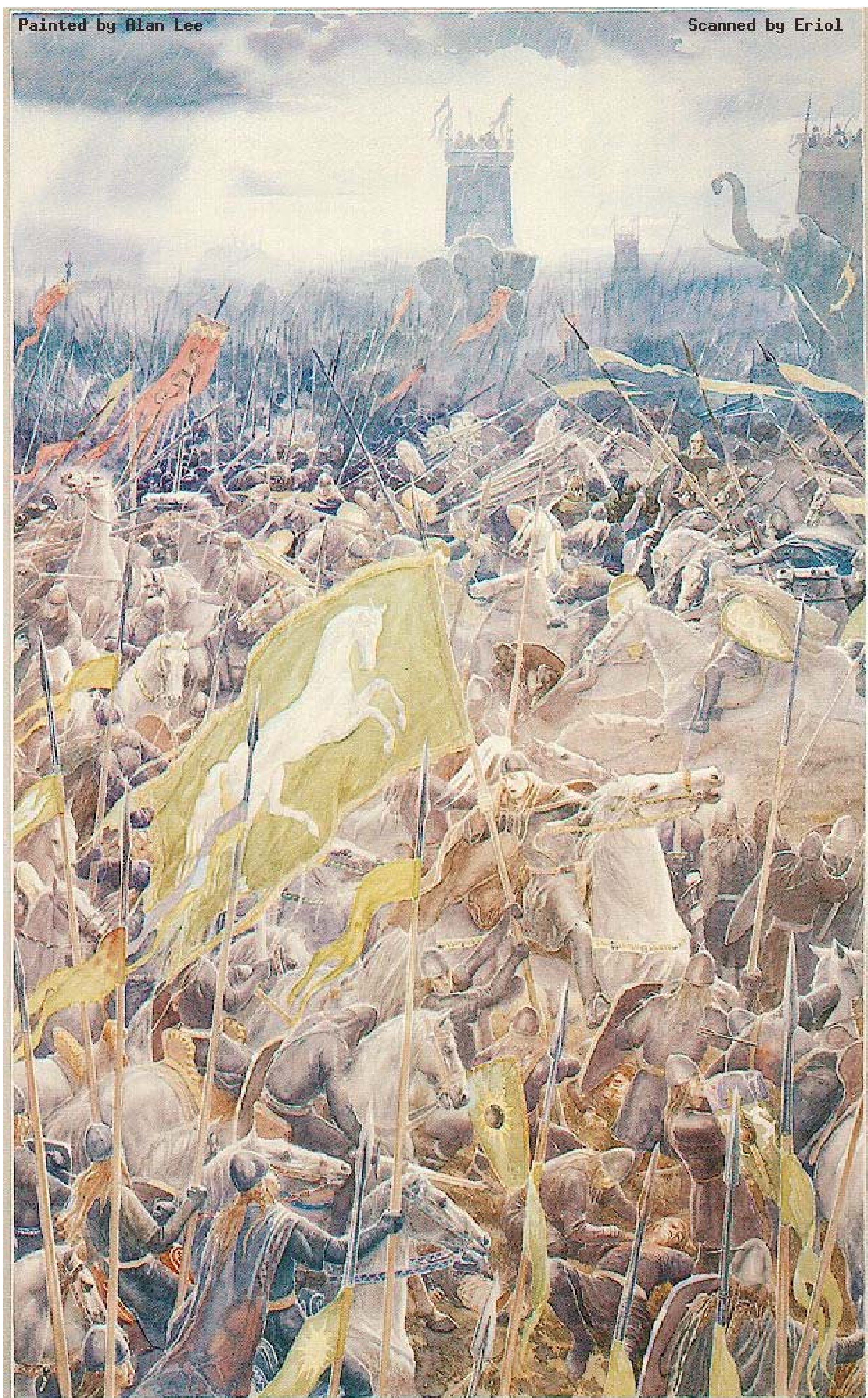
U boj! U boj! Théoden vas zove!
Spram zlodjela, paljevine, opačine
koplja naša nek polete, štitovi se raspolute!
Dan je mača, crven-dan je, prije neg se sunce rodi,
Uzjašimo i krenimo, sudba nas u Gondor vodi!

Nato dohvati od svoga stjegonoše Guthláfa veliki rog i tako puhne u njega da se rog raspadne. Umah svi rogovi u vojsci zvonko odjeknu; rohanski su rogovi treštali poput oluje u ravnici i grmljavine u gorju.

Uzjašimo i krenimo, sudba nas u Gondor vodi!

Iznenada kralj podvikne Snowmaneu i konj pojuri. Za njim se stijeg vijorio na vjetru, bijeli konj na zelenu polju, ali on je bio brži od stijega. Za njim su grmjeli vitezovi njegove kuće, ali je on i dalje prednjačio. Éomer je tako jurio da se bijeli konjski rep na kacigi vio za njim, a čelo prvog *éoreda* tutnjalo je kao zapjenjeni valovi što udaraju o obalu, ali nitko nije mogao prestići Théodena. Bio je kao začaran, ili je borbena pomama njegovih otaca potekla u njegovim žilama kao nov žar, a Snowmane ga je nosio poput kakvog drevnog boga, baš kao Oromëa Velikog u boju Valara dok je

svijet bio još mlad. Zlatni mu je štit bio otkriven, i gle! zasjao je poput slike sunca, a trava je buknula zelenim plamenom oko bijelih nogu njegova konja. Jer svanulo je jutro, jutro, i zapuhao je smorac; i nestalo je tame, a vojske su Mordora zacviljele, i prestravile se, i dale se u bijeg, i ginule, i gazila su ih kopita u bijesu. A onda je sva rohanska vojska zapjevala, pjevali su sjekući neprijatelje, jer su bili prožeti borbenim žarom, a njihova je pjesma, lijepa i strašna, doprla i do samoga grada.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

VI. poglavlje

BITKA NA PELENNORSKIM POLJIMA

Ali napad na Gondor nije vodio nikakav poglavica orkâ ni drumski razbojnik. Pomrčina se prerano povukla, prije roka koji joj je njezin gospodar odredio: sreća mu je načas okrenula leđa i svijet se okrenuo protiv njega; pobjeda mu je izmicala iz ruku baš kad je pružio ruku da je dohvati. Ali on je imao duge ruke. Još je uvijek zapovijedao i raspolagao silnim snagama. Kralj, Prstenova sablast, gospodar *nazgûla*, imao je svu silu oružja. Otišao je od Gradskih vrata i nestao.

Kralj Théoden izbio je na cestu koja vodi od Gradskih vrata do rijeke, pa je krenuo put grada koji nije više bio ni milju daleko. Malo je usporio kas tragajući za novim neprijateljima, pa su ga sustigli njegovi vitezovi, među njima i Dernhelm. Pred njima su, bliže zidinama, među opsadnim napravama, bili Elfhelmovi bojovnici, sjekući, ubijajući, tjerajući dušmane u vatrene rovove. Gotovo je već cijela sjeverna polovica Pelennora bila zauzeta, tabori su gorjeli, orci bježali prema rijeci kao krda ispred lovaca, a Rohanci išli amo-tamo kako su htjeli. Ali još nisu skršili opsadu ni osvojili Gradska vrata. Mnogo je neprijateljskih ratnika bilo još pred njima, a na drugoj polovici ravnice bile su postrojbe s kojima se još nisu ogledali. Na jugu iza ceste nalazila se glavnina haradrimske sile, njihovi konjanici bijahu se okupili oko stijega svoga poglavice. Motreći ispred sebe, poglavica je pri sve jačem svjetlu opazio kraljev stijeg. Vidio je da je kralj isprednjačio u bici i da ima malo svojih bojovnika oko sebe. Tad mu padne mrak na oči i on zaurla iz sveg glasa, pa razvije svoj stijeg, crnu guju na skrletu, i jurne s velikom skupinom konjanika na bijeloga konja na zelenu polju, a kad su Južnjaci isukali svoje krivošije, reklo bi se da su zvijezde zasjale.

Tad ga Théoden spazi i, ne čekajući da on njega napadne, podvikne Snowmaneu i pojuri mu uzagrepce u susret. Strahovit bijaše prasak njihova sraza. Ali bijela pomama Sjevernjaka bila je žešća, a njihovi su vitezovi bili vičniji dugim i opakim kopljima. Manje ih je bilo, ali su se probili kroz Južnjake poput munje kroz šumu. U najveću gužvu uletio je Théoden, sin Thengelov, a koplje mu se slomilo u ruci kad je oborio poglavicu s konja. Isukavši mač, jurne na stijeg pa sasiječe i kopljaču i stjegonošu, a crna guja padne na zemlju. Tad se sve ono što još nije posjeklo njihovo konjaništvo okrene i pobjegne glavom bez obzira.

Ali gle! odjednom usred te kraljeve pobjede potamni mu zlatni štit. Nebo je opet ugasilo jutro. Oko kralja zavlada tama. Konji se propeli i zanjištali. Ljudi zbačeni iz sedla ležali su ničice na zemlji.

"Amo! Amo!" vikne Théoden. "Ustajte, Eorlinzi!"

Ali Snowmane, prestravljen, visoko se propne hvatajući zrak, a onda silno zanjišti i sruši se na bok: probola ga crna strijela. Kralj je pao poda nj.

Velika sjena spustila se poput oblaka. A gle! bijaše to neko krilato stvorenje: ako je ptica, veća je od svih drugih ptica, i gola, nema na njoj ni perja ni paperja, a golema krila kožnata i razapeta. Možda je to neko stvorenje iz drevnog svijeta, čija se vrsta zadržala u hladnom, pod Mjesecom zaboravljenu gorju, i očuvala se do današnjih

dana, te je u nekom odvratnom gorskom gnijezdu izleglo svoj, zlu sklon, posljednji nakot u ovaj naopak čas? A Gospodar tame ga je uzeo i uzgojio odvratnim mesom dok nije izrastao preko mjere svih drugih bića što lete, pa ga je dao svome sluzi da na njemu jaše. Spuštala se ta neman sve niže i niže, a onda je savila svoja kožnata krila, zagraktala i pala na Snowmaneovo tijelo, zabola u njega pandže i ispružila dugi goli vrat.

Na njoj je sjedila neka spodoba u crnoj pelerini, grdna i opasna. Nosila je čeličnu krunu, samo što se između njena ruba i odore ništa nije vidjelo osim smrtonosnog sijevanja očima: bijaše to gospodar nazgûla. On se bio vinuo u zrak, dozvao svoga hata prije nego što je pomrčina uzmaknula, pa je sad opet stigao donoseći propast sa sobom, pretvarajući nadu u očaj a pobjedu u smrt. Vitlao je grdnim crnim buzdovanom.

Ali Théoden mu nije bio prepušten na milost i nemilost. Vitezovi njegove vladarske kuće ležali su mrtvi oko njega ili su ih raspomamljeni konji nosili nekud daleko. Ipak, jedan je od njih još bio tu: mladi Dernhelm, u koga je vjernost nadvladala strah. Plakao je jer je volio svoga gospodara kao oca. Merry je u jurišu sjedio neozlijeđen za njim na konju dok nije pala Sjena, a onda je prestravljeni Windfola zbacio obojicu sa sebe i odjurio pomamno niz ravnicu. Merry je bauljao poput omamljene životinje, a od užasa ga spopala muka i obnevidio je.

“Kraljev dvoranin! Kraljev dvoranin!” vapilo mu je srce u grudima. “Moraš ostati uz kralja! Rekao si da će ti biti kao otac.” Ali njegova volja nije ništa odgovarala a tijelo mu se treslo. Nije se usuđivao otvoriti oči ni dići pogleda.

Tad mu se u pomračenoj svijesti učini da čuje Dernhelma kako nešto govori, samo što mu se taj glas činio čudnim i podsjećao ga na jedan drugi poznati glas.

"Odlazi, odurni *dwimmerlaiku,* gospodaru strvina! Ostavi mrtve na miru!"

Nečiji hladan glas uzvrati:

"Pazi da se ne nađeš između *nazgûla* i njegova plijena! Jer tebe neće ubiti. Tebe će odnijeti u žalobne kuće, s onu stranu svakog mraka, gdje će ti meso biti požderano a skvrčena duša ostat će ti gola pred Okom bez kapaka."

Mač zazvecka pri izvlačenju.

"Radi što te volja ali ja ću te spriječiti u tome ako mognem."

"Spriječiti me? Budalo jedna! Nema živa čovjeka koji mene može u nečemu spriječiti."

Tad Merry od svih zvukova u tom času začuje najčudniji. Učini mu se da se Dernhelm smije, a smijeh mu je zvonio kao čelični prsten.

"Ali ja nisam živ čovjek! Pred tobom je žena. Ja sam Éowyn, kći Éomundova. Ti stojiš između mene i moga gospodara i rođaka. Odlazi ako nisi besmrtan! Jer, bio ti živ ili sjena koja nije mrtva, smlavit ću te ako ga takneš!"

Krilata neman obrecne se na nju, ali Prstenova sablast ništa ne odgovori, umuknula je kao da ju je iznenada spopala sumnja. Zgranutost načas nadvlada Merryjev strah. Otvori oči i ispred njega se digne pomrčina. Na nekoliko koraka od njega sjedila je ona grdna zvijer, oko nje je sve bilo mračno a nad njom se dizao gospodar *nazgûla* poput sjene očaja. Nešto ulijevo, nasuprot njima, stajala je ona koju je on zvao Dernhelmom. S nje je bila spala kaciga njene tajnovitosti i sjajna kosa, oslobođena spona, svijetlila je svojim blijedim zlatom na njenim plećima. Oči su joj

bile sive kao more, pogled čvrst pun smrti, a ipak su joj suze tekle niz obraze. U ruci je držala mač, a štit je podigla da se obrani od užasnog pogleda svoga neprijatelja.

Bijaše to Éowyn ali i Dernhelm. Jer Merryju sine u pamćenju lice koje je vidio kad su odlazili iz Dunharrowa: lice osobe koja traži smrt, koja nema nade. Samilost mu i veliko čudo obuzmu srce, i odjednom se u njemu javi hrabrost koja se u njegovu soju polako budi. Stisne šaku. Ona ne smije umrijeti, tako lijepa, tako očajna! U najmanju ruku, ne smije umrijeti sama, bez ičije pomoći.

Iako njihov neprijatelj nije bio licem okrenut njemu, Merry se nije usuđivao pomaknuti strepeći da pogled onih smrtonosnih očiju ne padne na nj. Polako, polako počeo je puziti na stranu, a Crni zapovjednik, obuzet sumnjom i zlobom prema ženi pred sobom, nije mario za nj ništa više nego za crva u blatu.

Iznenada ona grdna zvijer zamaše svojim odvratnim krilima šireći oko sebe neugodan zadah. Ponovo se vine u zrak, a onda se munjevito okomi na Éowyn kričeći i napadajući je kljunom i pandžama.

Ona ipak ne ustukne: rohanska djevojka, kraljevska kći, vitka ali tvrda poput čelične oštrice, lijepa ali strašna. Hitro zada nemani udarac, vješt i smrtonosan. Presiječe joj ispruženi vrat i odrubljena glava padne na zemlju kao kamen. Odskoči unatrag kad se grdosija stropošta, raširenih golemih krila, i tresne na zemlju. Njenim padom nestane i sjene. Oko Éowyn se prospe svjetlo, a kosa joj bljesne na suncu što se pojavilo.

Sa strvine na zemlji ustane Crni jahač, visok i opasan, nadnesen nad njom. Zavitla buzdovanom i ispusti krik mržnje koji zapeče uši poput otrova. Njen se štit raspadne na komadiće. Slomio joj je i ruku pa ona padne na koljena. On se nadvije nad nju kao oblak, sijevne očima i podigne buzdovan da je dokrajči.

Ali odjednom i on posrne jaučući od žestoke boli, promaši je i zabije buzdovan u zemlju. Merry ga je pogodio mačem s leđa, probio mu crnu pelerinu i ispod oklopa zario mu mač u tetivu iza snažnog koljena.

"Éowyn! Éowyn!" vikne Merry. A ona, glavinjajući, osovi se na noge i posljednjim snagama zarije mač između krune i pelerine dok su se široka ramena saginjala nad nju. Mač se slomi na više mjesta sijevajući. Kruna se otkotrlja zvekećući. Éowyn padne ničice na palog neprijatelja. Ali gle! pelerina i oklop bijahu prazni. Ležali su bezoblični na zemlji, rastrgani i ispremetani, a drhtavi zrak propara vrisak, koji se prometne u prodorno zavijanje i izgubi se s vjetrom; zamre taj bestjelesni glas i iščezne, i nikad ga više čuti nije bilo u tom razdoblju ovoga svijeta.

Hobit Meriadoc stajao je usred svih tih mrtvaca žmirkajući poput sove na danjem svjetlu jer je obnevidio od suza. Kao kroz maglu pogledao je Éowyninu lijepu glavu dok je nepomično ležala na zemlji, a onda je pogledao u lice kralja palog usred svoje pobjede. Jer Snowmane se, u smrtnim mukama, ponovo otkotrljao s njega, ali je svome gospodaru došao glave.

Tad se Merry sagne i dohvati kraljevu ruku da je poljubi, kad gle! Théoden otvori oči, bistre oči, i progovori tiho, na jedvite jade.

"Zbogom, majstore Holbytla!" reče mu. "Skršeno mi je tijelo. Odlazim k svojim ocima. Ali sad se čak ni u njihovu dičnu društvu nemam čega stidjeti. Oborio sam Crnu guju. Tmurno jutro, vedar dan, i zlatni smiraj!"

Merry nije mogao ni riječi progovoriti pa iznova proplače.

"Oprostite mi, gospodaru" protisne napokon "što sam prekršio vašu zapovijed. U vašoj službi nisam učinio ništa više nego plakao na našem rastanku."

Stari se kralj nasmiješi.

"Ne tuguj! Opraštam ti. Nitko ti ne može poreći da imaš veliko srce. Živi odsad u blaženstvu, a kad budeš sjedio na miru sa svojom lulom, spomeni se mene! Jer nikad nećemo sjediti u Meduseldu kao što sam ti obećao niti ću te slušati kako govoriš o svom poznavanju trava." Sklopi oči a Merry se pokloni pred njim. Domalo kralj iznova prozbori: "Gdje je Éomer? Sve slabije vidim a volio bih ga još vidjeti prije nego što odem. Na njemu je da bude kralj poslije mene. I volio bih poručiti nešto Éowyn. Ona, ona nije htjela da je ostavim, a sad je više neću vidjeti, a draža mi je od kćeri."

"Gospodaru, gospodaru" promuca Merry "ona je…"

Ali uto se razlegne velika graja, a oko njih se posvuda oglase rogovi i trublje. Merry se osvrne oko sebe: posve je bio smetnuo s uma rat i činilo mu se da je prošlo više sati otkako je kralj pojahao u smrt, iako je to zapravo bilo maločas. Međutim, sad je uvidio da im prijeti opasnost da se nađu u samom središtu velike bitke koja će se uskoro zametnuti.

Nove su neprijateljske postrojbe hitale od rijeke cestom, od zidina su pridolazile legije iz Morgula, s južnih polja pristizali su pješaci iz Harada s konjanicima ispred sebe, a iza njih su stršila grdna leđa *mûmakila* s ratnim kulama na leđima. Ali na sjeveru je Éomerova bijela perjanica predvodila nastupanje Rohanaca koje je on iznova bio okupio i poveo za sobom. Iz samog je grada pak pokuljalo sve ljudstvo što se nalazilo u njemu, a na čelu im je srebrni labud Dola Amrotha odbacivao neprijatelja od Gradskih vrata.

Merry načas pomisli: “Gdje je Gandalf? Zar nije ovdje? Zar nije mogao spasiti kralja i Éowyn?” Ali uto je hitro dojahao Éomer, a s njim i vitezovi iz kraljeve pratnje koji su još ostali živi i zagospodarili ponovo svojim konjima. U čudu su gledali strvinu grozomorne nemani koja je ležala na zemlji i kojoj se njihovi konji nisu htjeli primaknuti. Ali Éomer skoči iz sedla, i obuzmu ga jad i očaj dok je prilazio kralju zastajući pred njim bez riječi.

Tad jedan od vitezova dohvati kraljev stijeg iz ruke stjegonoše Guthláfa koji je ležao mrtav, pa ga podigne uvis. Théoden polako otvori oči. Kad ugleda stijeg, dade znak da ga predaju Éomeru.

"Zdravo, kralju Marke!" reče mu. "Jaši dalje do pobjede! Pozdravi Éowyn!"

I tako je umro a da nije ni znao da Éowyn leži do njega. Oni koji su stajali u blizini proplaču vičući:

"Kralj Théoden! Kralj Théoden!"

Éomer im dobaci:

Ne žalite odveć! Moćan bje taj što ga smrt pokosi,
I častan bje mu kraj. Kad humak mu uzdignemo,
tad će žene zajecati. A sad rat nas zove!

Ipak, proplakao je i sam dok je to govorio.

"Neka ovi vitezovi ostanu ovdje" reče "i odnesu ga sa svim počastima s ovog polja da ga bitka ne pregazi! Jest, i sve ostale kraljeve ljude što ovdje leže!"

Pa pogleda pobijene i prisjeti se njihovih imena. Tad odjednom opazi među njima i svoju sestru Éowyn i prepozna je. Zastao je na tren, kao čovjek koji je usred krika pogođen strijelom u samo srce, a onda problijedi kao krpa i spopadne ga hladan bijes tako da ne mogaše neko vrijeme ni riječi izustiti. Obuzme ga samrtno raspoloženje.

"Éowyn! Éowyn!" zavapi naposljetku. "Éowyn, kako si dospjela ovamo? Kakvo je ovo ludilo ili đavolija? Smrt, smrt, smrt! Neka nas sve odnese smrt!"

Zatim, bez razmišljanja, ne čekajući na dolazak onih iz grada, obode konja i pojuri na čelo velike vojske, puhne u rog i pozove sve glasno na juriš. Poljem se razlegne njegov zvonki glas:

"Smrt! Jašite, jašite sve do propasti i kraja svijeta!"

Vojska se pokrene. Ali Rohanci nisu više pjevali, nego su vikali *Smrt!* Snažnim i strahovitim glasom i jahali sve brže i brže, poput silne plime, pokraj svoga palog kralja, tutnjeći svejednako prema jugu.

Hobit Meriadoc stajao je i dalje žmirkajući kroza suze, nitko mu se nije obraćao, zapravo se činilo da ga nitko i ne primjećuje. Otare suze i sagne se da digne zeleni štit koji mu je Éowyn bila dala, i zabaci ga na leđa. Tad potraži mač što mu je bio ispao iz ruke, jer kad je zadao udarac njime, ruka mu je obamrla pa se sad mogao služiti samo ljevicom. I gle! na zemlji je pred njim ležalo njegovo oružje, ali se oštrica dimila kao suha grančica bačena u vatru. Dok ju je gledao, uvijala se i uvijala dok nije posve izgorjela.

Tako je završio mač iz Grobnog humlja, proizvod sa zapadnih strana. Ali bio bi sretan da je znao za tu njegovu sudbu onaj koji ga je bio polako skovao, nekoć davno u Sjevernom kraljevstvu, kad su Dúnedaini bili mladi a glavni im neprijatelj bilo zloglasno kraljevstvo Angmar i njegov kralj vještac. Nijedna druga oštrica, pa i da su njome rukovale snažnije ruke, ne bi bila zadala tom neprijatelju tako ljutu ranu, rasjekla ono meso što nije bilo mrtvo i razbila čaroliju kojom mu bijahu prišivene nevidljive tetive za volju.

Ljudi su prebacili pelerine preko motki kopalja i tako načinili nosila da odnesu kralja do grada, a drugi su nježno podigli Éowyn i ponijeli je za njim. Ali ljude iz kraljeve pratnje nisu još mogli odnijeti s polja. Na onom su mjestu bila pala sedmorica njegovih vitezova, među njima i njihov vođa Déorwine. Stoga su ih samo odvojili od neprijateljâ i one gnusne nemani i zagradili ih kopljima. Poslije, kad je sve bilo gotovo, ljudi su se vratili, naložili vatru i spalili strvinu nemani, a za Snowmanea su iskopali grob i postavili nada nj kamen, na kojem bijaše urezano na jezicima Gondora i Marke:

Svom je gospodaru vjeran sluga bio,
lakih nogu, bijele grive, ipak, smrt mu je donio

Na Snowmaneovu humku izrasla je zelena i visoka trava, a ono mjesto na kojem je spaljena neman ostalo je zauvijek crno i golo.

Merry je polako i tužno stupao uz nosila ne obazirući se više na bitku. Bio je umoran i sve ga je boljelo, i udovi su mu drhtali kao da mu je hladno. Od mora je naišla velika kiša i činilo se da sva bića plaču za Théodenom i Éowyn gaseći suzama požare u gradu. Kao kroz maglu, opazio je uskoro kako im se približava prethodnica bojovnika iz Gondora. Imrahil, knez od Dol Amrotha, dojaše i stane pred njih.

"Kakav to teret nosite, ljudi iz Rohana?" vikne.

"Kralja Théodena" odgovore mu oni. "Mrtav je. Ali kralj Éomer kreće sad u bitku: to je onaj s bijelom perjanicom na vjetru."

Tad knez sjaše s konja i klekne pred odar da iskaže počast kralju i njegovu silnom jurišu, te proplače. Ustavši, pogleda Éowyn i zgrane se.

"Pa ovo je žena?" reče. "Zar su čak i žene iz Rohana krenule u rat da nam pomognu?"

"Nisu, nego samo ova jedna" odgovore mu oni. "To vam je gospa Éowyn, sestra Éomerova; ni mi nismo znali do sada da je krenula s nama, i silno nam je žao zbog toga."

Kad je knez vidio kako je lijepa, iako joj lice bijaše blijedo i hladno, saginjući se da je bolje promotri, dodirne joj ruku.

"Ljudi iz Rohana!" uzvikne. "Pa zar nema vidara među vama? Ona jest ranjena, možda i nasmrt, ali rekao bih da je još živa."

I prinese njenim hladnim usnama jarko uglačan oklop na svojoj ruci, i gle! na njemu se pojavi jedva primjetna maglica.

"Sad je najvažnija hitnja" reče i pošalje konjanika da brže-bolje dovede pomoć iz grada. Zatim se duboko pokloni palima, oprosti se sa svima, uzjaše konja i ode u bitku.

Bitka se na Pelennorskim poljima razmahala, sve su bučniji bivali zveket oružja, ljudska graja i njištanje konja. Puhalo se u rogove i trublje su treštale, a *mûmakili* su rikali podbadani na borbu. Ispod južnih zidina grada, pješaci Gondora navaljivali su na legije Morgula koje su tu još bile na okupu u velikom broju. Ali konjanici su otišli na istok da pomognu Éomeru: Húrin Visoki, čuvar ključeva, i poglavar Lossarnacha, i Hirluin sa Zelenih bregova, i lijepi knez Imrahil sa svojim vitezovima.

U posljednji su čas stigli u pomoć Rohancima, jer je sreća okrenula leđa Éomeru i žestina mu se osvetila. Silna pomama njegova juriša potpuno je poremetila prve neprijateljske redove i njegovi su jahači zabili duboke klinove u južnjačke postrojbe obarajući im konjanike i nemilosrdno gazeći pješake. Ali konji nisu htjeli ići tamo gdje su bili *mûmakili*, prezali su od njih i skretali na drugu stranu, pa su te velike nemani, nenapadane, ostajale stajati kao obrambene kule, a Haradrimi su se okupljali oko njih. Ako su sami Haradrimi bili na početku sukoba brojčano tri puta jači od Rohanaca, uskoro su se ovi potonji našli u još težem položaju, jer su svježe neprijateljske snage neprestano pristizale od Osgiliatha. Ondje su se bile okupile za pljačku grada i silovanje Gondora čekajući poziv svoga zapovjednika. On je sad bio posječen, ali ih je njegov pomoćnik iz Morgula Gothmog potjerao u bitku, Istočnjake oboružane sjekirama i Variage iz Khanda, Južnjake u skrletu, a iz Dalekog Harada crne ljude nalik na polutrolove, bijelih očiju i crvenih jezika. Jedni su od njih pohitali

za Rohancima da ih napadnu s leđa, a drugi su udarili na zapad da potisnu snage Gondora i spriječe ih da se spoje s Rohancima.

Upravo kad je dan počeo okretati leđa Gondoru i nade im se pokolebale, u gradu se razlegne nova graja, negdje oko sredine prijepodneva, i zapuše snažan vjetar šibajući kišu na sjever, a sunce zasja. Na čistom zraku stražari na zidinama opaze u daljini novu sliku užasa i izgube posljednju nadu.

Jer Anduin je, od okuke kod Harlonda, tako tekao da su ljudi iz grada vidjeli njegov tok u dužini od desetak milja, a tko je imao oštro oko, mogao je vidjeti svaki brod koji bi se približio. Gledajući na tu stranu zavapili su od očaja jer su naspram ljeskave vode spazili brodovlje tjerano vjetrom: brze jedrenjake i lađe duboka gaza s mnogo vesala i s crnim jedrima napuhanim vjetrom.

"Umbarski gusari!" povikali su ljudi. "Umbarski gusari! Gledajte! Eno umbarskih gusara! Znači da je Belfalas pao, i da su Ethir i Lebennin zauzeti! Gusari idu na nas! Ovo je zadnji udarac zle kobi!"

Jedni su bez zapovijedi, jer im u gradu nije više tko imao zapovijedati, odjurili do zvonâ i zazvonili na uzbunu, a drugi su opet zatrubili trubljama na uzmak.

"Vratite se na zidine!" vikali su. "Vratite se na zidine! Vraćajte se u grad prije nego što nas sve svladaju!"

Ali vjetar koji je gonio lađe odnese njihove povike na drugu stranu.

Uostalom, Rohancima nisu bile potrebne nikakve vijesti ni uzbune. I sami su lijepo vidjeli crna jedra. Jer Éomer je bio ciglu milju daleko od Harlonda, a velika masa njegovih neprijatelja bila je između njega i tamošnje luke dok su novi dušmani pritjecali poput vihora odostraga odsijecajući ga od kneza. Kad je bacio pogled na rijeku, nada mu je zamrla u srcu, a vjetar koji je bio blagoslovio sad je prokleo. Vojska Mordora dobila je pak krila pa je, obuzeta novim žarom i pomamom, krenula u napad urlajući na sav glas.

Éomer se smrknuo a u glavi mu se opet razbistrilo. Zapovjedi da se rogovi oglase i pozovu ljude da se svi koji mogu okupe oko njegova stijega, jer je naumio na kraju podići velik zid od štitova, stati i boriti se tu do posljednjeg čovjeka, i izvesti pothvate o kojima će se pjevati u pjesmama o Pelennorskim poljima, iako na zapadu neće ostati nijednog čovjeka koji bi se sjećao kralja Marke. Stoga odjaše do zelena brežuljka, pobode tu svoj stijeg i Bijeli konj zaleprša na vjetru.

Iz sumnje, iz mraka došao sam do dana
Što se rađa, suncu pjevajući, mača isukana.
Do kraja nade jahao sam sve dok srce puklo nije.
Za bijes i propast i krv što je sumrak lije.

Te je stihove izgovorio ali se nasmijao kazujući ih. Jer opet ga je obuzela borbena strast, a bio je još neozlijeđen, i bio je mlad, i bio je kralj: gospodar strašna naroda. I gle! još dok se smijao očaju, ponovo baci pogled na crne lađe i podigne uvis mač da ih izazove na boj.

A onda ga obuzme iznenađenje i silna radost, pa hitne mač uvis, put sunca, i zapjeva hvatajući ga. Svi su pratili njegov pogled, i gle! na prvoj lađi pojavi se velika zastava, a vjetar je razvije kad lađa zaplovi prema Harlondu. Na zastavi je cvjetalo Bijelo stablo, a to je značilo Gondor; oko njega je bilo sedam zvjezdica, a nad njima

visoka kruna, znamenje Elendilovo koje nijedan gospodar bezbroj godina nije nosio. Zvjezdice su na suncu buknule jer ih je od dragulja bila izradila Arwen, kći Elrondova, a kruna je sjala na jutarnjem svjetlu jer bijaše izvezena od *mithrila* i zlata.

Tako je Aragorn, sin Arathornov, Elessar, nasljednik Isildurov, stigao sa Staza mrtvih nošen vjetrom s mora do kraljevstva Gondor. Veselje Rohanaca bijaše prava bujica smijeha i sijevanje mačevima, a radost i iznenađenje grada objavi trubljenje truba i zvonjava zvona. U vojskama Mordora zavlada pometnja, jer im se učinilo da su nekom nevjerojatnom čarolijom njihove lađe odjednom pune njihovih neprijatelja, pa ih obuzme crni užas, jer su spoznali da se plima usuda okrenula protiv njih i da je propast na pomolu.

Vitezovi Dol Amrotha jahali su na istok goneći neprijatelja pred sobom: ljude-trolove i Variage i orke koji ne podnose sunčevo svjetlo. Éomer je napredovao prema jugu i neprijatelji su bježali pred njim, zahvaćeni između čekića i nakovnja. Jer ljudi su skakali s lađa na kejove Harlonda i šibali na sjever poput oluje. Bili su tu i Legolas i Gimli vitlajući svojom sjekiricom, i Halbarad sa stijegom, i Elladan i Elrohir sa zvijezdama na čelu, i čvrstoruki Dúnedaini, graničari sa sjevera, predvodeći hrabre bojovnike iz Lebennina i Lamedona i s lenâ na jugu. Ali je ispred svih stupao Aragorn s Plamenom zapada, Andúrilom nalik na ponovo rasplamsanu vatru, s prekovanim Narsilom, smrtonosnim kao što je nekoć bio, a na čelu mu gori zvijezda Elendilova.

I tako su se napokon Éomer i Aragorn susreli usred bitke, oslonili se na mačeve i zadovoljno pogledali jedan drugoga.

"Eto, opet smo se sreli iako su između nas bile sve vojske Mordora" reče Aragorn. "Zar ti nisam upravo tako rekao u Rogradu?"

"Rekao si" potvrdi Éomer "ali nada često vara, a ja nisam onda još znao da si ti tako vidovit. Neočekivana je pomoć dvostruka blagodat, a nikad nije bilo radosnijeg susreta prijatelja." Pa pruže jedan drugome ruku. "A nije bilo ni pravodobnijeg susreta od ovoga" proslijedi Éomer. "Došao si u posljednji čas, prijatelju! Snašli su nas teški gubici i jadi."

"Hajdmo ih onda osvetiti pa ćemo onda o njima pričati!" odsiječe Aragorn, pa se obojica vrate u bitku.

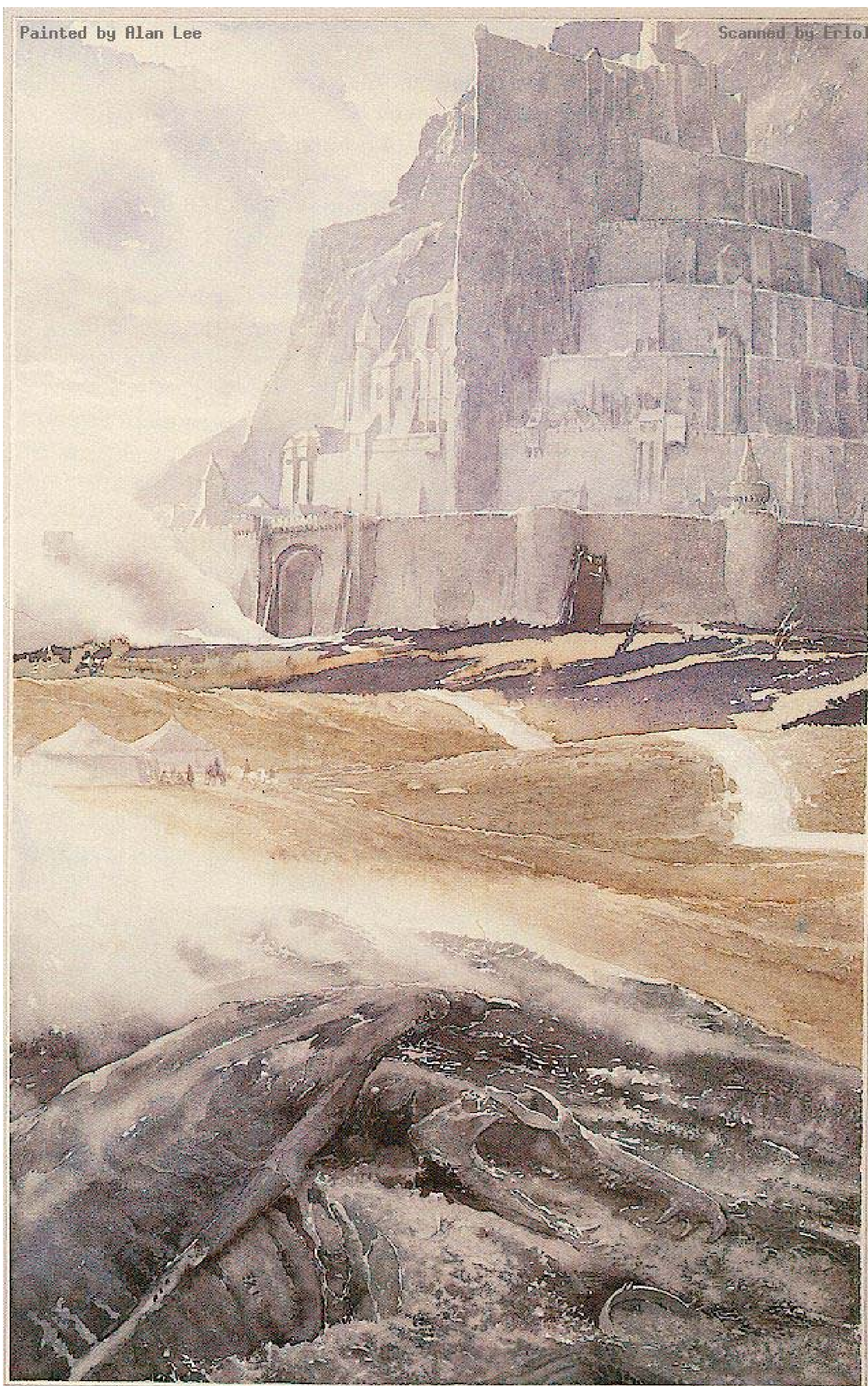
Još su se dugo i žestoko borili i nadmetali; jer Južnjaci su bili smioni i odlučni, i ogorčeni u svom očaju, a Istočnjaci snažni i okorjeli bojovnici koji nisu tražili milosti. I tako su se ovdje-ondje, pokraj spaljene kuće ili suše, na brežuljku ili humku, pod zidinama ili u polju, još okupljali, oporavljali i borili do samog kraja dana.

Napokon sunce zađe za Mindolluin i ispuni nebo velikim požarom tako da su brda i gorje bili rumeni kao krvlju obojeni; vatra je gorjela u rijeci, a trava je na Pelennoru bila crvena u sumrak. Tog je sata okončana velika bitka na Gondorskom polju, a u krugu Rammasa nije ostalo ni jednog jedinog živog neprijatelja. Svi su pobijeni, osim onih koji su pobjegli da poginu ili se utope u crvenoj pjeni na rijeci. Malo ih se vratilo na istok do Morgula ili Mordora, a do zemlje Haradrima doprla je samo priča izdaleka: glas o gnjevu i užasu Gondora.

Aragorn, Éomer i Imrahil vratili su se na konjima do Gradskih vrata, toliko umorni da se nisu mogli ni veseliti ni tugovati. Sva su trojica ostali neozlijeđeni jer su bili takve sreće i tako vješti u baratanju svojim moćnim oružjem da se doista malo koji

neprijatelj usudio da ih dočeka ili pogleda u oči u času njihova gnjeva. Međutim, mnogi su drugi bili ranjeni ili osakaćeni ili su poginuli na bojištu. Sjekirama je sasječen Forlong dok se borio sâm i bez konja; Duilina iz Morthonda i njegova brata zgazili su *mûmakili* kad su ih napali vodeći strijelce da gađaju nemani u oči. Ni naočiti Hirluin neće se vratiti na Pinnath Gelin, ni Grimbold u Grimslade, ni Halbarad, čvrstoruki graničar, u Sjeverne zemlje. Nemalo ih je palo, glasovitih i bezimenih, zapovjednika i vojnika, jer bila je to velika bitka i nijedna je priča nije svu ispričala. Tako je mnogo kasnije pjesnik u Rohanu ustvrdio u svojoj pjesmi o grobnom humlju kod Mundburga:

O rogovima kako u brdima huče čuli smo priče,
O mačevima sjajnim iz Kraljevstva Južnog,
O konjima kako jure kroz kamenu zemlju
Poput jutarnjeg vjetra. O ratu što bukti.
O mjestu gdje pade Théoden, moćni vladar.
I zelenim se pašnjacima i zlatnim dvorima
Na sjevernim poljima nikad ne vrati
Veliki vojskovođa. Ni Harding, ni Guthlaf,
Ni Dunhere, ni Deorwine, ni vrli Grimbold,
Ni Herefara, ni Herubrand, ni Horn, ni Fastred.
Svi u boj krenu i svi zginu daleko od doma
I sada leže pod zemljom u humlju Mundburga,
Uz svoje suborce, gospodare Gondora.
Ni Hirluin Lijepi u brda kraj mora,
Ni Forlong Stari u doline rascvjetane,
Ne vrate se slavom ovjenčani, kao ni strijelci
Kršni Derufin i Duilin do tamnih voda
Jezera Morthonda pod sjenom gora.
Tog jutra smrt sa smirajem dana
Uze i plemstvo i puk. Svi oni već dugo sniju
Pod travom Gondora uz Veliku rijeku.
Siva je sada poput suza u srebrnom bijegu
Crvena onomad bje, hučna i divlja:
Krvlju obojene pjene pod ognjenim suncem;
Ko svjetionici planu planine te noći
A crvena rosa kanu po Rammas Echoru.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol

VII. poglavlje

DENETHOROVA LOMAČA

Kad se tamna sjena pokraj Gradskih vrata povukla, Gandalf je ostao nepomično sjediti. Ali Pippin je ustao kao da mu je pao kamen sa srca, pa je stajao osluškujući dozivanje rogova, i mislio da će mu srce prepući od radosti. Nikad u potonjim godinama nije mogao slušati zov roga iz daljine a da mu suze ne navru na oči. Onda se iznenada sjeti svoje službe pa brže-bolje potrči. U taj mah pomakne se i Gandalf, reče nešto Shadowfaxu i htjede ući na Gradska vrata.

"Gandalfe, Gandalfe!" zovne ga Pippin a Shadowfax zastane.

"Što ti tu tražiš?" upita ga Gandalf. "Nije li propis u ovom gradu da svi koji nose crnu i srebrnu odoru moraju ostati u citadeli ako im poglavar ne dopusti da odu?"

"Meni je dopustio" odgovori Pippin. "Rekao mi je neka idem. Ali ja se bojim. Tamo bi se gore moglo nešto strašno dogoditi. Poglavar nije pri sebi, mislim. Bojim se da će se ubiti, i da će ubiti i Faramira. Ne biste li vi mogli štogod učiniti?"

Gandalf pogleda kroz razjapljena Gradska vrata a s polja začuje kako se pojačava bojna gungula. Stisne šaku i dobaci:

"Ne mogu. Vani je Crni jahač, još će navući propast na nas. Nemam vremena."

"Ali Faramir!" zavapi Pippin. "Nije mrtav, a spalit će ga živa ako ih netko ne spriječi u tome."

"Spalit će ga živa?" ponovi Gandalf. "Šta to pričaš? Samo budi kratak!"

"Denethor je otišao do grobnica" reče Pippin "i zapovjedio da ponesu i Faramira, kaže da ćemo ionako svi izgorjeti, i da on neće čekati, i neka pripreme lomaču i spale na njoj i njega i Faramira. I poslao je ljude po drva i ulje. Ja sam to kazao Beregondu, ali se bojim da se on neće usuditi napustiti svoje mjesto jer je na straži. A i što bi mogao uraditi?" Pippin ispripovjedi sve što je znao dodirujući drhtavim rukama Gandalfa po koljenu. "Zar ne biste vi mogli spasiti Faramira?"

"Možda bih i mogao" odgovori mu Gandalf "ali ako njega spasim, onda će, bojim se, drugi stradati. Ma dobro, idem s tobom jer mu nitko drugi sad ne može pomoći. Ali bit će zlo i naopako. Neprijatelj ima čak i usred našeg uporišta moći da nas udari: to je sve njegova volja na djelu."

Pošto se odlučio, munjevito je djelovao. Zgrabio je Pippina i posjeo ga preda se, pa potjerao Shadowfaxa samo jednom riječju. Kloparali su uza strme ulice Minas Tiritha dok je ratna buka iza njih sve više rasla. Posvuda su se ljudi dizali iz očaja i užasa, laćali se oružja i dovikivali jedan drugome: "Došli su Rohanci!" Zapovjednici su vikali, bojne se postrojavale, mnogi su već stupali niz ulice prema Gradskim vratima.

Susreli su kneza Imrahila, koji im dobaci:

"Kamo ćete, Mithrandire? Rohanci se bore na poljima Gondora! Moramo prikupiti sve snage koje imamo."

"Trebat će vam svaki čovjek, pa i više od toga" odvrati Gandalf. "Požurite! Ja ću doći za vama čim uzmognem. Imam nešto hitno obaviti kod poglavara Denethora. Preuzmite zapovjedništvo u odsutnosti poglavara!"

Njih su dvojica produžila dalje; dok su se penjali i približavali citadeli, oćutjeli su vjetar na licu i zapazili odbljesak jutra u daljini, svjetlo što je raslo na južnoj strani neba. Ali ono im nije donijelo mnogo nade jer nisu znali kakvo ih zlo očekuje, i bojali su se da će zakasniti.

"Pomrčina se gubi" reče Gandalf "ali još leži na gradu."

Pred vratima citadele nije bilo straže.

"Znači da je Beregond otišao" reče Pippin s nešto više nade u glasu.

Pohitali su cestom što je vodila do Zatvorenih vrata. Bila su širom otvorena a pred njima je ležao vratar. Netko ga je ubio i uzeo mu ključ.

"Opet djelo Neprijateljevih ruku!" reče Gandalf. "Takve stvari on voli: da prijatelj ratuje s prijateljem; podijeljena vjernost u pometnji srdaca." Sjaše i naloži Shadowfaxu da se vrati u konjušnicu. Reče mu: "Prijatelju moj, trebalo je da nas dvojica već poodavno budemo na bojištu, ali su me zadržale druge brige. Ipak, dođi brzo ako te zovnem!"

Prošli su kroz vrata i zaputili se niz vijugavi puteljak. Svjetlo je bivalo sve jače i veliki stupovi i kipovi uz puteljak promicali su polako mimo njih kao sive sablasti.

Iznenada tišinu prekinu povici odozdo i zveket mačeva: zvuci kakvi se nisu čuli na ovom svetom mjestu otkako je grad podignut. Napokon su došli do Rath Dínena i pohitali prema Kući namjesnikâ što se nazirala u polumraku sa svojom velebnom kupolom.

"Prestanite! Prestanite!" poviče Gandalf i skoči na kamene stube pred vratima. "Prestanite s tim ludilom!"

Pred njima su stajale Denethorove sluge s mačevima i bakljama u rukama, a na najvišoj stepenici, na trijemu, stajao je Beregond sâm u crnoj i srebrnoj gardijskoj odori, ne dopuštajući da otvore vrata. Dvojica su već bila pala od njegova mača kaljajući krvlju sveto tlo, a drugi su ga kleli nazivajući ga odmetnikom i izdajicom svoga gospodara.

Dok su Gandalf i Pippin trčali prema njima, začuli su iz kuće mrtvih Denethora kako viče:

"Brže, brže! Učinite što sam vam rekao! Ubijte tog otpadnika! Zar moram to sâm učiniti?"

Nato se vrata, koja je Beregond lijevom rukom držao zatvorena, širom otvore i na njima se pojavi poglavar grada, visok i strašan; u očima mu gorio plamen, a u ruci je držao isukan mač.

Ali Gandalf jurne uza stube i ljudi ustuknu pred njim pokrivši oči rukama, jer se pojavio kao bijelo svjetlo na mračnom mjestu, ljut kao ris. Podigne ruku i jednim zamahom izbije Denethoru iz ruke mač koji odleti i padne iza njega u sjenu kuće. Denethor, sav zgranut, uzmakne pred njim.

"Što je ovo, gospodaru?" upita ga čarobnjak. "Kuće mrtvih nisu za žive ljude. I zašto se ljudi bore ovdje na svetom tlu kad ispred Gradskih vrata ima rata napretek? Ili, da nije možda naš Neprijatelj dopro do samog Rath Dínena?"

"Otkad to gospodar Gondora mora tebi polagati račune?" upita ga Denethor. "Zar ja zbilja ne mogu zapovijedati svojim slugama?"

"Možete" odgovori Gandalf. "Ali drugi mogu osporavati vašu volju kad zagazite u ludilo i zlo. Gdje vam je sin Faramir?"

"Leži tu unutra" otpovrne Denethor "i gori, već gori! Zapalili su ga. Uskoro će ionako sve izgorjeti. Zapad je propao. Sve će ovo izgorjeti u velikom požaru i svemu će doći kraj. Pepeo i dim koje će raznijeti vjetar!"

Kad je Gandalf uvidio kakvo ga je ludilo spopalo, pobojao se da nije već počinio kakvo zlodjelo, pa se progura mimo njega, a za njim i Beregond i Pippin, do samog stola u sredini. Na stolu je ležao Faramir svejednako sanjajući u bunilu. Drva bijahu naslagana ispod stola i visoko oko njega. Sve bijaše natopljeno uljem, čak i Faramirova odjeća i pokrivači, ali još ništa nije bilo zapaljeno. Tad Gandalf otkrije snagu što se krila u njemu, baš kao što je i svjetlo njegove moći bilo skriveno ispod sive pelerine. Skoči na svežnjeve pruća, bez po muke podigne bolesnika i ponese ga prema vratima. Ali dok je to činio, Faramir prostenje i zovne u snu oca.

Denethor se lecne kao da se probudio iza sna, plamen mu se ugasi u očima, proplače i reče:

"Ne uzimajte mi sina! Zove me."

"Zove" potvrdi Gandalf "ali ne možete još do njega. On mora potražiti lijek na pragu smrti, a možda ga neće ni naći. Na vama je pak da pođete u bitku za svoj grad, gdje vas možda čeka smrt. To u dubini srca i sami znate."

"On se neće više probuditi" reče Denethor. "Ova je bitka uzaludna. Zašto bismo još živjeli? Zašto ne bismo pošli u smrt jedan uz drugoga?"

"Vi niste ovlašteni, namjesniče Gondora, da određujete čas naše smrti" odgovori mu Gandalf. "To su mogli samo poganski kraljevi, pod vlašću Crne sile, koji su se ubijali u svojoj oholosti i očaju, a da bi olakšali sebi smrt, ubijali su i svoj rod."

Tad Gandalf izađe na vrata i iznese Faramira iz mrtvačke kuće, položi ga na nosila na kojima su ga bili donijeli i koja su stajala na trijemu. Denethor je pošao za njim i zastao dršćući, čeznutljivo motreći sinovo lice. Načas se pokoleba dok su svi stajali oko njega, nijemi i nepomični, gledajući ga kako se muči.

"Hodite!" reče mu Gandalf. "Trebaju nas. Vi još možete mnogo toga učiniti."

Tad se iznenada Denethor nasmije. Opet je stajao onako visok i ponosit, pa se brže-bolje vrati do stola i uzme s njega jastuk na kojem je počivala Faramirova glava. Vrativši se do vrata, skine navlaku s jastuka, i gle! u rukama je držao *palantir*. Kad ga podigne uvis, svima se učini da je u kugli planuo plamen, tako te bi se reklo da je poglavaru lice obasjano crvenim ognjem, da je isklesano od tvrda kamena i oštro ocrtano crnim sjenama, plemenito, uznosito i strašno. Oči mu se zakrijesile.

"Oholost i očaj!" uzvikne. "Zar si ti zbilja mislio da su oči Bijele kule slijepe? Ma vidio sam ja više nego što ti znaš, siva budalo! Jer tvoja je nada puko neznanje. Idi onda pa ga liječi! Idi i bori se! puka taština! Možda ćete zakratko i slaviti pobjedu na bojnom polju, dan-dva. Ali sila koja se digla protiv nas ne može se pobijediti. Dosad je pružila samo jedan prst prema ovom gradu. Cijeli je Istok u pokretu. Pa evo, i sad te obmanjuje vjetar tvoje nade i nosi uz Anduin brodovlje s crnim jedrima. Zapad je propao. Vrijeme je da odu svi oni koji ne žele biti robovi."

"Takve misli idu svakako na ruku Neprijatelju" napomene Gandalf.

"A ti se i dalje nadaj!" nasmije se Denethor. "Misliš, Mithrandire, da te ne poznajem? Ti se nadaš da ćeš vladati umjesto mene, da ćeš stajati iza svakog prijestolja, na sjeveru, jugu i zapadu. Prozreo sam ja tvoje misli i lukavštine. Misliš da ne znam da si ovom polutanu ovdje zapovjedio da šuti? Da si ga doveo ovamo da me uhodi u mojim odajama? Pa ipak sam iz onoga razgovora saznao imena i namjere svih

tvojih suputnika. Tako dakle! Lijevom si rukom htio da se neko vrijeme koristiš mnome kao štitom protiv Mordora, a desnom si htio dovesti onoga graničara sa sjevera da me zamijeni.

Ali pazi što ti kažem, Gandalfe Mithrandiru, ja neću biti tvoje oruđe! Ja sam namjesnik kuće Anárionove. Ja se neću odreći prijestolja da budem ishlapjeli komornik jednog skorojevića. Sve kad bi mi on i dokazao svoje pravo, ipak on potječe samo od Isildurova roda. Ja se neću pokloniti pred takvim čovjekom, posljednjim izdankom propale kuće koja je odavno izgubila gospodstvo i dostojanstvo."

"Pa što biste onda vi htjeli" reče Gandalf "kad bi moglo biti po vašemu?"

"Htio bih da bude onako kako je bilo otkako znam za sebe" odgovori Denethor "i kako je bilo za mojih praotaca prije mene: da na miru budem poglavar ovoga grada i da prepustim svoje mjesto sinu poslije sebe, koji će biti sam svoj gospodar, a ne čarobnjački učenik. A ako mi zla kob to uskrati, onda neću *ništa:* ni ograničen život ni prepolovljenu ljubav ni okrnjenu čast."

"Meni se ne čini da bi namjesnik koji bi se pošteno odrekao svoga namjesništva izgubio išta od ljubavi ili časti" otpovrne Gandalf. "U najmanju ruku, ne smijete oduzeti svom sinu mogućnost da bira dok je još neizvjesno hoće li umrijeti li neće."

Na te riječi Denethoru se opet užagre oči, pa stavi kamen pod pazuho, izvadi nož i priđe nosilima. Ali Beregond skoči i stane pred Faramira.

"Tako, dakle!" uzvikne Denethor. "Ukrao si mi već polovicu ljubavi moga sina, a sad kradeš i srca mojih vitezova kako bi mi na kraju mogli sasvim oteti sina. Ali u nečemu me ipak nećeš spriječiti: da sâm sebi odredim kraj! Dođite amo!" vikne slugama. "Dođite ako se niste svi odmetnuli od mene!"

Dvojica njih dotrče uza stube do njega. On hitro istrgne iz ruke jednome od njih baklju i odjuri natrag u kuću. Prije nego što ga je Gandalf uspio spriječiti u njegovu naumu, baci baklju na složena drva, koja namah buknu i zapucketaju.

Zatim Denethor skoči na stol i, stojeći na njemu obavijen plamenovima i dimom, dohvati svoju namjesničku palicu što mu je ležala do nogu, pa je prelomi preko koljena. Bacivši oba komada u vatru, pokloni se i legne na stol držeći *palantir* objema rukama na prsima. Poslije se pričalo da je svaki čovjek, kad bi pogledao u taj kamen a nije imao potrebne snage volje da se okrene na drugu stranu, vidio u njemu samo dvije staračke ruke kako ih guta plamen.

Obuzet jadom i užasom, Gandalf se okrene na drugu stranu i zatvori vrata za sobom. Časkom je ostao stajati zamišljen i nijem pred vratima dok su svi oni vani slušali kako vatra unutra pohlepno bukti. Tada Denethor ispusti strašan vrisak i nakon toga se više ne oglasi, i nitko ga više od smrtnika nije nikad vidio.

"I tako nam ode Denethor, sin Ecthelionov" reče Gandalf, pa se okrene Beregondu i poglavarovim slugama što su stajali u blizini prestravljeni. "I tako odoše i dani Gondora koje ste poznavali; bilo na dobro ili na zlo, nema ih više. Ovdje su počinjena zlodjela, ali ostavite sad po strani neprijateljstvo koje vas dijeli, jer je ono djelo Neprijatelja i provodi njegovu volju. Uhvaćeni ste u mrežu suprotstavljenih dužnosti koju niste sami ispleli. Ali sjetite se, sluge poglavarove, zaslijepljeni u svojoj pokornosti: da nije bilo izdaje Beregondove, zapovjednik Bijele kule Faramir također bi bio izgorio.

Odnesite s ovog nesretnog mjesta svoje pale drugove. A mi ćemo odnijeti Faramira, namjesnika Gondora, nekamo gdje će moći na miru spavati, ili umrijeti ako mu je tako suđeno."

Tad Gandalf i Beregond dohvate nosila i ponesu ih u Kuće izlječenja, a Pippin pođe za njima oborene glave. Ali poglavarove sluge stajale su i zurile preneraženo u Kuću mrtvih, a tek što je Gandalf došao do kraja Rath Dínena, razlegne se silna buka. Kad su se osvrnuli za sobom, vidjeli su da je kupola pukla i da se iz nje diže dim, a zatim se ruši usred treska i štropota kamenja pod naletom vatre. Plamenovi su i dalje nesmanjenom žestinom poigravali i treperili među ruševinama. Tad prestravljene sluge pobjegnu za Gandalfom.

Napokon su se vratili do Namjesničkih vrata i Beregond je, sav ojađen, pogledao mrtvog vratara.

"Zbog ovoga ću se dovijeka kajati" reče. "Ali uhvatilo me ludilo hitnje, a on me nije htio poslušati nego je potegao mač na mene." Zatim uzme ključ koji je bio oteo vrataru, te zatvori i zaključa vrata. "Ovaj ključ sad treba predati gospodaru Faramiru" dometne.

"U odsutnosti poglavara zapovjedništvo je preuzeo knez od Dol Amrotha" reče Gandalf "ali budući da on nije ovdje, ja ću ovo preuzeti na sebe. Molim vas da zadržite ključ i čuvajte ga dok se opet ne srede prilike u gradu."

Napokon su došli do viših krugova grada i pri jutarnjem svjetlu pošli put Kuća izlječenja. Bijahu to lijepe kuće prvobitno namijenjene njezi onih koji su ozbiljno bolesni, a sada pripremljene za skrb ljudi ranjenih u bici ili samrtnika. Nisu bile daleko od ulaza u citadelu, u šestom krugu, nedaleko od južnih zidina, a oko njih bijaše vrt i tratina s drvećem, jedino takvo mjesto u gradu. Tu je boravilo ono malo žena kojima bijaše dopušteno ostati u Minas Tirithu zato što su bile vične liječenju ili su bile u službi vidarâ.

Ali baš kad su Gandalf i njegovi pratioci donijeli nosila do glavnog ulaza kuće, začuli su snažan krik što se digao s polja do neba ispred Gradskih vrata, oštar i prodoran, krik koji je potom vjetar odnio. Tako je užasan bio taj krik da su svi načas zastali, a kad je umuknuo, iznenada im srca preplavi nada kakva ih nije obuzela otkako je nadošla pomrčina s istoka, i učini im se da se svjetlo pojačalo i da se sunce probilo kroz oblake.

Ali Gandalf je bio ozbiljan i tužan pa se, rekavši Beregondu i Pippinu da odnesu Faramira u Kuće izlječenja, popeo na obližnje zidine. Tu je stajao kao bijeli kip na suncu što se netom bilo pojavilo, gledajući u daljinu. Vidom kojim bijaše obdaren promotri sve što se zbilo. Kad je Éomer izašao na konju iz prvih redova u bici i zastao pokraj onih što su ležali na bojištu, Gandalf je uzdahnuo, ponovo se zaogrnuo pelerinom i sišao sa zidina. Beregond i Pippin, pošto su izašli iz Kuća izlječenja, zatekli su ga kako stoji zamišljen pred vratima.

Pogledali su ga, ali je on još neko vrijeme pošutio. Napokon prozbori:

"Prijatelji moji, i svi vi građani ovoga grada i zapadnih zemalja! Zbili su se vrlo žalosni i znameniti događaji. Da plačemo ili da se radujemo? Iznad svih očekivanja, uništen je zapovjednik naših dušmana i čuli ste odjek njegova posljednja očaja. Ali nije otišao a da nam nije zadao jada i teških gubitaka. Ja sam to mogao spriječiti da

Denethor nije poludio. Toliko je dalek domašaj našega Neprijatelja. Na žalost, upravo sam shvatio kako je on uspio svojom voljom prodrijeti u samo srce grada.

Iako su namjesnici mislili da je posrijedi tajna za koju samo oni znaju, ja sam već odavno slutio da se ovdje u Bijeloj kuli čuva najmanje jedan od sedam kamenova koji vide. Dok je još bio pametan, Denethor se nije usuđivao poslužiti njime niti izazivati Saurona, jer je poznavao granice svoje snage. Ali pamet ga je izdala, i bojim se da je, kad je porasla opasnost za njegovo kraljevstvo, zavirio u kamen i prevario se: rekao bih da je višeput tako učinio otkako je Boromir otišao na put. Iako je bio odviše snažan da se podvrgne volji Mračne sile, vidio je sam one stvari koje mu je ta sila dopustila vidjeti. Nedvojbeno mu je ono što je saznavao često bilo i od koristi, ali je slika velike moći Mordora koju su mu pokazivali pothranjivala očaj u njegovu srcu i napokon mu pomutila razum."

"Sad tek shvaćam ono što mi je bilo onako čudno!" reče Pippin ježeći se na neka svoja sjećanja. "Poglavar je bio izašao načas iz odaje u kojoj je Faramir ležao, a tek kad se vratio, prvi put sam pomislio kako se promijenio, kako je star i skršen!"

"U ono isto vrijeme kad su Faramira donijeli u kulu, mnogi su od nas vidjeli neko čudno svjetlo u najvišoj prostoriji na kuli" reče Beregond. "Ali već smo i prije viđali to svjetlo, a u gradu se poodavno šuškalo da se poglavar na mahove bori u mislima s Neprijateljem."

"To, na žalost, znači da sam dobro naslutio što se zbiva" opet će Gandalf. "Tako je volja Sauronova prodrla u Minas Tirith, i tako sam ja ovdje zadržan. I morat ću još ostati ovdje jer me čekaju i neke druge brige, ne samo Faramir.

Sad ipak moram dolje dočekati one koji dolaze. Vidio sam na bojištu nešto što me duboko kosnulo, a možda će se dogoditi još i gore stvari. Hodi sa mnom, Pippine! A ti se, Beregonde, vrati u citadelu i reci zapovjedniku straže što se dogodilo. Bojim se da će te morati povući iz službe, ali reci mu, ako ga smijem posavjetovati, da bi trebalo da te pošalje u Kuće izlječenja da čuvaš i poslužuješ svoga zapovjednika, i da budeš uz njega kad se probudi… ako se probudi. Jer ti si ga spasio iz vatre. Idi sad! Ja se uskoro vraćam."

Nato se okrene i pođe s Pippinom dolje, u donji grad. Baš kad su pohitali, vjetar donese neku sivu kišu koja ugasi požare i pred njima se digne velik dim.

VIII. poglavlje

KUĆE IZLJEČENJA

Merryju su oči bile zamagljene od suza i umora kad su se približili razvaljenim Gradskim vratima Minas Tiritha. Nije se odviše obazirao na krš i lešine oko sebe. Zrak bijaše pun dima i zadaha jer su mnoge ratne naprave izgorjele ili završile u vatrenim jamama, pa i mnogi pobijeni neprijatelji, a ovdje-ondje ležale su strvine grdnih južnjačkih nemani, napol izgorjele ili smrvljene bačenim kamenjem, ili su ih odvažni strijelci Morthonda pogodili strijelama u oči. Na neko je vrijeme prestala kiša šibana vjetrom i sunce je zasjalo na nebu, ali je cijeli donji grad bio još obavijen dimom i vatrom što je tinjala.

Ljudi su već raskrčivali put kroz krš na bojištu, a kroz Gradska vrata iznijeli su i nekoliko nosiljaka. Nježno su položili Éowyn na meke jastuke, a kraljevo tijelo pokrili velikom zlatnom tkaninom i ponijeli oko njega baklje, kojima je plamen, blijed na suncu, treperio na vjetru.

Tako su Théoden i Éowyn ušli u grad Gondor, a svi koji su ih vidjeli skinuli su pokrivala s glave i poklonili im se. Prolazili su kroz dim i pepeo spaljenog gradskog kruga penjući se uz kamene ulice. Merryju se učini da to uspinjanje traje cijelu vječnost, to besmisleno putovanje u groznu snu, to neprestano penjanje do nekog nejasnog kraja koji pamćenje ne može pojmiti.

Baklje su pred njim polagano treperile i na kraju se ugasile pa je hodao u pomrčini i pomislio: "Ovo je podzemni hodnik koji vodi do grobnice, u kojoj ćemo zauvijek ostati." Ali odjednom mu u san upadne nečiji živi glas:

"Hej, Merry! Kakva sreća što te opet vidim!"

On uzgleda i izmaglica mu se pred očima malko raziđe. Pred njim je stajao Pippin! Našli su se licem u lice u uskom prolazu u kojem nije bilo nikoga osim njih. Protrlja oči.

"A gdje je kralj?" upita ga. "I Éowyn?"

Tad zatetura i sjedne na nečiji kućni prag i ponovo brizne u plač.

"Odnijeli su ih gore, u citadelu" odgovori mu Pippin. "Valjda si zaspao u hodu i skrenuo u pogrešnu ulicu? Kad smo vidjeli da nisi s njima, Gandalf me poslao da te potražim. Siroti moj stari Merry! Kako mi je drago što te opet vidim! Ali potpuno si iscrpljen, neću ti dodijavati razgovorom. Nego, reci mi, jesi li ozlijeđen ili ranjen?"

"Nisam" odgovori Merry. "Pa, ovaj, mislim da nisam. Ali ne mogu ništa desnom rukom, Pippine, otkako sam ga proburazio. A mač mi je sav izgorio kao komad drva."

Pippin se zabrine.

"E pa, onda će biti najbolje da što prije pođeš sa mnom" reče mu. "Najradije bih te ponio. Ne možeš više hodati. Nisu te uopće smjeli pustiti da sam hodaš, ali moraš im oprostiti. Toliko se strahota dogodilo u ovom gradu, Merry, da nije čudo što nitko nije ni primijetio da se jedan siroti hobit vratio iz bitke."

"Ponekad je i dobro kad te ne primijete" otpovrne Merry. "Eto, baš me maloprije nije primijetio… ne, neću sad o tome. Pomozi mi, Pippine! Opet se smrkava a zebe me ruka."

"Osloni se samo na mene, momče!" reče mu Pippin. "Hajdemo sad! S noge na nogu. Nije daleko."

"Da me nećete pokopati?" priupita ga Merry.

"Nećemo, ni govora!" odgovori mu Pippin trudeći se da mu glas zvuči veselo, iako mu se srce stezalo od straha i samilosti. "Ne, nego idemo u Kuće izlječenja."

Izašli su iz prolaza između visokih kuća i zidina četvrtog kruga i vratili se u glavnu ulicu što je vodila do citadele. Išli su s noge na nogu, a Merry se zanosio u hodu i mrmljao nešto kao u snu.

“Ovako nećemo nikad stići”, pomisli Pippin. “Zar nema ovdje nikog da mi pomogne? Ne mogu ga ipak ovdje ostaviti.”

Upravo tada, na njegovo iznenađenje, naiđe za njima trkom neki dječak, i Pippin u prolazu prepozna Beregondova sina Bergila.

"Zdravo, Bergile!" pozdravi ga. "Kamo ćeš? Drago mi je što te opet vidim, i što si još živ!"

"Teklič sam kod vidarâ" odgovori mu Bergil. "Ne smijem se nigdje putem zadržavati."

"Pa i nemoj!" reče mu Pippin. "Ali reci im tamo gore da imam ovdje jednog bolesnog hobita, pazi, jednog *periana,* koji dolazi s bojišta. Mislim da neće moći sam hodati tako daleko. Ako je Mithrandir tamo, bit će mu drago kad to čuje."

Bergil otrči dalje.

“Najbolje da ovdje pričekamo”, pomisli Pippin. Stoga pusti Merryja da polako sjedne na pločnik obasjan suncem, a onda sjedne i on do njega i uzme Merryjevu glavu u krilo. Nježno mu opipa tijelo i udove i uhvati prijatelja za ruku. Desnica mu je bila hladna kao led.

Domalo je sam Gandalf došao po njih. Sagnuo se nad Merryja i pomilovao ga po čelu, a onda ga je pomno podigao sa zemlje.

"Trebalo ga je unijeti u grad sa svim počastima" reče. "Potpuno je opravdao moje povjerenje; da Elrond nije popustio na moje navaljivanje, ni jedan od vas dvojice ne bi bio krenuo na ovo putovanje, a onda bi zla današnjega dana bila još kudikamo gora." Uzdahne. "Ali evo mi još jedne brige više dok bitka za sve ovo vrijeme visi o niti."

Tako su napokon Faramir, Éowyn i Meriadoc smješteni u krevete u Kućama izlječenja, gdje su ih dobro njegovali. Jer, iako u to vrijeme znanje nije više bilo onako bogato kao nekoć, vidarska je vještina u Gondoru bila još znatna i vična liječenju mnogih rana i ozljeda, i svih onih bolesti od kojih su patili smrtnici istočno od mora. Izuzev jedino starosti, jer za starost nisu našli lijeka, a životni je vijek opao na tek nešto više od vijeka drugih ljudi. Malobrojni su bili oni koji su navršili više od sto godina i ostali krepki, osim u nekim porodicama čistije krvi. Ali sad im je presušilo umijeće i znanje, jer su mnogi bolovali od jedne bolesti od koje se nisu mogli izliječiti, a zvali su je “crna sjena” jer je potjecala od *nazgûla*. Oni koji su oboljeli od nje polako su zapadali u sve dublji san, da bi potom umuknuli i postali hladni kao smrt, te najposlije umrli. Vidarima se činilo da su polutan i gospodarica Rohana ozbiljno oboljeli od te bolesti. Ipak, dok je jutro odmicalo, njih su dvoje na mahove nešto govorili, mrmljali u snu, a vidari su slušali sve što govore nadajući se valjda da će

doznati štogod što će im pomoći u razumijevanju njihovih boljetica. Ali bolesnici bi domalo opet zapali u tamu, a kad bi se sunce klonilo zapadu, na lica bi im pala siva sjena. Faramir je, osim toga, bio u vrućici koja nije popuštala..

Gandalf je išao od jednoga do drugoga pun skrbi, a vidari su ga izvještavali o svemu što su čuli od bolesnika. I tako je prošao taj dan dok se velika bitka vani vodila s promjenjivim nadama i čudnim glasima. Gandalf je ipak i dalje čekao i bdio i nikud nije odlazio, sve dok crveno sunce na zalasku nije ispunilo čitavo nebo i svjetlo palo kroz prozore na siva lica bolesnika. Tad se onima koji su stajali u blizini učini da su se pri tom svjetlu lica malko zažarila, kao da im se vraća zdravlje, ali to bijaše tek lažna nada.

Jedna starica, Ioreth, najstarija od svih onih koje su služile u toj kući, gledajući Faramirovo lijepo lice, briznula je u plač, jer njega su svi voljeli. I rekla je:

"Jao si ga nama ako on umre! Voljela bih da još ima kraljeva Gondora kao što ih je, kažu, nekoć bilo! Jer u knjigama starostavnim piše: *Ruke su kraljevske ruke iscjeliteljske.* Po tome se uvijek može prepoznati zakoniti kralj."

Gandalf, koji je stajao u blizini, reče joj:

"Ljudi će možda još dugo pamtiti vaše riječi, Ioreth! Jer u njima ima nade. Možda se doista u Gondor vratio kralj; zar niste čuli neobične vijesti koje su maloprije stigle u grad?"

"Ja sam ovdje bila previše zauzeta ovim i onim da bih se obazirala na svu tu larmu i galamu" odgovori mu ona. "Samo se nadam da te kletve ubojice neće doći u ovu kuću uznemirivati bolesnike."

Gandalf žurno izađe. Vatra se na nebu već gasila, i brda su sve manje tinjala, a na poljima se hvatao pepeljastosivi mračak.

Dok je sunce zalazilo, Aragorn, Éomer i Imrahil približavali su se gradu sa svojim časnicima i vitezovima, a kad su došli do Gradskih vrata, Aragorn će:

"Gledajte kako sunce zalazi u velikoj vatri! To je znak kraja i pada mnogih stvari, i promjene u tokovima ovoga svijeta. Ali ovaj grad i ovo kraljevstvo ostali su godine i godine pod upravom namjesnikâ, pa se bojim, ako dođem nepozvan, da bi se mogle javiti sumnje i raspre kojih ne bi smjelo biti dok se vodi rat. Ja neću ulaziti u ovaj grad niti polagati neka svoja prava dok se ne vidi hoćemo li pobijediti mi ili Mordor. Neka ljudi podignu šatore u polju, pa ću ja ovdje pričekati da me poglavar grada pozdravi dobrodošlicom."

Nato će Éomer:

"Ali već ste istaknuli kraljevski stijeg i znamenja Elendilove kuće. Zar ćete dopustiti da vam ih ospore?"

"Neću" odgovori Aragorn. "Ali mislim da nije pogodan trenutak; i ne kanim se boriti ni s kim drugim do našim neprijateljem i njegovim slugama."

Knez Imrahil:

"Ako vas u ovom slučaju smije savjetovati rođak poglavara Denethora, rekao bih, gospodaru, da su vam to mudre riječi. On je ponosit i ima snažnu volju, ali je star, i čudno je raspoložen otkako mu je stradao sin. Ipak, ne bih htio da ostanete ovdje pred vratima kao prosjak."

"Ne kao prosjak" odvrati Aragorn "nego, recimo, kao zapovjednik graničara koji nisu navikli na gradove i kamene kuće."

I zapovjedi da mu se stijeg smota, pa skine sa čela zvijezdu Sjevernog kraljevstva i dade je Elrondovim sinovima na čuvanje.

Tad krenu knez Imrahil i Éomer od Rohana, prođu kroz grad i uzavrelu svjetinu i popnu se do citadele. Ušli su u dvoranu u Kuli da potraže namjesnika, ali je njegova stolica bila prazna, a ispred postolja ležao je na odru kralj Marke Théoden. Oko odra bilo je upaljeno dvanaest svijeća i stajalo dvanaest stražara vitezova iz Rohana i Gondora. Zastori su na odru bili zeleni i bijeli, a kralj je do prsa bio pokriven zlatnom tkaninom na kojoj je ležao njegov isukani mač, a uz noge štit. Svjetlo baklji odsijevalo je na njegovoj bijeloj kosi poput sunca na mlazu vodoskoka, ali mu je lice bilo lijepo i mladoliko, samo što je mir koji se zrcalio na njemu bio izvan domašaja mladosti; reklo bi se da spava.

Pošto su postajali neko vrijeme šutke uz kralja, Imrahil zapita:

"A gdje je namjesnik? I gdje je Mithrandir?"

Jedan mu od stražara odgovori:

"Namjesnik Gondora je u Kućama izlječenja."

A Éomer zapita:

"A gdje je moja sestra, gospa Éowyn? Ona bi ipak morala ležati ovdje uz kralja, i morale bi joj se valjda iskazati isto takve počasti? Kamo su nju odnijeli?"

Odgovori mu Imrahil:

"Ali gospa Éowyn bila je još živa kad su je ovamo donijeli. Zar niste znali?"

Tad neočekivana nada obuzme iznenada Éomeru srce, a ujedno ga iznova spopadnu briga i strah pa ne izusti više ni riječi nego se samo okrene i žurno izađe iz dvorane, a knez za njim. Kad su izašli van, bila je već pala večer i nebo je bilo osuto zvijezdama. Tad naiđe pješice Gandalf s nekim tko bijaše zaogrnut u sivo. Susreli su se pred samim ulazom u Kuće izlječenja. Pošto pozdrave Gandalfa, reknu mu:

"Tražimo namjesnika, kažu da je u ovoj kući. Je li možda ozlijeđen? A gdje je gospa Éowyn?"

Gandalf im odgovori:

"I ona leži tu unutra i nije mrtva, ali joj je duša u nosu. Valjda ste čuli da je gospodar Faramir ranjen otrovnom strelicom i da je on sad namjesnik, jer je Denethor preminuo i kuća mu je grobna izgorjela?"

Pošto im je sve ispripovjedio, obojica su bili zgranuti i ojađeni. Ipak, Imrahil reče:

"I tako je pobjeda lišena radosti i skupo plaćena, jer su i Gondor i Rohan u jednom danu ostali bez svojih gospodara. Éomer sad vlada Rohancima. A tko će vladati u međuvremenu ovim gradom? Kako bi bilo da pošaljemo po gospodara Aragorna?"

Tad prozbori čovjek u pelerini:

"On je već tu." Kad je stupio na svjetlo svjetiljke pokraj vrata, uvjerili su se da je to Aragorn zaogrnut preko oklopa sivom pelerinom iz Lóriena, bez ikakva drugog znamenja do Galadrielina zelenog dragulja. "Došao sam zato što me Gandalf zamolio da dođem" produži. "Ali zasad sam još samo zapovjednik Dúnedaina iz Arnora, a gradom će vladati, dok se Faramir ne probudi, knez od Dol Amrotha. Ipak, predlažem da Gandalf bude na čelu svima nama u idućim danima i u borbi s Neprijateljem."

Svi objeručke prihvate njegov prijedlog, a Gandalf reče:

"Ne zadržavajmo se ovdje na vratima jer nemamo mnogo vremena. Uđimo radije! Jer samo u Aragornovu dolasku leži sva nada bolesnika u ovoj kući: *Ruke su kraljevske ruke iscjeliteljske, i po tome će se prepoznati zakoniti kralj.*"

Aragorn uđe prvi a za njim i ostali. Pokraj vrata su stajala dva stražara u odorama citadele: jedan visok a drugi nizak poput dječaka. Čim ih ugleda, ovaj drugi uzvikne iznenađeno i radosno:

"Strider! Pa ovo je divno! Znate da sam pogodio da ste to vi kad sam ugledao one crne lađe! A svi su vikali *gusari* i nisu me htjeli slušati. Kako ste to izveli?"

Aragorn se nasmije i uhvati hobita za ruku.

"Ovo je zbilja lijep susret!" reče. "Ali sad nemamo vremena za putničke priče."

Imrahil pak priupita Éomera:

"Zar se ovako razgovara s našim kraljevima? Možda će on ipak nositi krunu pod nekim drugim imenom?"

Aragorn ga je čuo pa se okrene i reče:

"Doista hoću jer na starom plemenitom jeziku ja sam *Elessar*, Vilin-kamen, i *Envinyatar*, Obnovitelj" tu skine s prsa zeleni dragulj i proslijedi: "Ali Strider će biti ime moje kraljevske kuće, ako je ikad bude. Na plemenitom jeziku to ipak neće zvučati tako loše, a ja ću osobno biti *Telcontar*, kao i svi nasljednici moga tijela."

Nato uđu u kuću, a dok su išli prema sobama u kojima su ležali bolesnici, Gandalf im je pričao o pothvatima Éowyn i Meriadoca.

"Ja sam proveo mnogo vremena uz njih, a u prvo vrijeme, prije nego što su potonuli u smrtonosnu pomrčinu, govorili su mnogo u snu. Osim toga, dosta znam i sam iako nisam bio prisutan."

Aragorn je najprije otišao do Faramira, zatim do gospe Éowyn, i na kraju do Merryja. Pošto je promotrio lica bolesnika i vidio njihove ozljede, uzdahne i reče:

"Ovdje moram primijeniti svu svoju moć i vještinu kojom sam obdaren. Da je bar Elrond sad ovdje! On je ipak najstariji u našem rodu i ima najveću moć."

Kad je Éomer vidio koliko je ojađen i umoran, reče mu:

"Najprije se valjda ipak morate odmoriti i bar nešto prigristi?"

Ali Aragorn mu odgovori:

"Ne mogu jer za sve ovo troje, a pogotovo za Faramira, vrijeme je na isteku. Potrebna je najveća hitnja." Tad zovne Ioreth i upita je: "Imate li u ovoj kući zaliha ljekovitih trava?"

"Imamo, gospodaru" odgovori mu ona "ali mislim da nemamo koliko će njima trebati. A zbilja ne znam gdje bismo ih mogli naći jer nam svega nedostaje u ovim teškim danima, puno nam je toga izgorjelo u požaru i propalo, a imamo jako malo tekličâ i sve su ceste zakrčene. Ne znam već koliko je dana prošlo otkako nam je zadnji put došao čovjek kolima iz Lossarnacha na tržnicu! Ali mi u ovoj kući činimo sve što možemo s ono malo stvari koje imamo, a vjerujem da vaše gospodstvo i to znade."

"To ću prosuditi kad vidim" reče Aragorn. "Još nam nešto nedostaje, vremena za razgovor. Imate li *athelasa*?"

"Zbilja ne znam, gospodaru" odgovori mu ona "bar ne znam što je to pod tim imenom. Idem pitati travara, on zna sva ta stara imena."

"Ta se biljka zove još i *kraljolist*" reče joj Aragorn. "Možda znate za tu travu pod tim imenom, tako je u zadnje vrijeme zovu u narodu?"

"A, to mislite!" uzvikne Ioreth. "E, da je vaše gospodstvo odmah tako reklo, onda bih vam znala odgovoriti. Ne, sigurna sam da nemamo te trave. Zapravo, nisam nikad ni čula da je bogzna kako vrijedna; čak sam često govorila sestrama, kad bismo naišli na nju u šumi: "Kraljolist, zbilja čudno ime, pitam se zašto li se tako zove, jer da sam ja kralj, ja bih imala ljepše biljke u svom vrtu". Doduše, slatko miriše kad se izmrvi, je l' da? Ne znam je li baš slatko prava riječ, možda bi bolje bilo reći da zdravo miriše?"

"Zbilja ima zdrav miris" potvrdi Aragorn. "A sad, gospo, ako volite gospodina Faramira, otrčite isto tako brzo kao što ste brzi na jeziku i donesite mi kraljolista, ako ima bar jedan list u ovom gradu."

"A ako ga nema" dobaci Gandalf "onda ću ja skoknuti do Lossarnacha s Ioreth na konju za sobom pa će me ona odvesti u šumu, ali ne do svojih sestara. Shadowfax će joj pokazati što znači brzina."

Kad je Ioreth otišla, Aragorn naloži ostalim ženama da zagriju vodu. Tad uhvati Faramira za ruku, a drugu ruku stavi bolesniku na čelo. Čelo je bilo mokro od znoja, ali Faramir se nije pomaknuo niti dao znaka od sebe, reklo bi se da jedva diše.

"Potpuno je iznuren" reče Aragorn Gandalfu. "ali to nije od rane. Pogledajte! rana zacjeljuje. Da je njega pogodila strijela *nazgûla* kao što ste vi mislili, bio bi umro još iste noći. Ja bih rekao da je ova rana zadana južnjačkom strelicom. Tko je izvukao strelicu iz rane? I je li sačuvana?"

"Ja sam je izvukao" odgovori Imrahil "i zaustavio krvarenje. Ali nisam sačuvao strelicu jer smo imali posla preko glave. Koliko se sjećam, bila je to baš takva strelica kakvima se Južnjaci služe. Ipak sam povjerovao da je doletjela odozgo iz Sjene zato što nisam znao kako bih drukčije objasnio tu njegovu vrućicu i bolest, jer rana nije bila ni duboka ni teška. Kako vi to tumačite?"

"Iscrpljenošću, žalošću zbog očeve nesklonosti, ranom i nadasve "crnim dahom"" odgovori Aragorn. "On je čovjek snažne volje jer je već bio pao u Sjenu još prije nego što je krenuo u bitku na vanjskim zidinama. Mora da ga je pomrčina malo-pomalo osvajala još dok se borio i nastojao obraniti prednje položaje. Da sam bar prije ovamo došao!"

Tad uđe travar.

"Vaše gospodstvo zatražilo je *kraljolist*, kako ga zovu seljaci" reče on "ili *athelas* na plemenitom jeziku, ili za one koji znaju nešto o valinoreanskom…"

"Tako je" presiječe ga Aragorn u riječi "i nije me briga hoćete li to nazvati *asea aranion* ili *kraljolist*, samo ako ga bar malo imate."

"Oprostite, gospodaru!" uzvikne čovjek. "Vidim ja da ste vi znanstvenik, a ne samo vojskovođa. Ali, na žalost, gospodine, mi ne držimo tu travu u Kućama izlječenja gdje se liječe samo teško povrijeđene ili teško bolesne osobe. Jer ona nema ljekovite vrijednosti koja bi nama bila poznata, osim možda da osvježi zagađeni zrak ili odagna kakvu prolaznu slabost. Osim, naravno, ako možda ipak ne držite do pjesmica iz davnine, koje žene kao što je naša draga Ioreth i dan-danas još ponavljaju a da ih uopće ne razumiju.

Kad crni vjetar digne prah
Kad naraste smrtni strah
I svjetlo nesta. Gdje je spas?
O athelas! O athelas!
Na samrti život nudiš
U kraljevoj se ruci budiš!

To su, na žalost, samo bezvrijedni stihovi, iskrivljeni u bapskom sjećanju. O njihovu značenju prepuštam vama da sami prosudite, ako uopće imaju kakvo značenje. Ali stari ljudi još kuhaju čaj od te trave protiv glavobolje."

"E, onda, u kraljevo ime, potražite nekog starca koji ima nešto manje znanja a više pameti te drži nešto od toga u svojoj kući!" obrecne se Gandalf na nj.

Aragorn je klečao uz Faramira držeći mu ruku na čelu. Svi oni koji su ih gledali slutili su da je posrijedi neka velika borba. Jer Aragornu je lice posivjelo od muke. Svakog je časa zazivao Faramira, ali svaki put sve slabijim glasom, tako te im se činilo da on negdje daleko od njih hoda po nekoj mračnoj udolini i doziva nekog tko je zalutao.

Napokon dotrči Bergil i donese šest listova trave umotanih u platno.

"Evo vam, gospodine, kraljolista" reče "samo što, na žalost, nije svjež. Ubran je prije najmanje dva tjedna. Valjda će vam, gospodine, ipak odgovarati?"

Zatim, gledajući Faramira, brizne u plač. Ali Aragorn se osmjehne i odgovori mu:

"Hoće. Najgore je već prošlo. Ostani ovdje i smiri se!"

Zatim uzme dva lista, položi ih na dlanove i puhne u njih, pa ih izmrvi. Učas se soba ispuni nekom živom svježinom, kao da se sam zrak probudio i ustreptao, zaiskrio od radosti. Potom baci oba lista u vrelu vodu u zdjelicama koje su mu donijeli, i umah svima srca živnu. Jer miris koji su svi osjetili podsjetio ih je na rosna jutra, na nezasjenjeno sunce u nekoj drugoj zemlji, čiji je ubavi proljetni svijet sam po sebi tek prolazna uspomena. A Aragorn se pridigne kao da je i sam osvježen, i oči mu se osmjehnu dok je prinosio zdjelicu Faramirovu usnulu licu.

"E, tko bi to rekao!" reče Ioreth ženi što je stajala uz nju. "Taj je korov ipak bolji nego što sam mislila. Podsjeća me na ruže u Imloth Meluiu kad sam bila djevojka koja bi i za kralja bila dobra."

Iznenada se Faramir promeškolji, otvori oči i pogleda Aragorna koji bijaše sagnut nad njim. U očima mu sine znak prepoznavanja i ljubavi te tiho prozbori:

"Gospodaru, zvali ste me? Evo me. Što kralj zapovijeda?"

"Ne hodi više među sjenama nego se probudi!" reče mu Aragorn. "Umoran si. Odmori se malo, i najedi se, i budi spreman dok se vratim."

"Hoću, gospodaru" otpovrne Faramir. "Ma tko bi ležao besposlen kad se kralj vratio!"

"E, onda zbogom ostaj na neko vrijeme!" opet će aragorn. "Moram do drugih kojima sam također potreban."

I izađe iz sobe s Gandalfom i Imrahilom, ‚a Beregond sa sinom još ostane. Ni jedan ni drugi nisu mogli suspregnuti veselje. Pippin je pak pošao za Gandalfom i zatvorio vrata za sobom kad je začuo Ioreth kako uzvikuje:

"Kralj! Jesi li čula? Šta sam ti rekla! Ruke iscjeliteljske, eto šta sam rekla!"

Uskoro se iz Kuća proširila vijest da je doista kralj među njima i da je, vrativši se iz rata, donio sa sobom ozdravljenje. Domalo je ta vijest obišla cijeli grad.

Aragorn je pak došao do Éowyn i rekao:

"Ovdje je posrijedi teška rana i velika nesreća. Slomljena je ruka stručno obrađena i zacijeljet će s vremenom ako bolesnica bude imala snage za život. Ozlijeđena joj je ruka koja je držala štit, ali je veće zlo pretrpjela ruka koja je držala mač. Čini mi se da u njoj sad nema života iako nije slomljena.

Jao! Suprotstavila se neprijatelju kojem nije bila dorasla snagom ni tijela ni duše. Oni koji dignu oružje na takva neprijatelja moraju biti tvrđi od čelika ako neće da im sam sraz dođe glave. Zla ju je kob nagnala da mu se isprriječi na putu. Jer lijepa je to djeva, najljepša djeva iz kraljevske obitelji. Ipak, ne znam što da kažem o njoj. Kad sam je prvi put ugledao i spoznao koliko je nesretna, učinilo mi se da gledam bijeli cvijet kako stoji uspravan i gord, skladan poput ljiljana, a ipak sam znao da je čvrsta, kao da su je vilin-kovači sazdali od čelika. Ili je to možda bio mraz kojem se sok zaledio, pa tako stoji sladogorak, još uvijek naoko lijep ali načet te će uskoro klonuti i uginuti? Njezina boljka potječe iz mnogo ranijeg doba, je li, Éomere?"

"Čudim se, gospodaru, što me vi to pitate" odgovori mu Éomer. "Jer ja ne držim da je na vama krivica u tome, kao ni u bilo čemu drugom, ali ne znam da je na moju sestru Éowyn ikad pao mraz prije nego što je vas ugledala. Naužila se bila briga i straha, kao i ja, u vrijeme Gujoslova i kraljeve začaranosti, i njegovala je kralja u sve većem strahu. Ali nije ju to dovelo u ovo stanje."

"Prijatelju" reče mu Gandalf "vi ste imali konje i ratničke pothvate, i slobodna polja, a ona je, rođena u tijelu djevojke, imala duh i odvažnost kojima je u najmanju ruku bila ravna vama. Ipak je bila osuđena dvoriti starca, koga je voljela kao oca, i gledati ga kako tone u bijednu, obeščašćenu ishlapjelost, pa joj se vlastita sudbina činila sramotnijom od sudbine štapa kojim se on poštapao.

Zar mislite da je Gujoslov samo Théodenu ulio otrova u uši? *Ishlapjeli starče? Što je drugo kuća Éorlova nego slamom pokrivena šupa u kojoj razbojnici loču sred smrdljiva dima a deriščad im se valja po podu među psima?* Niste li već jednom čuli ove riječi? Izgovorio ih je Saruman, učitelj Gujoslovov. Doduše, ne sumnjam da im je Gujoslov kod kuće umotao značenje u lukavije izraze. Gospodaru, da ljubav vaše sestre prema vama, i njezina volja usmjerena na dužnosti, nisu sputavali njezin jezik, možda biste bili i o d nje čuli slične riječi? A tko zna što je govorila u mraku, sama, za gorkih noćnih bdijenja, kad joj se činilo da joj cijeli život vene i da se zidovi njene odaje sklapaju oko nje, kao u kavezu u kojem je zatvorena poput zvjerke."

Éomer ušuti i pogleda sestru, kao da opet razmišlja o svim onim danima koje su zajednički proveli. Aragorn pak nadoda:

"I ja sam, Éomere, vidio ono što ste vi vidjeli. Malo drugih jada i nevolja na ovom svijetu nose u sebi više gorčine i srama za muško srce nego kad vidi ljubav tako lijepe i hrabre gospe a da joj ne može uzvratiti. Tuga i samilost pratile su me za sve vrijeme otkako sam je napustio onako očajnu u Dunharrowu i krenuo Stazama mrtvih, a na tom me putu najviše mučio strah što bi joj se sve moglo dogoditi. Pa ipak, Éomere, vjerujte mi da ona voli vas više nego mene, jer vas voli i poznaje, a u meni voli samo sjenu i misao: nadanje u slavu i velike pothvate, i u krajeve daleko od rohanskih polja.

Ja možda imam moć da joj izliječim tijelo i da je prizovem iz mračne doline. Ali što će je dočekati kad se probudi: nada, ili zaborav, ili očaj, to ne znam. Ako je dočeka očaj, onda će umrijeti ne bude li kakvog drugog lijeka koji joj ja ne mogu dati. Na žalost, jer svojim se pothvatima uvrstila među najslavnije kraljice."

Tad se Aragorn sagne i pogleda je u lice, koje doista bijaše bijelo kao ljiljan, hladno kao mraz i tvrdo kao isklesan kamen. Ali on se prigne, poljubi je u čelo i tiho zazove:

"Éowyn, kćeri Éomundova, probudite se! nema više vašega neprijatelja!"

Nije se pomaknula, ali je ponovo počela duboko disati tako da su joj se prsa nadimala i spuštala ispod bijele plahte. Aragorn izmrvi još dva lista *athelasa* i baci ih u kipuću vodu, pa joj njome opere čelo i desnu ruku što je ležala na pokrivaču, hladna i mlitava.

Tada, bilo da je Aragorn uistinu imao neku zaboravljenu moć sa Zapadnih strana, bilo da su to samo djelovale njegove riječi o gospi Éowyn, dok se slatki miris trave širio sobom, svima koji su stajali oko nje učini se da je kroz prozor zapuhao bridak vjetar, koji nije mirisao nego je bio tek posve svjež, čist i mlad zrak, koji kao da nikad prije nije udisao nijedan živi stvor i kao da je, netom stvoren, došao sa snježnoga gorja visoko pod zvjezdanom kupolom ili s dalekih srebrnih obala što ih oplakuje morska pjena.

"Probudite se, Éowyn, gospo Rohanska!" opet će Aragorn pa je uhvati za desnicu i oćuti da je topla od života koji joj se vraća. "Probudite se! nema više sjene, i isprana je sva tmina!" Tad joj metne ruku u Éomerovu, odmakne se i reče mu: "Pozovite je!" I tiho izađe iz sobe.

"Éowyn, Éowyn!" zovne je Éomer obliven suzama.

A ona otvori oči i progovori:

"Éomere! Kakvo radosno iznenađenje! Rekli su mi da si poginuo. Ne, to su bili samo mračni glasovi u mom snu. Koliko sam dugo sanjala?"

"Nisi dugo, sestro!" odgovori joj Éomer. "Ali ne misli više na to!"

"Nekako sam čudno umorna" reče mu ona. "Moram se malo odmoriti. Nego, reci mi što je s gospodarom Marke? Jao! Nemoj mi samo reći da sam to sanjala jer znam da nisam. Poginuo je, kao što je bio i predvidio."

"Poginuo je" potvrdi Éomer "ali mi je rekao neka pozdravim Éowyn koja mu je draža od kćeri. Eno ga gdje leži u gondorskoj citadeli okružen svim počastima."

"To je bolna spoznaja" reče ona. "Pa ipak je bolja od svega onoga čemu sam se usuđivala nadati kad se činilo da se kuća Éorlova srozala niže od svake pastirske kolibe. A što je s kraljevim pažem, onim polutanom? Éomere, proglasi ga vitezom Jahačke marke, jer je pravi junak!"

"Leži ovdje u blizini, u ovoj istoj kući, idem sad do njega" reče joj Gandalf. "Neka Éomer ostane još ovdje neko vrijeme! Ali ne govorite još o ratu i jadima dok se posve ne oporavite. Kakva je radost vidjeti vas ponovo probuđenu, zdravu i punu nade, tako odvažnu gospu!"

"Zdravu?" ponovi Éowyn. "Možda. Barem dok još ima prazno sedlo kojeg palog jahača u koje mogu uskočiti, i dok još ima pothvata koje treba izvesti. Ali punu nade? Ne znam."

Kad su Gandalf i Pippin došli u Merryjevu sobu, zatekli su Aragorna kako stoji uz njegov krevet.

"Siroti stari Merry!" usklikne Pippin i pritrči krevetu, jer mu se učinilo da mu prijatelj loše izgleda i da mu je lice posivjelo, kao da ga pritišće teret godina jada i čemera, pa Pippina najednom uhvati strah da će Merry umrijeti.

"Ne boj se!" reče mu Aragorn. "Došao sam na vrijeme i priveo ga svijesti. Umoran je i ojađen, a zadobio je ozljedu kao i gospa Éowyn kad je udario ono kobno biće. Ali sve će to on preboljeti jer je snažna i vedra duha. Svoje jade neće zaboraviti, ali mu oni neće pomračiti srce nego će ga samo poučiti mudrosti."

Tad Aragorn položi Merryju ruku na glavu, nježno mu provuče prste kroz smeđe uvojke, dotakne mu očne kapke i zazove ga po imenu. Kad se miris *athelasa* proširio po sobi poput mirisa voćnjaka i vrijesa u sunčevoj svjetlosti što se roji pčelama, Merry se iznenada probudi i progovori:

"Gladan sam. Koliko je sati?"

"Prošlo je već vrijeme za večeru" odgovori mu Pippin. "Ali mislim da bih ti mogao nešto donijeti ako mi dopuste."

"Kako ti ne bi dopustili!" reče mu Gandalf. "I sve drugo što bi ovaj rohanski jahač mogao još poželjeti i što se može naći u Minas Tirithu, gdje se njegovo ime časti i poštuje."

"Sjajno!" prihvati Merry. "Ako je tako, najprije bih večerao, a onda bih popušio lulu." Ali umah se smrkne. "Ne, ne bih popušio lulu. Mislim da više neću pušiti."

"Zašto ne?" upita ga Pippin.

"Pa znaš" polako će Merry "ipak je on umro. Upravo sam se svega toga prisjetio. Rekao mi je da mu je žao što nikad nije imao priliku porazgovarati sa mnom o poznavanju trava. To je bilo valjda posljednje što mi je rekao. Nikad više ne bih mogao pušiti a da ne pomislim na njega, i na onaj dan, Pippine, kad je jahao s nama u Isengard i bio onako ljubazan."

"Pa puši onda i misli na njega!" reče mu Aragorn. "Jer on je bio meka srca, i bio je velik kralj, i držao se riječi, i ustao je iz sjena u posljednje lijepo jutro. Iako nisi bio dugo u njegovoj službi, neka ti to vrijeme ostane u lijepoj i časnoj uspomeni do kraja života!"

Merry se osmjehne.

"Pa dobro" reče "ako Strider pribavi sve što je potrebno, zapalit ću i misliti na njega. Imao sam u naprtnjači ponajboljeg Sarumanova duhana, a zbilja ne znam što se s njim u bici dogodilo."

"Majstore Meriadoče" reče Aragorn "ako misliš da sam ja prošao kroz gorje i kraljevstvo Gondor s ognjem i mačem da donesem trave lakomislenom vojniku koji baca svoju opremu, grdno se varaš. Ako ti nisu našli naprtnjaču, onda moraš poslati po travara u ovoj kući. On će ti pak reći kako ne zna da trava koju želiš ima kakvu vrijednost, ali da se u pučkom jeziku ona zove *zapadnjački korov*, a u književnom *galenas*, i navest će ti još neka učena imena na drugim jezicima, pa će još dodati dva-tri napol zaboravljena stiha koje ni sam ne razumije, i na kraju će ti sa žaljenjem priopćiti da takve trave nema u ovoj kući i ostavit će te da razmišljaš o povijesti jezikâ. A sad te moram i ja ostaviti, jer nisam u ovakvu krevetu kao što je ovaj spavao otkako sam otišao iz Dunharrowa, niti sam što okusio od one pomrčine pred zoru."

Merry ga uhvati za ruku i poljubi je.

"Strašno mi je žao" reče. "Idite odmah! Sve od one noći u Breeju mi smo vam samo na smetnju. Ali takva vam je navada našeg naroda, da se u ovakvim časovima

razbacuje lakim riječima i govori manje nego što misli. Uvijek se bojimo da ne kažemo previše. Stoga ne znamo naći pravu riječ kad šala nije na mjestu."

"Dobro ja to znam, inače ne bih s tobom ovako ni razgovarao" reče mu Aragorn. "Neka Shire živi i cvjeta!"

I poljubivši Merryja, izađe iz sobe, a za njim i Gandalf.

Pippin je još ostao u sobi.

"Je li mu ikad bilo premca?" reče. "Osim Gandalfa, naravno. Ja bih sve rekao da su njih dvojica u rodu. Drago moje magare, naprtnjača ti leži ovdje uz krevet i nosio si je na leđima kad smo se sreli. On ju je, naravno, lijepo vidio. Uostalom, imam i ja svojih zaliha. Hajde zapali! Ovo ti je Longbottomska sorta. Napuni lulu dok ja otrčim po nešto za jelo. A onda ćemo se malo opustiti. Joj meni! Mi Tookovi i Brandybuckovi ne možemo zbilja dugo živjeti među veličinama."

"Ne možemo" priklopi Merry. "Ja bar ne mogu. Zasad još ne mogu. Ipak, sad ih bar, Pippine, možemo bolje razumjeti i poštivati. Bit će da je najbolje najprije zavoljeti ono što možeš zavoljeti: moraš odnekud početi i imati nekakve korijene, a zemlja je u Shireu duboka. Ipak, ima i dubljih i viših stvari, i nema tog čiče koji bi mogao obrađivati svoj vrt na miru, kako on kaže, a da nema tih stvari, pa znao on za njih ili ne znao. Meni je drago što ipak nešto malo znam o njima. Ali ne znam zašto sve ovo govorim. Gdje je taj list? I daj mi izvadi lulu iz naprtnjače, ako se nije slomila."

Aragorn i Gandalf otišli su do ravnatelja Kuća izlječenja i preporučili mu da zadrži Faramira i Éowyn na liječenju još više dana.

"Gospa Éowyn uskoro će poželjeti da ustane i ode" reče Aragorn "ali nemojte je pustiti ni pod koju cijenu dok ne prođe najmanje deset dana."

"A što se Faramira tiče" preuzme Gandalf "njemu treba uskoro kazati da mu je otac umro, ali mu se nipošto ne smije ispričati sve o Denethorovu ludilu dok posve ne ozdravi i preuzme svoje dužnosti. Pripazite da mu Beregond i onaj *perian* koji su ga posjetili još ne govore o tim stvarima!"

"A onaj drugi *perian*, Meriadoc, koji je na mojoj brizi?" priupita ih ravnatelj.

"On će po svoj prilici moći ustati sutra, na kraće vrijeme" reče Aragorn. "Neka ustane ako bude želio. Smije se malo prošetati pod nadzorom prijatelja."

"To je zbilja izvanredan soj" reče ravnatelj klimajući glavom. "Rekao bih da su vrlo čvrsta kova."

Mnogi su se već bili okupili pred vratim Kuća da vide Aragorna, pa su i pošli za njim. Kad je on naposljetku povečerao, došli su ga ljudi zamoliti da im izliječi rođake i prijatelje kojima je život ugrožen od ozljede ili rane, ili koji leže pod Crnom sjenom. Aragorn je ustao, izašao i poslao po Elrondove sinove pa su se zajedno trudili oko bolesnika do kasno u noć. A gradom se pronio glas: "Kralj se zaista vratio!" I prozvali su ga Vilin-kamenom zato što je na prsima nosio zeleni dragi kamen. Tako mu je njegov narod nadjenuo to ime koje su mu pri rođenju bili predskazali da će ga dobiti.

Kad više nije mogao raditi, Aragorn se zaogrnuo pelerinom, iskrao se iz grada i vratio u svoj šator pred samu zoru da malo odspava. Ujutro je na Bijeloj kuli zavijorio stijeg Dol Amrotha, bijela lađa nalik na labuda na modroj vodi. Kad su ga ljudi ugledali, pomislili su da su možda samo sanjali da se kralj vratio.

IX. poglavlje

POSLJEDNJE VIJEĆANJE

Nakon dana kad se vodila bitka, svanulo je jutro, lijepo jutro s lakim oblacima i vjetrom koji je okrenuo na zapad. Legolas i Gimli izašli su rano i zamolili za dopuštenje da odu gore u grad, jer su bili željni vidjeti Merryja i Pippina.

"Lijepo je znati da su još živi" reče Gimli "jer su nas stajali grdnih muka na putovanju kroz Rohan, ne bih volio da su nam te muke bile uzaludne."

Vilenjak i patuljak ušli su zajedno u Minas Tirith, a ljudi koji su ih gledali kako prolaze čudili su se takvu društvu, jer je Legolas bio lijep u licu preko svake ljudske mjere, i pjevao je neku vilenjačku pjesmu zvonkim glasom hodajući toga jutra uzbrdo, a Gimli se šepirio uza nj gladeći se po bradi i gledajući radoznalo sve oko sebe.

"Ima tu dobro obrađena kamena" reče razgledajući zidine "ali ima ga koji i nije tako dobro obrađen, a ulice su mogli i bolje napraviti. Kad Aragorn preuzme vlast, predložit ću mu da pozove klesare s Gore, pa ćemo izgraditi grad kojim će se moći podičiti."

"Treba im više vrtova" napomene Legolas. "Ove su kuće mrtve, tu ima premalo raslinja i vedrine. Ako Aragorn ovdje preuzme vlast, šumski će mu narod donijeti ptica pjevica i drveća koje ne umire."

Napokon su došli do kneza Imrahila. Legolas ga pogleda i duboko mu se pokloni, jer je zapazio da ovaj doista ima vilenjačke krvi.

"Zdravo, gospodaru!" pozdravi ga. "Premda je odavno Nimrodelin narod otišao iz lórienskih šuma, još se vidi da nisu svi otplovili iz luke Amrotha preko vode na zapad."

"Tako govore i predaje moje zemlje" reče knez. "Ipak, nitko od vilinskog naroda nije tamo viđen već bezbroj godina. I čudim se što vidim ovdje jednoga usred ovih jada i rata. Što tražite?"

"Ja sam jedan od devetorice suputnika Mithrandirovih iz Imladrisa" odgovori mu Legolas. "Ovaj moj prijatelj patuljak i ja došli smo ovamo s gospodarom Aragornom. A sad bismo htjeli vidjeti svoje prijatelje, Meriadoca i Peregrina, koji su pod vašim okriljem, kako smo čuli."

"Naći ćete ih u Kućama izlječenja, ja ću vas odvesti tamo" reče im Imrahil.

"Bit će dovoljno, gospodaru, da pošaljete nekog da nas odvede tamo" predloži Legolas. "Jer nosimo vam poruku od Aragorna. On ne želi u ovom času ponovo ući u grad. A trebalo bi hitno održati vijećanje zapovjednikâ, pa moli da vi i Éomer od Rohana dođete što prije dolje do njegovih šatora. Mithrandir je već tamo."

"Doći ćemo" obeća Imrahil, pa se ljubazno oprosti s njima.

"To je zbilja plemenit gospodin i velik zapovjednik među ljudima" pripomene Legolas. "Ako Gondor još ima takvih u ovim danima propadanja, velika je morala biti njegova slava u danima uspona."

"I nedvojbeno je ovaj dobro obrađeni kamen stariji i ugrađen u prvoj gradnji" reče Gimli. "Uvijek je tako sa svim stvarima koje ljudi započnu: u proljeće padne mraz ili u ljeto zavlada suša, pa iznevjere nade."

"Ipak, malokad ih sjeme iznevjeri" opet će Legolas. "Sjeme će im ležati u prašini i truležu, ali će niknuti opet u neočekivano vrijeme i na neočekivanom mjestu. Ljudski će pothvati nadživjeti sve nas, Gimli!"

"Ipak, mislim da od njih na kraju neće biti ništa drugo nego propuštena prilika" odvrati patuljak.

"Na to vilenjaci ne znaju odgovora" reče Legolas.

Tada dođe knezov sluga i povede ih do Kuća izlječenja. Svoje su prijatelje zatekli u vrtu. Susret je bio vrlo veseo. Neko su vrijeme šetali i razgovarali uživajući zakratko u miru i jutarnjem odmoru visoko u vjetrovitim krugovima grada. Zatim, kad se Merry već umorio, otišli su sjesti na zidine ispred tratine Kuća izlječenja. Daleko pred njima na jugu ljeskao se Anduin na suncu otječući u daljinu i nestajući s vidika čak i Legolasu, negdje u širokim ravnicama i zelenoj izmaglici Lebennina i Južnog Ithiliena.

Legolas je umuknuo dok su drugi govorili, gledao je u daljinu nasuprot suncu, i piljeći tako spazio bijele morske ptice kako lete uz rijeku.

"Gledajte!" uzvikne. "Galebovi! Lete daleko u unutrašnjost. Prava divota za mene ali mi uznemiruju srce. Nikad ih u životu nisam vidio dok nismo došli u Pelargir, gdje sam ih čuo kako kriče u zraku dok smo jahali u bitku za lađe. Tada sam zastao i zaboravio na rat u Međuzemlju, jer su mi njihovi žalostivi glasovi govorili o moru. More! Nisam ga još, na žalost, nikad vidio. Ali duboko u srcu mog roda leži čežnja za morem, u koju je opasno dirati. Ah, ti galebovi! Neću više nikad imati mira ispod bukve ni ispod brijesta."

"Ne govori tako!" reče mu Gimli. "Ima još bezbroj stvari koje treba vidjeti u Međuzemlju, i bezbroj pothvata koje treba obaviti. A ako sav vilin-svijet ode u luke, ovaj će svijet postati dosadniji svima onima kojima je suđeno ostati u njemu."

"Odista će nam biti dosadno i tužno!" priklopi Merry. "Ne smiješ, Legolase, otići u luke! Uvijek će biti svijeta kojem ćeš biti potreban, velikog ili malog, pa čak će se naći i gdjekoji mudar patuljak kao što je Gimli. Bar se nadam da je tako. Iako nekako slutim da je ono najgore u ovom ratu tek pred nama. Kako bih volio da je sve to prošlo, odavno prošlo!"

"Što ste tako neveseli!" uzvikne Pippin. "Sunce sija i evo nas, svi smo na okupu, barem na dan-dva! Htio bih nešto više čuti o svima vama. Hajde, Gimli! Ti i Legolas spomenuli ste danas desetak puta vaše čudno putovanje sa Striderom. Ali niste mi još o tome ništa ispričali."

"Lako je ovdje suncu sijati" reče Gimli "ali ima nekih događaja s tog puta koje ne bih volio prizivati iz tame. Da sam znao što me čeka, mislim da ne bih bio ni za čije prijateljstvo pošao Stazama mrtvih."

"Stazama mrtvih?" ponovi Pippin. "Čuo sam i Aragorna da ih spominje, i pomislio sam što li mu to znači. Zar nam nećete ispričati nešto više o tome?"

"Ja radije ne bih" odvrati Gimli. "Ja sam se na tom putovanju osramotio: ja, Gimli, sin Glóinov, koji je mislio da je žilaviji od ljudi, i čvršći pod zemljom nego ijedan vilenjak. Ali pokazalo se da nisam ni jedno ni drugo. Na putu me držala samo volja Aragornova."

"Pa i ljubav prema njemu" priklopi Legolas. "Jer svi oni koji ga upoznaju zavole ga, svatko na svoj način, čak i ona hladna djeva rohanska. U rano jutro onoga

dana uoči kojeg si ti, Merry, stigao tamo, krenuli smo bili iz Dunharrowa, a sav je tamošnji svijet bio u takvu strahu da nas nije htio gledati kako odlazimo, osim gospe Éowyn, koja sad leži ranjena u ovoj Kući dolje. Taj je rastanak bio bolan, i mene je srce zaboljelo gledajući ga."

"Ja sam, na žalost, žalio samo sebe" reče Gimli. "Ne! Ja vam neću pričati o tom putovanju."

Ušutio je, ali su Pippin i Merry bili toliko radoznali da Legolas napokon reče:

"Ispričat ću vam ja, tek toliko da vam srce bude na mjestu, jer ja nisam osjećao taj užas, i nisam se bojao sjena ljudi jer sam držao da su nemoćne i jadne."

Tad im na brzinu ispripovjedi o putovanju s duhovima ispod gorja, i o onom mračnom skupu na Erechu, i o dugom jahanju odande, oko dvjesto osamdeset milja, do Pelargira na Anduinu.

"Četiri dana i četiri noći, i još petog dana, jahali smo od Crnog kamena" reče. "I gle! u pomrčini Mordora porasla mi je nada, jer je u onoj tami vojska sjena postala nekako veća i strašnija. Vidio sam neke od njih kako jašu, neke kako hodaju, ali su se svi kretali istom, velikom brzinom. Šutjeli su ali su i se oči krijesile. Na visoravni u Lamedonu sustigli su naše konje i okružili nas, i bili bi nas prestigli da im Aragorn nije to zabranio. Na njegovu zapovijed, zaostali su za nama.

“Čak se i ljudske sjene pokoravaju njegovoj volji”, pomislio sam. “Možda će još i poslužiti njegovim ciljevima!”

Jahali smo cijelog jednog svijetlog dana, a onda je došao onaj dan bez zore, ali smo i dalje jahali, i prešli preko Cirila i Ringlóa, a trećeg dana stigli smo do Linhira, iznad ušća Gilraina. Tu su se bojovnici iz Lamedona borili za gazove s onim groznim ljudima iz Umbara i Harada koji su bili doplovili rijekom. Ali kad smo mi došli, odustali su od borbe i napadači i branitelji vičući na sav glas da se na njih okomio kralj mrtvih. Samo je gospodar Lamedona Angbor imao hrabrosti da nas dočeka, a Aragorn mu je rekao neka skupi sve svoje ljude i neka im kaže da ako se budu usudili pođu za nama, kad prođe siva vojska.

“U Pelargiru ćete dobro doći nasljedniku Isildura”, rekao im je.

I tako smo prešli preko Gilraina progoneći pred sobom razbijene saveznike Mordora, a onda smo se malo odmorili. Ali Aragorn je uskoro ustao i rekao: “Gle! napadaju već Minas Tirith. Bojim se da ne padne prije nego što mu priteknemo u pomoć.” Stoga smo opet pojahali konje prije nego što je prošla noć, pa smo pojurili što su nam koji najbrže mogli ravnicom Lebennina."

Legolas zastane u kazivanju i uzdahne, pa baci pogled na jug i tiho zapjeva:

Srebro teče potocima od Celosa do Eruija
Po zelenim poljanama Lebennina!
Visoko se trava diže. Diše vjetar sa pučina
Bijeli ljiljani se njišu,
I zvone zlatni zvončići mallosa i alfirina
Po zelenim poljanama Lebennina,
Pod dahom vjetra sa pučina!

"Zelena su ta polja u pjesmama mog naroda, ali su tada bila tamna, sive pustinje u crnini pred nama. Širom te prostrane zemlje, nemilice gazeći travu i cvijeće, gonili smo dušmane dan i noć dok nismo došli napokon do Velike rijeke.

Tada sam u sebi pomislio da smo blizu mora, jer je u mraku pred nama bila velika voda, a na obali su se glasale nebrojene morske ptice. Ah, kako su galebovi klicali! Zar mi nije gospa rekla da ih se čuvam? A sad ih ne mogu zaboraviti."

"Što se mene tiče, ja se nisam obazirao na njih" reče Gimli "jer smo napokon bili pred pravom bitkom. Tamo je u Pelargiru bilo usidreno glavno brodovlje Umbara, pedeset velikih lađa i bezbroj manjih brodica. Mnogi su od onih koje smo progonili stigli u luku prije nas, a sa sobom su donijeli i svoj strah, pa su neke od lađa digle sidro i pokušale pobjeći niz rijeku ili se domoći druge obale; a mnoge su od manjih brodica zapalili. Ali pošto smo Haradrime dotjerali do same obale, suprotstavili su nam se najposlije, žestoki u svom očaju, i smijali se kad su nas pogledali jer je njihova vojska još uvijek bila velika.

Ali Aragorn je zastao i povikao iz sveg glasa:

“Nastupite sad! Pozivam vas u ime Crnog kamena!”

I najednom je vojska sjena koja je bila zaostala napokon nagrnula poput silne plime odnoseći sve pred sobom. Čuo sam slabašne krikove, i rogove kako se nejasno glasaju, i mrmorenje nebrojenih dalekih glasova: bilo je to kao jeka neke zaboravljene bitke iz davnih crnih godina. Isukani su blijedi mačevi, iako ne znam jesu li im oštrice bile još opasne jer mrtvima nije više bilo potrebno nikakvo oružje osim straha. Nitko im se nije mogao oduprijeti.

Popeli su se na sve lađe izvučene na kopno, a onda su prešli preko vode do onih koje su bile usidrene. Sve je mornare spopao ludi strah pa su skakali u vodu, osim robova prikovanih za vesla. Bezbrižno smo jahali među neprijateljima koji su bježali, razgonili smo ih kao lišće dok nismo došli do obale. A onda je Aragorn na svaku preostalu veliku lađu poslao po jednog Dúnedaina. Ovi su ohrabrili zatočenike na lađama i rekli im neka se ništa ne boje, i da su slobodni.

Prije nego što je taj dan prošao, nije više bilo nijednog neprijatelja da nam se odupre; svi su se bili utopili ili razbježali na jug nadajući se da će se pješice dohvatiti svojih zemalja. Pomislio sam kako je čudno i divno što su planove Mordora pomrsile takve utvare užasa i tame. Mordor je bio poražen vlastitim oružjem!"

"Zbilja je to čudno" pripomene Legolas. "U tom sam trenutku pogledao Aragorna i pomislio kakav je velik i strašan gospodar mogao postati sa svojom silnom voljom da je Prsten zadržao za sebe. Ne boji se Mordor njega uzalud. Ali njegov je duh plemenitiji nego što Sauron može pojmiti. Ne potječe li on od Lúthienine djece? Nikad se ta loza neće zatrti, ni nakon ne znam koliko godina."

"Oči patuljaka ne vide tako daleko" reče Gimli. "Ali doista je Aragorn bio nenadmašiv toga dana. Gle! sve su crne lađe pale u njegove ruke, a on je za sebe izabrao najveću od svih i popeo se na nju. Tad je zapovjedio da zatrube sve trublje otete od neprijatelja, a vojska sjena povukla se na obalu. Tu su ostali nijemi, jedva vidljivi, osim crvena sjaja u očima, u kojima se zrcalila vatra zapaljenih brodova. Aragorn se pak iz sveg glasa obratio mrtvim ljudima:

“Počujte sad što vam govori nasljednik Isildurov! Ispunili ste svoju prisegu! Vratite se odakle ste došli i ne uznemirujte nikad više doline! Odlazite i budite s mirom!”

Nato kralj mrtvih stupi pred vojsku, slomi svoje koplje i baci ga, pa se duboko pokloni i okrene. Ubrzo se cijela siva vojska povuče i iščezne kao magla kad je rastjera iznenadan vjetar, a meni se učinilo da sam se probudio iz duboka sna.

Tog smo se dana mi odmarali dok su drugi radili. Jer mnogo je zarobljenika oslobođeno, i mnogo je robova koji su bili iz Gondora pušteno na slobodu, a uskoro je održan i veliki zbor ljudi iz Lebennina i iz Ethira, i došao nam je Angbor iz Lamedona sa svim jahačima koje je uspio okupiti. Sad kad se više nisu bojali mrtvih, došli su nam u pomoć i da vide nasljednika Isildurova, jer se to ime proširilo kao požar u mraku.

I tu negdje završava naša priča. Jer tog dana i te večeri mnoge su lađe pripremljene za plovidbu i opskrbljene ljudstvom, pa se ujutro brodovlje otisnulo. Sad mi se čini da je to bilo davno, a bilo je tek prekjučer ujutro, šestog dana kako smo krenuli iz Dunharrowa. Pa ipak je Aragorna i dalje gonio strah da ćemo zakasniti.

“Od Pelargira do pristaništa u Harlondu ima osamdeset pet milja”, rekao je. “A mi moramo sutra biti u Harlondu, inače smo propali.”

Sad su slobodni ljudi bili za veslima i svojski se trsili, ali smo polako napredovali uz Veliku rijeku jer smo plovili protiv struje. Doduše, struja tamo na jugu nije jaka, ali ni od vjetra nismo imali nikakve pomoći. Teško bi mi bilo oko srca, iako smo slavili pobjedu u lukama, da se Legolas nije iznenada nasmijao i rekao:

“Gore bradu, sine Durinov! Jer znaš kako se ono kaže: *često se rađa nada sred beznađa.*”

Ali nije mi htio reći kakvu je to nadu spazio u daljini. Kad se smrknulo, noć je samo produbila tamu, a nama su srca uzavrela jer smo daleko na sjeveru ugledali rumen žar pod oblakom, a Aragorn je rekao:

“Gori Minas Tirith!”

Ali o ponoći iznova se rodila nada. Ljudi iz Ethira, vični moru, bacali su poglede na jug i rekli da nastupa promjena sa svježim vjetrom s mora. Mnogo prije nego što se razdanilo, digli su jedra na jarbole pa smo brže zaplovili dok nam zora nije pobijelila pjenu oko pramca. I tako smo, kao što znate, stigli u trećem satu izjutra s povoljnim vjetrom i suncem bez oblačka, pa smo razvili veliku ratnu zastavu. Bio je to velik dan i velik čas, ma što se još dogodilo."

"Što god se desilo, veliki pothvati ne gube ništa od svoje vrijednosti" reče Legolas. "Velik je pothvat bio jahanje Stazama mrtvih, i velik će ostati, pa makar nitko ne ostao u Gondoru da pjeva o njemu u budućnosti."

"To se može lako dogoditi" reče Gimli. "Jer i Aragornu i Gandalfu nekako su ozbiljna lica. Baš me zanima o čemu vijećaju tamo dolje u šatorima. Što se mene tiče, i ja bih volio, kao i Merry, da je našom pobjedom završio rat. Ali što se god još moralo obaviti, nadam se da ću sudjelovati u tome, u čast naroda na Pustogori."

"A ja u čast naroda u Velikoj šumi" priklopi Legolas "i za ljubav gospodara Bijeloga stabla."

Suputnici ušute, ali su još malo posjedili na tom visokom mjestu, svaki od njih zaokupljen svojim mislima dok su zapovjednici vijećali.

Čim se knez Imrahil rastao s Legolasom i Gimlijem, poslao je po Éomera, pa je pošao s njim iz grada u Aragornove šatore podignute u polju nedaleko od mjesta gdje je poginuo kralj Théoden. Tu su vijećali s Gandalfom, Aragornom i Elrondovim sinovima.

"Gospodo" reče Gandalf "počujte što je rekao namjesnik Gondora pred smrt: *Možda ćete zakratko slaviti pobjedu na bojnom polju, dan-dva, ali sila koja se digla protiv nas ne može se pobijediti.* Ja vas ne pozivam da očajavate kao što je on učinio, nego da dobro promislite o istini u tim riječima.

Kamenovi koji vide ne lažu, čak ih ni gospodar Barad-dûra ne može nagnati da lažu. Možda on može svojom voljom birati što će slabiji umovi vidjeti, ili ih navesti da pogrešno shvate značenje onoga što vide. Ipak je neprijeporno, kad je Denethor vidio velike snage uperene protiv sebe iz Mordora, pa i one druge kako se tek okupljaju, vidio je ono što uistinu jest.

Mi smo jedva imali dovoljno snaga da odbijemo prvi veliki napad. A drugi će biti još teži. U ovom ratu dakle nema na kraju nade, kao što je Denethor i spoznao. Pobjedu ne možemo izboriti oružjem, bilo da sjedite tu i odolijevate jednoj opsadi za drugom, bilo da prijeđete preko rijeke pa da tamo doživite poraz. Možete samo birati između dva zla, a razum će vam savjetovati da učvrstite utvrde koje imate pa da u njima čekate napad, jer tako ćete izdržati ipak malo dulje."

"Onda, vi biste htjeli da se povučemo u Minas Tirith, ili u Dol Amroth, ili u Dunharrow, pa da tamo sjedimo kao djeca na pješčanim kulama kad plima nadolazi?" upita ga Imrahil.

"To ne bi bio nikakav novi savjet" reče Gandalf. "Niste li tako, jedva nešto više, radili za sve vrijeme Denethorove vladavine? Ma ne! Ja sam samo rekao da bi to bilo razumno. Ja vam ne savjetujem da budete razumni. Rekao sam da pobjedu ne možete izboriti oružjem. Ja se još nadam pobjedi, ali ne pobjedi izborenoj oružjem. Jer u središtu je svih takvih planova Prsten moći, temelj Barad-dûra i Sauronova nada.

Što se toga tiče, gospodo, vi sad svi znate dovoljno toga da razumijete u kakvom smo teškom položaju, i u kakvom je položaju Sauron. Ako ga se on domogne, sva vam je hrabrost uzaludna, i njegova će pobjeda biti brza i konačna: toliko konačna da nitko ne može predvidjeti neki drugi kraj dok je svijeta i vijka. Ako Prsten bude uništen, onda će Sauron pasti, i to toliko duboko da nitko ne može vjerovati da će se ikad više ponovo uzdići. Jer izgubit će najveći dio snage koja mu je bila prirođena od sama početka, i sve ono što je tom silom učinio ili započeo propast će, i zauvijek će ostati osakaćen, postat će puki duh zla koji izjeda sam sebe u sjenama, a ne može više porasti niti zadobiti nov oblik. I tako će nestati jedno veliko zlo s ovoga svijeta.

Ima i drugih zala koja se još mogu pojaviti, jer je Sauron tek sluga ili izaslanik. Ali nije na nama da savladamo sve plime ovoga svijeta, nego da učinimo što možemo da pomognemo u godinama u kojima smo se našli, da iskorjenjujemo zlo u poljima koja poznajemo, tako da će oni koji dolaze poslije nas obrađivati čistu zemlju. A kakvo će vrijeme imati, na to ne možemo mi utjecati.

E, sad, Sauron sve to zna, i zna da je ponovo nađena ona dragocjenost koju je izgubio, ali još ne zna gdje je ta stvar, ili se bar mi nadamo da ne zna. Stoga je sad u velikoj dvojbi, jer, ako smo mi našli tu stvar, ima među nama onih koji su toliko snažni da se mogu njome i poslužiti. I to on zna. Nisam li možda dobro naslutio, Aragorne, da si mu se ti pokazao u kamenu iz Orthanca?"

"Jesam, prije nego što sam krenuo iz Rograda" odgovori mu Aragorn. "Držao sam da je vrijeme zrelo i da je taj kamen došao do mene upravo radi toga. Tada je bilo prošlo deset dana otkako je nositelj Prstena krenuo od Raurosa na istok, pa sam mislio da bi Sauronovo Oko trebalo odvući od njegove zemlje. Otkako se vratio u svoju kulu,

previše je rijetko nailazio na otpor. Doduše, da sam znao kako će brzo uzvratiti napadom, možda se ne bih usudio pokazati. Jedva sam imao vremena da vam priskočim u pomoć."

"Ali kako to?" priupita ga Éomer. "Kažete da je sve uzaludno ako se on domogne Prstena? Pa zar ne bi onda i on mislio da nije uzaludno napasti nas ako ga mi imamo?"

"Nije još načisto" reče Gandalf "ali znajte da on nije izgradio svoju silu čekajući da mu se neprijatelji utvrde, kao što smo mi učinili. Osim toga, mi nismo mogli preko noći naučiti kako da se koristimo njegovom punom snagom. Zapravo se Prstenom može služiti samo jedan gospodar, a ne više njih, i Sauron očekuje da će među nama doći vrijeme razdora dok jedan od velikih ne postane gospodar i nadvlada druge. Tada bi mu, ako bude brzo djelovao, Prsten mogao pomoći.

On nas sad motri. Mnogo vidi i mnogo čuje. Nazgûli su mu još vani. Preletjeli su preko ovog polja prije zore, iako ih je primijetio mali broj od svih onih umornih i pospanih bojovnika. On proučava znakove: prekovani mač kojim mu je oteto blago; vjetrove sreće koji se okreću u našu korist, neočekivani poraz njegova prvog napada i pogibiju njegova glavnog zapovjednika.

Njegova dvojba raste, čak i sad dok mi ovdje razgovaramo. Njegovo se Oko upinje da nas vidi, gotovo je slijepo za sve drugo što se kreće. Moramo se pobrinuti da tako i ostane. U tome je sva naša nada. Evo vam dakle mog savjeta. Mi nemamo Prstena. Možda je bilo mudro a možda i sasvim ludo što smo ga poslali da se uništi kako ne bi on nas uništio. Bez njega ne možemo silom pobijediti Sauronovu silu. Ali moramo mu pošto-poto odvratiti Oko od prave opasnosti. Ne možemo izboriti pobjedu oružjem, ali možemo oružjem dati nositelju Prstena jedinu priliku da uspije, ma koliko ona bila neznatna.

Moramo nastaviti onako kako je Aragorn započeo. Moramo nagnati Saurona na njegov posljednji pokušaj. Moramo izmamiti njegove skrivene snage tako da mu zemlja ostane prazna. Moramo mu odmah krenuti u susret. Moramo mu ponuditi sebe kao mamac, pa makar mu uletjeli u ralje. On će zagristi na taj mamac, obuzet nadom i lakomošću, jer će misliti da se u takvoj nepromišljenosti krije oholost novog nositelja Prstena, i reći će: “Tako dakle! Ispružio je vrat prerano i predaleko. Neka samo dođe, i gle, upast će u klopku iz koje mi neće moći umaknuti. Tako ću ga se osloboditi pa će ono što mi je u svojoj drskosti uzeo zauvijek biti moje.”

Moramo otvorenih očiju upasti u tu klopku, hrabro ali bez mnogo nade za sebe, jer, gospodo, može se lako dogoditi da ćemo sami dokraja propasti u mračnoj bici daleko od živih zemalja; pa ako i srušimo Barad-dûr, nećemo doživjeti novo doba. Ali držim da nam je to dužnost. I bolje će biti tako nego da ipak propadnemo – kao što ćemo jamačno i propasti ako ostanemo ovdje sjediti – znajući da nakon naše smrti neće biti novoga doba."

Pošutjeli su neko vrijeme. Napokon prozbori Aragorn:

"Ja ću nastaviti kao što sam i počeo. Došli smo do samog ruba gdje su nada i očaj bliski. Posrnemo li, past ćemo. Neka sad nitko ne odbacuje savjete Gandalfove, jer njegovi napori koji su dugo upereni protiv Saurona stavljeni su napokon na kušnju. Da nije njega, sve bi već davno bilo propalo. Ja ipak još nemam pravo da ikom zapovijedam. Neka svatko bira po svojoj volji!"

Tad će Elrohir:

"Mi smo sa sjevera i došli radi toga, i od svog oca Elronda donijeli smo taj isti savjet. Mi nipošto nećemo uzmaknuti."

"Što se mene tiče" reče Éomer "ja se slabo razumijem u te dubokoumne stvari, ali meni to i ne treba. Ja samo jedno znam, a to je dovoljno, da ću ja, kao što je moj prijatelj Aragorn pomogao meni i mom narodu, isto tako pomoći njemu kad me pozove. Poći ću za njim."

"Što se mene tiče" priklopi Imrahil "ja se smatram vazalom gospodara Aragorna, zahtijevao on to od mene ili ne. Njegova je želja za mene zapovijed. I ja ću poći za njim. Ali privremeno zauzimam mjesto namjesnika Gondora, pa sam dužan najprvo misliti na njegov narod. Ipak, treba voditi računa i o razboru. Jer valja se pripremiti za sve mogućnosti, i dobre i loše. E, sad, možda ćemo mi još slaviti pobjedu, a dok god ima za to bar malo nade, Gondor mora biti zaštićen. Ne bih htio da se vratimo kao pobjednici u razrušeni grad i poharanu zemlju. A čuli smo od Rohanaca da na sjevernoj strani ima još jedna neprijateljska vojska koja još uopće nije stupila u borbu."

"To je istina" potvrdi Gandalf. "Ja vam ne savjetujem da grad ostavite nebranjen. Zapravo, snage koje ćemo povesti na istok ne moraju biti tolike da mogu ozbiljno napasti Mordor, nego samo tolike da zapodjenu bitku. I moraju ubrzo krenuti. Stoga pitam zapovjednike: kolike snage možemo prikupiti i povesti u napad za najkasnije dva dana? To moraju biti odvažni ljudi koji će poći drage volje, znajući kakva im opasnost prijeti."

"Svi su umorni i mnogi su i ranjeni, lakše ili teže" otpovrne Éomer "a izgubili smo i mnogo konja, sve je to teško podnijeti. Ako moramo uskoro krenuti, onda se ne mogu nadati da ću povesti više od dvije tisuće ljudi i isto ih toliko ostaviti da brane grad."

"Nećemo računati samo na one koji su se ovdje borili" reče Aragorn. "Nove nam postrojbe stižu s južnih lenâ otkako je oslobođena obala. Ja sam prekjučer uputio četiri tisuće iz Pelargira preko Lossarnacha, s neustrašivim Angborom na čelu. Ako krenemo za dva dana, oni će biti već negdje ovdje prije našeg odlaska. Osim toga, mnogima sam zapovjedio da dođu za mnom uz rijeku svakim plovilom kojeg se mogu dočepati, a uz ovaj vjetar uskoro će i biti tu. Zapravo je nekoliko lađa već i stiglo u Harlond. Rekao bih da bismo mogli povesti u napad sedam tisuća konjanika i pješaka, a da grad ipak ostane bolje branjen nego što je bio kad je neprijatelj započeo napad."

"Gradska su vrata razvaljena" reče Imrahil. "Gdje su nam stručnjaci koji će ih popraviti i obnoviti?"

"Takvih stručnjaka ima u Ereboru, Dáinovom kraljevstvu" reče Aragorn. "Ako nam se ne izjalove sve nade, poslat ću još Gimlija, sina Glóinova, po obrtnike s Gore. Ali ljudi više vrijede od svakih vrata, nijedna vrata neće odoljeti neprijatelju ako ih ljudi ne napuste."

Takav je dakle bio ishod vijećanja zapovjednikâ: odlučili su da za dva dana izjutra krenu u pohod sa sedam tisuća bojovnika ako ih toliko skupe; i da veći dio tih postrojbi tvore pješaci zato što idu u zle zemlje. Aragorn će predvoditi oko dvije tisuće onih koje je okupio na jugu; Imrahil će skupiti tri i pol tisuće ratnika, a Éomer pet stotina Rohanaca, koji su ostali bez konja ali su borbeno sposobni, a sam će predvoditi

pet stotina svojih najboljih jahača; bit će tu još i jedna postrojba od pet stotina konja s kojima će krenuti sinovi Elrondovi s Dúnedainima i vitezovima od Dol Amrotha: ukupno šest tisuća pješaka i tisuću konjanika. A glavnina Rohanaca koja je ostala s konjima i sposobna je za borbu, oko tri tisuće njih pod zapovjedništvom Elfhelma, trebaju na Zapadnoj cesti dočekati u zasjedi neprijatelja iz Anóriena. Umah su razaslani brzi jahači da prikupe što više obavijesti na sjeveru, i na istoku o Osgiliathu i cesti za Minas Morgul.

Kad su izračunali koliko će putovanja obaviti i kojim će sve putovima ići, Imrahil se odjednom grohotom nasmije i uzvikne:

"Ovo je svakako najveća šala u svoj povijesti Gondora: trebali bismo krenuti sa svega sedam tisuća ratnika, jedva toliko koliko je imala prethodnica gondorske vojske u danima svoje najveće moći, i napasti na planine i neprobojne Dveri Crne zemlje! To će biti isto kao da dijete lukom od zelene vrbe i uzice zaprijeti vitezu u oklopu! Ako Gospodar tame zna sve ono što vi, Mithrandire, kažete da zna, neće li se on prije podsmjehnuti nego uplašiti, i zgnječiti nas malim prstom kao muhu koja bi ga htjela pecnuti?"

"Neće, nego će pokušati uloviti muhu i izvući joj žalac" odgovori mu Gandalf. "A ima među nama i imena koja vrijede više od tisuću vitezova u oklopu. Ne, neće se on nama podsmjehivati."

"A nećemo ni mi" priklopi Aragorn. "Ako je ovo šala, onda je pregorka da joj se nasmijemo. Ne, nego je to posljednji potez u velikoj pogibli, potez koji će donijeti kraj jednoj ili drugoj strani u ovoj igri." Tad isuče Andúril i podigne ga uvis tako da sijevne na suncu, te nadoda: "Neću te vraćati u tok dok se ne okonča i posljednji boj!"

X. poglavlje

OTVARAJU SE CRNE DVERI

Nakon dva dan sva je vojska Zapada bila okupljena na Pelennoru. Vojska orkâ i Istočnjaka krenula je bila natrag iz Anóriena, ali su ih Rohanci gonili i razbili pa su se ovi rasuli i razbježali, pružajući slab otpor, prema Cair Androsu.. pošto je ta prijetnja uklonjena a s juga su pritjecale sve nove snage, grad je bio branjen da nije mogao bolje. Izvidnici su javljali da nema više neprijatelja na istoku sve do Raskrižja palog kralja. Sve je bilo spremno da se po posljednji put baci kocka.

Legolas i Gimli ponovo su trebali jahati zajedno, s Aragornom i Gandalfom, koji su s Dúnedainima i sinovima Elrondovim bili u prethodnici. Ali Merry, na svoju sramotu, nije smio s njima.

"Ti se još nisi dostatno oporavio za takav pohod" reče mu Aragorn. "Ali nije to nikakva sramota. Ako i ne učiniš ništa više u ovom ratu, zaslužio si već velike časti. Peregrin ide s nama pa će predstavljati narod Shirea; i ne zavidi mu na izgledima da će se naći u novim opasnostima, jer premda je i on učinio najviše koliko mu je sreća dopustila, ne može se još mjeriti s tobom. Ali zapravo su svi sad u podjednakoj opasnosti. Premda ćemo možda i mi doživjeti gorku sudbinu pred vratima Mordora, ako se to dogodi, onda ćeš još i ti imati priliku da se posljednji put boriš, ovdje ili gdje te god sustigne crna plima. Zbogom!"

I tako je utučeni Merry sad stajao i gledao kako se vojska okuplja. S njim je bio i Bergil, koji je također bio potišten, jer će mu otac biti na čelu bojne ljudi iz grada: nije se mogao ponovo pridružiti čuvarima Kule dok se ne riješi njegov slučaj. U toj istoj bojni bit će i Pippin, kao gondorski vojnik. Merry ga je vidio nedaleko od sebe, sitnu ali uspravnu figuru među visokim ljudima Minas Tiritha.

Napokon su trublje zatrubile i vojska se pokrenula. Odred za odredom, bojna za bojnom, zaokretale su i odlazile na istok. Još dugo pošto su mu se izgubili iz očiju niz veliku cestu što je vodila do nasipa, Merry je ostao stajati na istom mjestu. Zatreptao je i iščeznuo i posljednji odbljesak jutarnjeg sunca na koplju, a on je svejednako stajao pognute glave i teška srca, osjećajući da je ostao sam i bez prijatelja. Svi oni do kojih mu je bilo stalo otišli su u tamu što se bila nadvila nad daleko nebo na istoku, a u srcu mu je ostalo vrlo malo nade da će ikog od njih ikad više vidjeti.

Kao prizvana njegovim očajničkim raspoloženjem, bol mu se u ruci vrati pa se osjeti slab i star, a sunčano mu se svjetlo učini oskudnim. Trgne se na dodir Bergilove ruke.

"Idemo, majstore Periane!" reče mu Bergil. "Vidim da vas još boli. Otpratit ću vas do vidarâ. Ma ne bojte se! Vratit će se oni. Ljudi Minas Tiritha neće nikad biti poraženi. Sad je s njima i gospodin Vilin-kamen, i Beregond iz straže na kuli."

Još prije podne stigla je vojska do Osgiliatha. Tu su svi radnici i obrtnici bez kojih je vojska mogla imali pune ruke posla. Jedni su popravljali skele i mostove na čamcima koje je neprijatelj izgradio i djelomice uništio kad je bježao, drugi su

skupljali zalihe i plijen, a treći su na drugoj, istočnoj strani rijeke na brzinu gradili utvrde.

Prethodnica je prošla kroz razvaline staroga Gondora, prešla preko široke rijeke i krenula dalje uz dugu, ravnu cestu izgrađenu u davno doba od lijepe Sunčeve kule do visoke Mjesečeve kule, koja je sad bila Minas Morgul u onoj svojoj prokletoj dolini. Zaustavili su se na pet milja iza Osgiliatha na kraju marša prvoga dana.

Ali konjanici su produžili dalje i pred večer stigli do Raskrižja i velikog kruga stabala, gdje je sve bilo tiho. Neprijatelju nije bilo ni traga, nije bilo čuti nikakva krika ni zova, nikakva strijela nije sunula iz stijenja ni iz guštika. Pa ipak, dok su išli dalje, neprestano su imali osjećaj da ih taj kraj budno prati. Osluškivalo ih je svako stablo i kamen, travka i list. Nije više bilo mračno, daleko na zapadu sunce je zalazilo iza doline Anduina, a bijeli gorski vrhunci porumenjeli su na modru zraku; ali na Ephel Dúathu gnijezdile su se sjene i tmina.

Tad Aragorn razmjestitrubače na sve četiri ceste što su se sastajale u prstenu stabala pa se oglase snažne fanfare a glasnici obznane iz sveg glasa:

"Vratili su se gospodari Gondora da preuzmu sav ovaj kraj koji im pripada."

Srušili su i razbili na komade onu gnusnu glavu orka nasađenu na kip, pa su podigli glavu staroga kralja i vratili je na njeno mjesto, svejednako okrunjenu bijelim i zlaćanim cvijećem. Ljudi su se potrudili oprati i izbrisati sve one ružne brljotine kojima su orci išarali kamen.

Tad su na vijećanju neki predložili da se najprije napadne Minas Morgul, pa ako ga osvoje, da ga unište do temelja.

"Možda će biti i lakše napasti Gospodara tame cestom koja odande vodi do prijevoja nego na njegova sjeverna vrata."

Ali Gandalf se odlučno usprotivi tom prijedlogu zbog zla što prebiva u toj dolini, u kojoj bi se razum živih ljudi prometnuo u ludilo i užas, a i zbog obavijesti koje im je bio donio Faramir. Jer ako se nositelj Prstena odista pokušava probiti tim putem, onda nipošto ne bi smjeli pozornost Oka Mordora svratiti na tu stranu. Stoga su sutradan, kad im se pridružila glavnina vojske, postavili jaku stražu na Raskrižje da ga brani ako Mordor uputi neku svoju postrojbu preko Morgulskog prijevoja ili dovuče još više ljudi s juga. Za tu stražu izabrali su mahom strijelce koji dobro poznaju staze u Ithilienu, pa će ležati sakriveni u šumama i na obroncima blizu mjesta gdje se križaju ceste. Gandalf i Aragorn odjahali su s prethodnicom do ulaza u Morgulsku dolinu da pogledaju s tog mjesta taj opaki grad.

Grad je bio mračan i bez života, jer su orci i manja stvorenja iz Mordora koja su u njemu prebivala bili izginuli u bici, a nazgûli su bili na putu. Ipak je zrak u dolini bio težak od straha i neprijateljstva. Tad su srušili zli most i zapalili ta gadna polja tako da su suknuli uvis crveni plamenovi, pa su otišli dalje.

Sutradan, trećeg dana kako su krenuli iz Minas Tiritha, vojska je udarila cestom na sjever. Tim je putem bilo stotinjak milja od Raskrižja do Morannona, i nitko nije znao što se još može dogoditi prije nego što stignu do kraja puta. Nisu se skrivali ali su se kretali oprezno, s izvidnicima na konjima ispred sebe, a s obje strane ceste išli su pješaci, ponajviše na istočnom boku, jer je ondje bilo mračnih guštara i strmih obronaka, sa stjenovitim gudurama i liticama, iza kojih su se penjale duge sumorne padine Ephel Dúatha. Vrijeme je i dalje bilo lijepo i puhao je zapadnjak, ali ništa nije

moglo rastjerati pomrčinu i turobnu izmaglicu što su prianjale uz Sjenovitu goru; a iza njih se na mahove dizao velik dim i lebdio na visinskim vjetrovima.

Ovda-onda Gandalf bi zapovjedio da trublje zatrube i da glasnici obznane:

"Došli su gospodari Gondora! Neka svi odu iz ovog kraja ili se predaju!"

Imrahil reče:

"Nemojte govoriti *gospodari Gondora*, nego kralj Elessar. Jer to je prava istina, iako on još nije zasjeo na prijestolje. Ako glasnici spomenu njegovo ime, Neprijatelj će se morati zamisliti."

Nakon toga su glasnici tri puta na dan objavljivali da je došao kralj Elessar. Ali nitko se nije odazivao na taj izazov.

Ipak, iako su napredovali naoko mirno, svima je u toj vojsci, od najvišega do najnižeg, bilo teško oko srca, i sa svakom miljom koju su prevaljivali put sjevera, u njima je sve više prevladavala zla slutnja. Potkraj drugog dana marša od Raskrižja naišli su na otpor. Jak odred orkâ i Istočnjaka dočekao je u zasjedi prednje čete, upravo na onom istom mjestu gdje je Faramir bio postavio zasjedu ljudima iz Harada, i gdje je cesta prolazila kroz dubok usjek u izbočenim brdima na istočnoj strani. Ali zapovjednike zapadnjačke vojske na vrijeme su upozorili na opasnost njihovi izvidnici, iskusni bojovnici iz Henneth Annûna predvođeni Hamlungom; tako su se oni koji su postavili zasjedu našli sami u klopci. Jer konjanici su ih zaobišli daleko sa zapadne strane i udarili na njih s boka i s leđa, pa su ih sve pobili ili otjerali na istok u brda.

Ipak ta pobjeda nije obodrila zapovjednike.

"Bio je to tek prividni napad kojem je glavna svrha bila, mislim, da nas pogrešnom procjenom slabosti našeg neprijatelja više odvuče naprijed, nego da nam nanese ozbiljne gubitke" reče Aragorn.

Od te su večeri nazgûli budno pratili svaki pokret vojske. Još su letjeli visoko tako da ih nitko nije mogao vidjeti izuzev Legolasa, ali su svi osjećali njihovu prisutnost, kao produbljivanje sjena i pomrčinu sunca. I premda se Prstenove sablasti nisu još nisko obrušavale na svoje neprijatelje niti su puštale glasa od sebe, bojovnici se nikako nisu mogli osloboditi pritajene jeze.

Tako je odmicalo vrijeme i beznadno putovanje. Četvrtog dana kako su krenuli od Raskrižja, i šestog dana kako su napustili Minas Tirith, došli su napokon do kraja živih zemalja i zašli u pustoš pred vratima prijevoja Cirith Gorgora, te nazreli močvare i pustinju što su se protezale na sjever i zapad sve do Emyn Muila. Tako su pusta bila ta mjesta, i tako dubok užas što je ležao na njima, da su se neki bojovnici obeshrabrili pa nisu mogli produžiti dalje na sjever, ni na konju ni pješice.

Dok ih je gledao, u Aragornovim je očima bilo više samilosti nego gnjeva, jer su to bili mladići iz Rohana, iz dalekog Zapadnog prigorja, ili poljodjelci iz Lossarnacha, kojima je Mordor bio od malih nogu ime zla, a opet nešto nestvarno, legenda koja nije igrala nikakvu ulogu u njihovu priprostu životu, a sad su hodali kao u nekom ružnom snu što se obistinio, i nikako nisu mogli razumjeti ovaj rat ni zašto ih je usud doveo u ovaj škripac.

"Odlazite!" reče im Aragorn. "Ali čuvajte još ono malo časti koliko vam je ostalo, nemojte bježati! Pred vama je još jedna zadaća koju možete obaviti, da ne ostanete posve osramoćeni. Krenite na jugozapad do Cair Androsa, a ako je taj otok

još u neprijateljskim rukama, kao što mislim da jest, iznova ga osvojite ako mognete; i držite ga u svojim rukama do kraja u obrani Gondora i Rohana!"

Tada su jedni od njih, posramljeni njegovom milošću, svladali strah i produžili put, a drugi su zadobili novu nadu kad su čuli kako mogu izvesti pothvat po svojoj mjeri, te su se vratili. I tako, budući da je već mnogo bojovnika bilo ostalo kod Raskrižja, zapovjednici zapadne vojske stigli su naposljetku s manje od šest tisuća ljudi da se suprotstave Crnim dverima i moći Mordora.

Polako su napredovali jer su svakog časa očekivali odgovor na svoj izazov, i zbili su se jer je bilo puko rasipanje ljudstva slati naprijed izvidnike ili manje skupine vojnika. Pred večer petog dana kako su krenuli iz Morgulske doline, posljednji put su se utaborili i naložili vatre suhim drvima i vrijesom što su ih uspjeli naći. Noćne su sate proveli u bdjenju pa su zapazili mnoga napol vidljiva bića što su se kretala i šuljala oko njih, i začuli zavijanje vukova. Vjetar je zamro i reklo bi se da zrak miruje. Malo su što mogli vidjeti jer, iako nije bilo oblačno a mjesec je bio u uzlazu i tek četiri dana star, iz zemlje su se dizale pare i isparenja a bijeli polumjesec bijaše obavijen mordorskim maglama.

Zahladnjelo je. Kad je granulo jutro, vjetar se ponovo digao, samo što je sad zapuhao sa sjevera i uskoro prerastao u svjež povjetarac. Svi su oni noćni šetači nestali i reklo bi se da je kraj posve pust. Na sjeveru, usred smrdljivih jama, ležale su prve od velikih naslaga i gomila šljake, raspucana kamenja i spržene zemlje što ih je izrigao podzemni narod Mordora; ali na jugu i nedaleko od njih dizao se veleban bedem Cirith Gorgora, a usred njega Crne dveri i dvije nazubljene kule, visoke i tamne, svaka s jedne strane. Jer zapovjednici su na kraju skrenuli sa stare ceste koja je zavijala na istok, i tako izbjegli opasnosti što ih je vrebala u brdima i naposljetku se približili Morannonu sa sjeverozapada, baš kao što je i Frodo bio učinio.

Dva golema željezna krila Crnih dveri pod svojim namrgođenim lukom bijahu čvrsto zatvorena. Na kruništu se ništa nije vidjelo. Sve je bilo tiho ali napeto. Došli su do samog kraja svoga bezumlja i stajali izgubljeni i smrznuti na sivu svjetlu ranog jutra pod kulama i bedemima, za koje se nisu mogli nadati da će ih osvojiti, čak ni da su dovukli najjače ratne naprave, a da Neprijatelj i nema veće posade od one koja bi branila samo vrata i bedeme. Znali su da su sva brda i stijene oko Morannona puni skrivenih dušmana, a da je brojni nakot zlih stvorova iskopao i izbušio straga mračno ždrijelo. I dok su tako stajali, vidjeli su da su se svi nazgûli okupili i da kruže nad nazubljenim kulama poput lešinara; i znali su da ih nazgûli motre. Ali neprijatelj još nije davao znaka od sebe.

Nije im preostalo ništa drugo nego da odigraju svoju ulogu do kraja. Stoga Aragorn rasporedi snage kako je najbolje znao i umio. Razmjestio ih je na dva velika brijega od razbijena kamenja i zemlje koje su orci bili nagomilali godinama mukotrpnog rada. Pred Mordorom je bila, poput opkopa, golema baruština puna blata što se pušilo, i smrdljive kaljuge. Kad je sve bilo sređeno, zapovjednici su pošli na konjima prema Crnim dverima s jakom pratnjom konjanika, sa stijegom, glasnicima i trubačima. Glavni je izaslanik bio Gandalf, a uza nj je bio Aragorn s Elrondovim sinovima, Éomer iz Rohana i Imrahil. Pozvani su i Legolas, Gimli i Peregrin tako da svi neprijatelji Mordora imaju svoje svjedoke.

Došli su nadomak Morannonu, razvili stijeg i zatrubili, a glasnici su se izdvojili i povikali tako te su ih čuli iznad kruništa Mordora.

"Izađite! Neka gospodar Crne zemlje izađe! Nad njim će biti izvršena pravda. Jer on je protuzakonito digao vojnu na Gondor i poharao tu zemlju. Stoga kralj Gondora zahtijeva od njega da okaje svoje grijehe, pa da onda zauvijek ode. Izađite!"

Zavladao je dug muk, s bedema i dveri nije bilo čuti ni povika ni glaska. Ali Sauron je već bio skovao svoje planove i naumio da se okrutno poigra s tim miševima prije nego što udari na njih da ih potamani. I tako se slučilo, baš kad su se zapovjednici htjeli okrenuti na drugu stranu, da je muk iznenada prekinut. Zatutnjalo je dugo bubnjanje velikih bubnjeva, poput grmljavine u gorju, a onda su resko odjeknuli rogovi tako te se zatreslo i samo kamenje a ljudi bili zaglušeni. Nato se uz silan tresak otvore srednja vrata na Crnim dverima i na njih izađe izaslanstvo Crne kule.

Na čelu mu je jahala visoka i mrka spodoba na crnu konju, ako je to bio konj, jer je bio grdan i gnusan, njuška mu je bila grozomorna krabulja, više nalik na lubanju nego na živu glavu, a u očnim dupljama i nozdrvama gorio mu plamen. Jahač je bio sav u crnome, crna mu je bila i visoka kaciga; pa ipak, nije to bila sablast Prstenova nego živ čovjek. Bijaše to zapovjednik kule Barad-dûr, a ime mu se ne pamti ni u jednoj priči jer ga je i sam zaboravio. On reče:

"Ja sam Usta Sauronova."

Ali priča se da je taj zapravo bio otpadnik koji je potjecao od soja onih koji se zovu Crni Númenorejci, i koji su se bili nastanili u Međuzemlju u godinama Sauronove prevlasti. Oni su se klanjali Sauronu jer su bili općinjeni njegovim zlim znanjem. Tako je stupio u službu Crne kule kad je prvi put obnovljena, a zbog svoje lukavosti sve je više stjecao milost svoga gospodara, pa je naučio čarati i upoznao mnoge Sauronove misli, a bio je okrutniji od svakog orka.

Upravo se on sad pojavio na konju, a s njim samo manja skupina vojnika u crnim oklopima, tek s jednim stijegom, crnim, ali je na njemu bilo crveno zlo oko. Zastavši na nekoliko koraka pred zapadnjačkim zapovjednicima, odmjeri ih od glave do pete i nasmije se.

"Ima li u toj vašoj bandi ikoga tko bi bio ovlašten da pregovara sa mnom?" upita ih. "Ili tko bi bio tako pametan da me razumije? U najmanju ruku, to nisi ti!" naruga se i podsmjehne Aragornu. "Potrebno je ipak nešto više da se bude kralj nego komad vilin-stakla i ovakva rulja. Svaki brdski razbojnik može se podičiti takvom pratnjom!

Aragorn mu ne odgovori ni riječi nego samo ukrsti svoj pogled s njegovim. Tako su se časkom nadmetali, ali uskoro, iako se Aragorn nije ni pomaknuo niti se mašio oružja, onaj zadrhti i ustukne kao da se uklanja udarcu.

"Ja sam glasnik i poklisar, i ne smijete me napadati!" uzvikne.

"Ondje gdje takvi propisi vrijede" odvrati Gandalf "običaj je da poklisari ne govore tako drsko. Osim toga, nitko vam nije ničim zaprijetio. Vi se nemate čega bojati od nas dok ne obavite svoju zadaću. Ali ako vam gospodar nije još došao pameti, onda vama i svim njegovim slugama prijeti ozbiljna opasnost."

"Tako dakle!" otpovrne izaslanik. "Znači da ti, sjedobradi, govoriš u ime ostalih? Nismo li već čuli koji put za tebe i za tvoja potucanja, i kako neprestano smišljaš planove i nepodopštine sa sigurne udaljenosti? Samo ovaj put si, majstore Gandalfe, malo predaleko zabo nos, pa ćeš vidjeti što biva s onim tko baci svoje glupe

mreže pod noge Sauronu Velikom. Imam ja ovdje dokaze koje ti moram pokazati – upravo tebi kad si se usudio ovdje pojaviti."

Dade znak jednome od svojih stražara pa ovaj istupi naprijed sa zavežljajem umotanim u crnu tkaninu.

Izaslanik odmota zavežljaj i, na veliko čudo i očaj svih zapovjednika, podigne najprije uvis kratki mač koji je Sam nekad nosio, a zatim i sivu pelerinu s vilin-kopčom i, najposlije, žičanu košulju od *mithrila* koju je Frodo nosio, umotanu u njegovu poderanu odjeću. Svima im padne mrak na oči i u trenutku općeg muka učini im se da je svijet stao, srca im zamrla a posljednja se nada izgubila. Pippin, koji je stajao iza kneza Imrahila, skoči pred njih i bolno jaukne.

"Mir!" strogo će Gandalf pa ga odgurne natrag, a izaslanik se grohotom nasmije i uzvikne:

"Tako, dakle, imate još jednog takvog vražićka sa sobom! Nije mi jasno što će vam oni, ali da njih šaljete u Mordor kao uhode, to je ipak više i od vaših uobičajenih ludosti. Svejedno, zahvaljujem ovom derištu ovdje, jer je očito da je barem on nekad vidio ove predmete, pa bi vam bilo uzalud poricati tu činjenicu."

"Ja je i ne poričem" odvrati Gandalf. "Ja doista poznajem sve te predmete i svu njihovu povijest, a uza svu vašu porugu, pogana Usta Sauronova, vi ne možete sve to znati. Ali zašto ste to uopće donijeli ovamo?"

"Patuljačka pancirna košulja, mač s propalog Zapada i uhoda iz male štakorske zemlje Shirea... ma nemojte opet počinjati! Mi dobro znamo... da su sve to dokazi urote. E, sad, možda je onaj koji je nosio te stvari netko za kim nećete žaliti, a možda i nije: možda vam je prirastao srcu? Ako je tako, brže-bolje se posavjetujte s ono malo pameti što vam je još ostalo. Jer Sauron ne voli uhode, a o vašem izboru sad ovisi što će biti s njim."

Nitko mu ne odgovori, ali on opazi kako su od straha posivjeli u licu i kako im se u očima zrcali užas, pa se ponovo nasmije jer mu se učini da zabava dobro napreduje.

"Dobro, dobro!" reče. "Vidim da vam je prirastao srcu. Ili vam je možda bilo stalo do toga da izvrši svoj zadatak? Nije ga izvršio. A sad će biti podvrgnut godinama sporog mučenja, dugog i sporog kako znaju mučiti samo naši stručnjaci u Velikoj kuli, i nikad neće izaći na slobodu, osim možda ako se ne promijeni i popusti, pa će vam se vratiti i onda ćete tek vidjeti što ste učinili. Tako će zacijelo biti... osim ako ne prihvatite uvjete moga gospodara."

"Navedite te uvjete" reče mu Gandalf čvrstim glasom, ali oni koji su bili u njegovoj blizini zapaze mu tjeskobu na licu. Doimao se kao star i naboran čovjek, naposljetku skršen i poražen. Nitko nije dvojio da on neće prihvatiti ponuđene uvjete.

"Evo uvjeta" nastavi izaslanik i osmjehne se obilazeći ih pogledom. "Gondorska rulja i njihovi zavedeni saveznici moraju se povući odmah preko Anduina, pošto najprije prisegnu da neće nikad više oružjem napasti Saurona Velikoga, ni javno ni tajno. Sve zemlje istočno od Anduina pripast će zauvijek Sauronu i nikom drugom. Ono što je zapadno od Anduina, sve do Maglenoga gorja i Rohanskih vrata, plaćat će danak Mordoru, a tamošnji ljudi neće smjeti nositi oružje, ali će imati pravo da sami sobom upravljaju. Ipak, morat će pomoći da se ponovo izgradi Isengard koji su iz obijesti uništili, i koji će pripasti Sauronu, a u njemu će boraviti Sauronov namjesnik, ali ne više Saruman nego netko tko će biti dostojniji njegova povjerenja."

Gledajući izaslanika u oči, pročitali su njegove misli. On će biti taj namjesnik koji će podvrgnuti pod svoju upravu sve ono što ostane od Zapada. On će biti njihov tiranin a oni njegovo roblje. Ali Gandalf odvrati:

"Mnogo tražite za povratak jednoga sluge: da vaš gospodar primi u zamjenu nešto za što bi inače morao izvojevati pobjedu u više ratova! Ili da mu možda nije bojište u Gondoru pokvarilo ratne planove pa je spao na cjenkanje? A kad bismo doista toliko držali do tog zarobljenika, kako bismo se mogli pouzdati da će Sauron, taj podli majstor izdaje, održati svoju riječ? Gdje je taj zarobljenik? Neka ga dovedu i predaju nama, pa ćemo onda razmotriti vaše zahtjeve."

Tad se Gandalfu učini, dok je netremice motrio protivnika kao čovjek koji se mačuje sa smrtnim neprijateljem, da se izaslanik na tren zbunio, ali se onda opet nasmije i uzvikne:

"Nemojte se tu tako drsko razbacivati riječima pred Ustima Sauronovim! Tražite nekakva jamstva? Sauron ne daje nikom nikakva jamstva. Ako molite za njegovu milost, najprije morate učiniti ono što vam on zapovjedi. Takvi su njegovi uvjeti. Uzmite ili ostavite!"

"Evo, ovo ćemo vam ipak uzeti!" iznenada će Gandalf, pa odbaci sa sebe pelerinu i bijelo svjetlo sune poput mača na tom mračnom mjestu. Pogani izaslanik uzmakne pred njegovom rukom podignutom uvis, a Gandalf mu priđe i otme predmete koje je držao u rukama: žičanu košulju, pelerinu i mač. "Ovo ćemo uzeti za uspomenu na našega prijatelja" proslijedi. "A što se vaših uvjeta tiče, sve ih odbacujemo. Gubite se jer vam je vrijeme izaslanstva isteklo i smrt vam je blizu. Nismo mi ovamo došli da trošimo riječi na pregovore sa Sauronom, prokletim i vjerolomnim, a pogotovo ne s jednim od njegovih slugu. Tornjajte se!"

Izaslanik iz Mordora prestao se smijati. Lice mu se iskrivilo od zapanjenosti i gnjeva tako da je bio nalik na divlju zvijer koju je netko, dok je vrebala plijen, opalio po gubici bodljikavim štapom. Obuzme ga bijes i izbije mu pjena na usta, a iz grla mu se otmu nejasni mahniti glasovi. Ali kad pogleda mrka lica zapovjednikâ i njihove opasne oči, strah u njemu nadvlada gnjev. Zaurlavši iz sveg glasa, okrene se, skoči na konja i odjuri sa svojom družinom glavom bez obzira u Cirith Gorgor. Dok su oni odlazili, njegovi vojnici puhnuli su u rogove dogovoreni znak, i još prije nego što su oni stigli do dveri, sklopila se je Sauronova zamka.

Bubnjevi su zabubnjali i vatre suknule. Velika krila Crnih dveri otvore se širom. Iz njih pokulja silna vojska poput zakovitlane vode kad se digne brana.

Zapovjednici ponovo uzjašu i krenu natrag, a vojska Mordora oglasi se posprdnim urlanjem. Podigne se prašina i zaguši zrak kad se u blizini pokrene vojska Istočnjaka koja je čekala na znak u sjenama Ered Lithuia iza udaljenije kule. S obje strane Morannona nagrnu niz bregove nebrojeni orci. Ljudi sa zapada našli su se u klopci, uskoro će ih oko sivog pobrđa na kojem su stajali opkoliti more neprijatelja, deset puta, pa i više od deset puta, brojčano jače od njih. Sauron je svojim čeličnim raljama progutao ponuđeni mamac.

Aragornu je ostalo malo vremena da rasporedi snage za bitku. Stajao je s Gandalfom na brijegu na kojem bijaše istaknut stijeg sa stablom i zviijezdama. Na drugom, obližnjem brijegu vili su se stjegovi Rohana i Dola Amrotha, s bijelim konjem i srebrnim labudom. Na oba brijega postavljen je obruč od bojovnika

okrenutih na sve strane, načičkan kopljima i mačevima. Sprijeda, nasuprot Mordoru, gdje će uslijediti prvi žestoki napad, stajali su slijeva sinovi Elrondovi s Dúnedainima oko sebe, a zdesna knez Imrahil s ljudima iz Dol Amrotha, visokim i naočitim, i s probranim stražarima Kule.

Vjetar je puhao, trublje trubile i strijele zujale, ali je sunce što se penjalo prema jugu bilo zastrto isparinama iz Mordora te je prosijavalo kroz prijeteću izmaglicu, daleko, sumorno crveno, kao da je dan na izmaku, ili kao da je možda cijeli svijet svjetla na izmaku. A iz pomrčine koja se hvatala izronili su nazgûli kričeči hladnim glasovima riječi smrti, i sve su se nade ugasile.

Kad je čuo Gandalfa kako odbija ponuđene uvjete i osuđuje Froda na muke u Crnoj kuli, Pippin se sav skutrio od užasa, a.li se zatim svladao pa je sad stajao uz Beregonda u prvom redu bojovnika iz Gondora, zajedno s Imrahilovim ljudima. Činilo mu se da će najbolje biti da odmah pogine i tako završi svoju turobnu životnu priču, jer je ionako sve propalo.

"Da je bar Merry ovdje!" začuje sam sebe kako govori,a kroz glavu mu prominu kojekakve misli dok je gledao kako neprijatelj kreće na juriš. "E pa, sad bar malo bolje razumijem jadnog Denethora. Mogli smo zajedno poginuti, Merry i ja, a kad već moramo poginuti, zašto ne? Ali kako on nije ovdje sa mnom, nadam se da će ipak nekako lakše od mene skončati. Ja sad moram učiniti sve kako najbolje znam i umijem."

Isuče mač i pogleda ga, isprepletene šare crvene i zlatne boje. Na oštrici su se kitnjasta númenorejska slova sjala kao vatra.

“Ovo je izrađeno baš za ovakvu prigodu”, pomisli. “Kad bih bar mogao posjeći njime onog odurnog izaslanika, gotovo bih se izjednačio sa starim Merryjem. Ipak, posjeći ću prije kraja bar koga od ovog zvjerskog nakota. Kako bih volio ponovo vidjeti svježe sunčano svjetlo i zelenu travu!”

Upravo dok je tako razmišljao, obori se na njih prvi napad. Ometeni kaljugama ispred bregova, orci su zastali i zasuli redove branitelja strelicama. Ali kroz njih prođe krupnim koracima, ričući poput zvijeri, velika četa brdskih trolova iz Gorgorotha. Bili su viši i plećatili od ljudi, a odjeveni samo u tijesno pripijenu mrežu od rožnatih krljušti. Ili je to možda bila tek njihova odvratna koža? Nosili su pak okrugle štitove, grdne i crne, i vitlali teškim maljevima u kvrgavim ručetinama. Bez razmišljanja su skočili u kaljuge, gacajući kroz njih i urlajući na sav glas. Naletjeli su kao vihor na prvi red gondorskih bojovnika mlateći ih po kacigama i glavama, po rukama i štitovima kao što kovači tuku po vrelom željezu što se savija pod udarcima. Stojeći uz Pippina, Beregond je bio ošamućen i pogođen udarcem pa se skljoka; veliki trolovski poglavica koji ga je oborio sagnuo se nada nj i ispružio prema njemu svoju grabežljivu šapu. Ta bi pogana stvorenja obično pregrizla grlo žrtvi koju su oborili.

Pippin mu zada udarac odozdo i ispisanom oštricom sa Zapadnih strana probode mu kožu i zarije mač dubokou utrobu tako da mu šikne crna krv. Trol se prevali i sruši ničice kao stijena što se ruši, pa poklopi one ispred sebe. Pippin osjeti žestoku bol, okruži ga crnina i smrad, a svijest mu se izgubi u velikoj pomrčini.

"Završava se upravo onako kako sam i slutio da će se završiti" reče mu vlastita misao odlazeći od njega. Još se malko nasmijala u njemu prije nego što je odletjela, reklo bi se da se gotovo veseli što odbacuje napokon sve dvojbe, brige i strah. A onda,

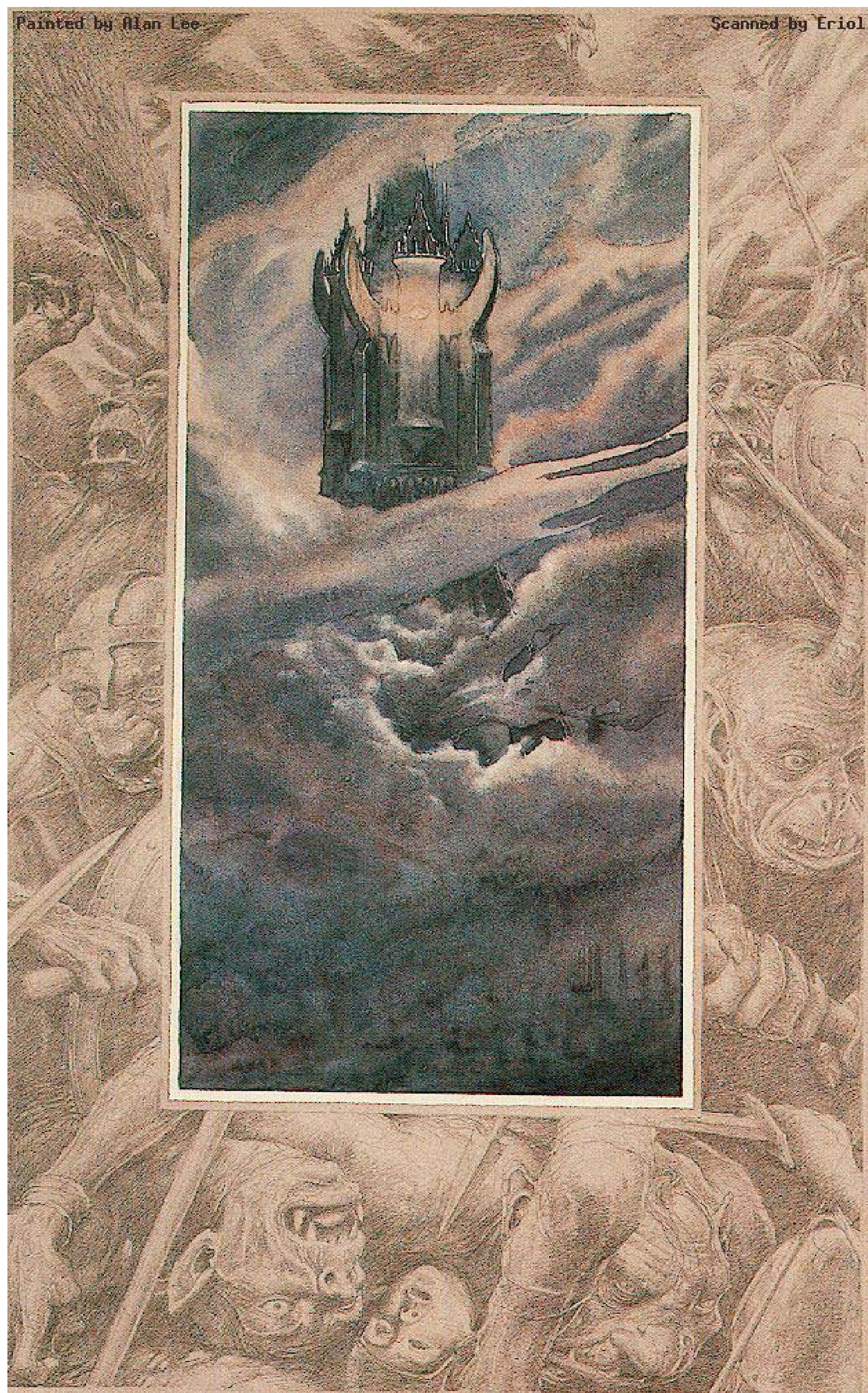
baš kad je odlepršala u zaborav, začula je glasove kako, čini se, viču negdje visoko gore, u nekom zaboravljenom svijetu:

"Orlovi! Orlovi! Stižu orlovi!"

Pippinova se misao još časkom zadrži i izusti:

"Bilbo! Ma nije! To je iz njegove priče, iz davnih vremena. A ovo je moja priča kojoj je sad došao kraj. Zbogom!"

I misao mu odleti nekamo daleko, a oči mu više ništa ne vidješe.

Painted by Alan Lee
Scanned by Eriol